

**T.C.
Niğde Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

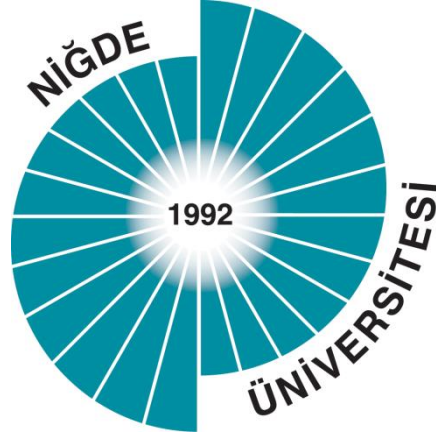
**BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE NEDENSELLİK
ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hacı İsa ERTAY**

Niğde - 2014

**T.C.
Niğde Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

**BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE NEDENSELLİK
ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hacı İsa ERTAY**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURGUT**

Niğde - 2014

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi**” adlı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21 / 11 / 2014

Hacı İsa ERTAY

ONAY SAYFASI

YRD.DOÇ. DR. AHMET TURGUT danışmanlığında HACI İSA ERTAY tarafından hazırlanan " BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE NEDENSELLİK ANALİZİ " adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İKTİSAT Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

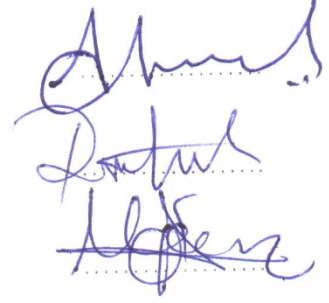
Tarih: 21/11/2014

JÜRİ :

Danışman : YRD.DOÇ. DR. AHMET TURGUT

Üye : DOÇ. DR.RECEP ÇİÇEK

Üye : YRD.DOÇ. DR.OKYAY UÇAN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda vermiş olduğu her türlü destekten, ayırmış olduğu zaman ve göstermiş olduğu büyük ilgiden dolayı danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURGUT hocama teşekkür ederim. Kendilerine, ilmi anlamda gelişmeye yardımcı olmalarının yanında insan olarak deneyimlerinden faydalanma fırsatı bulduğum için minnettarım. Tez çalışmamın özellikle modelleme kısmında göstermiş olduğu büyük destekten ve yapmış olduğu yapıcı eleştirilerinden dolayı Sayın Yrd. Doç. Dr. Okyay UÇAN hocama teşekkürü bir borç biliyorum.

Tüm yaşamım boyunca yanımda olan, maddi manevi hiçbir yardımını esirgemeyen ve varlığıyla bana güç veren, hakkını asla ödeyemeyeceğim sevgili annem Zübeyde ERTAY'a teşekkür ederim.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine
Nedensellik Analizi

Hacı İsa ERTAY

Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURGUT

Kasım 2014, 170 sayfa

Ekonomik büyüme bütün ülkeler açısından oldukça önemlidir. Ülke ekonomilerinin temel hedefleri arasında yer alan ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve bunun yanında büyümenin sürdürülebilir kılınması gerekli olduğu kadar bir hayli de zordur. Büyümeyle etkileyecek birçok ekonomik faktör vardır ve bu faktörlerden birisinde bankacılık sektörü olduğu söylenebilir.

Bankacılık sektörü, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde önemli bir araçtır. Bankalar para politikaları ve parasal kontrol için bir kanal olmakla birlikte, ekonominin yeniden yapılanmasında ve uzun dönemli sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanmasında etkili kurumlardır. Bu nedenle çalışma, Türkiye ekonomisi özelinde bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada bankacılık sektörü ve büyüme ilişkisinin Granger nedensellik ve Eşbütünleşme modeli ile incelenmesi suretiyle, literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışma, Türkiye ekonomisine ait 2003:Q1-2013:Q4 arasındaki zaman serisini kapsayan GSYİH ile banka kredilerine ait üçer aylık verilerle yapılmıştır.

Elde edilen bulgular, bankacılık sektöründen ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkilerini ortaya koymuştur. Bu ampirik sonuçlar, bankacılık sektörünün ekonomik büyümenin belirleyicisi olabileceğini ve bankacılık sektörünün ekonomik büyümede etkin bir araç olarak kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, Bankacılık Sektörü, Nedensellik Testi, Eşbütünleşme

ABSTRACT

Master Thesis

The Impact On Economic Growth Of The Banking Sector: Causality Analysis
On Turkey

Hacı İsa ERTAY

Niğde University Graduate School of Institute of Social Sciences

Department of Economics

Supervisor : Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURGUT

November 2014, 170 pages

Economic growth is extremely important for all countries. The implementation of economic growth placing among basic goals of countries' economies and maintenance of this growth are very hard as well as being necessary. There are many economic factors that may affect growth and one of these factors can be said that the banking sector.

Banking sector is an important means in implementation of economic growth. In addition to their being means in monetary policy and monetary control, banks are effective in restructuring and creating a long term stable macroeconomy. Therefore, this study aims to present the close relationship between banking sector and economic growth in Turkish economy. In this study Granger Causality Test and Cointegration Model are applied to determine the relationship between banking sector and economic growth. In this way, we tried to contribute to the literature of economy. The study is carried out in the light of the datum of Gross Domestic Product of Turkey between the years 2003Q1- 2013Q4 and bank loans taken on quarterly periods.

The findings of the study present causality relations from banking sector to economic growth. These empirical findings present that banking sector plays an important role in determining economic growth and banking sector can be used as a means in economic growth.

Key Words: Growth, Banking Sector, Causalty Test, Cointegration Model

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xv
TABLOLAR VE ŞEKİLLER	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK BANKACILIK SEKTÖRÜ

1.1. Genel Olarak Banka Kavramı	4
1.2. Bankacılığın Temel Fonksiyonları.....	6
1.2.1. Finansal Aracılık	7
1.2.2. Ulusal ve Uluslararası Ticareti Desteklemek	7
1.2.3. Asimetrik Bilgi Problemini Çözmek	8
1.2.4. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme	9
1.2.5. Kaydi Para Oluşturma	9
1.2.6. Para ve Maliye Politikalarının İşleyişine Yardımcı Olma.....	10
1.3. Banka Türleri	11
1.3.1. Kapsamlarına Göre Banka Türleri	11
1.3.1.1.Özel Bankacılık.....	11
1.3.1.2.Perakende Bankacılık	12
1.3.1.3. Toptancı Bankacılık	12
1.3.1.4. Evrensel Bankacılık	13
1.3.1.5. Uluslararası Bankacılık.....	13
1.3.1.6. Holding Bankacılığı.....	14
1.3.1.7. Kıyı Bankacılığı	14
1.3.2. Faaliyet Alanlarına Göre Banka Türleri	15
1.3.2.1. Merkez Bankaları.....	15
1.3.2.2. Ticaret Bankaları.....	16
1.3.2.3. Yatırım Bankaları	16
1.3.2.4. Kalkınma Bankaları	16

1.3.2.5. Katılım Bankaları.....	17
1.4. Bankacılığın Tarihsel Gelişimi.....	17
1.4.1. Genel Olarak Modern Bankacılığın Tarihsel Gelişimi.....	18
1.4.2. Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi	18
1.4.2.1. Osmanlı Döneminde Bankacılık Sektörü	19
1.4.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı	22
1.4.2.2.1. Ulusal Bankalar Dönemi (1923–1932)	22
1.4.2.2.2. Kamu Bankaları Dönemi (1933–1944).....	24
1.4.2.2.3. Özel Bankalar Dönemi (1945–1959)	25
1.4.2.2.4. Planlı Dönem (1960–1980).....	26
1.4.2.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1981–2000).....	28
1.4.2.2.6. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001–2010). 31	
1.5. Türkiye’de Bankalar Üzerinde Denetim Yapan Kurumlar	32
1.5.1. Merkez Bankası	33
1.5.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	38
1.5.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu	41
1.5.4. Sermaye Piyasası Kurulu.....	43
1.5.5. Türkiye Bankalar Birliği	44
1.5.6. Hazine Müsteşarlığı.....	46
1.5.7. Özel Finans Kurumları Birliği.....	47
1.6. Türk Bankacılık Sektörüne Ait Bazı Sayısal Göstergeler	47
1.7. Bankacılık Sektörünün Türk Finansal Sistemi İçindeki Yeri ve Önemi	54

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME KAVRAMI

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı ve Ölçülmesi.....	57
2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	60
2.2.1. Beşeri Sermaye	61
2.2.2 Fiziksel Sermaye	61
2.2.3. Yapısal ve Kurumsal Politikalar.....	62
2.2.4. İnovasyon ve Ar-Ge	63
2.2.5. Ekonomik Performans	63
2.2.6. Ticari Açıklık	64
2.2.7. Doğrudan Yabancı Sermaye.....	65

2.2.8. Sosyo-Kültürel Faktörler	65
2.2.9. Demografik Yapı	66
2.3. Ekonomik Büyümenin Unsurları	66
2.3.1. Katma Değer Oluşturma Süreci	67
2.3.2. Katma Değerin Bölüşümü	68
2.3.3. Talep Oluşumu	69
2.3.4. Tasarruf Oranı	70
2.3.5. Üretim Faktörlerinin Niceliksel ve Niteliksel Değişimi	71
2.4. Ekonomik Büyüme Teorileri.....	72
2.4.1. Klasik Büyüme Teorileri	73
2.4.2. Keynesyen Büyüme Teorisi	74
2.4.3. Neo-Klasik Büyüme Teorisi.....	75
2.4.4. İçsel Büyüme Teorileri	77
2.5. Türk Ekonomisinde Büyümenin Gelişimi	78
2.5.1. 1923-1980 Yılları Arasında Büyümenin Gelişimi	79
2.5.2. 1980-1990 Yılları Arasında Büyümenin Gelişimi	81
2.5.3.1990-2012 Yılları Arasında Büyümenin Gelişimi	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1. Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Yönü Üzerine Görüşler	87
3.1.1. Arz Öncüllü Hipotez	87
3.1.2. Talep Takipli Hipotez.....	88
3.1.3. Arz Öncüllü ve Talep Takipli Hipotezlerin Dışındaki Görüşler	89
3.2. Temel İktisat Okullarına ve Büyüme Modellerine Göre Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler	94
3.2.1. Geleneksel Keynesyen Teoride Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler	96
3.2.2. Neo-Klasik Teoride Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler.....	99
3.2.3. İçsel Büyüme Modellerinde Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler	101
3.2.4. Çağdaş Keynesyen Teorilerde Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler	105

3.3. Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Krizler ve Büyümeye Etkisi 109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**BANKACILIK SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE
YÖNELİK EKONOMETRİK BİR UYGULAMA**

**4.1. Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen
Teorik ve Ampirik Bazı Çalışmalar 121**

4.2. Analizde Kullanılan Ekonometrik Yönteme İlişkin Teorik Açıklamalar.. 132

4.2.1. Durağanlık (Birim-Kök Testi) Testleri..... 132

4.2.2. Augmented Dickey–Fuller (ADF) Testi..... 133

4.2.3. Eş Bütünleşme Analizi 134

4.2.4. Hata Düzeltme Modeli (HDM) 135

4.2.5. Granger Nedenselliği..... 135

4.3. Ampirik Sonuçlar ve Bulgular 136

4.3.1. Değişkenlerin Tanımlanması..... 136

4.3.2. Birim Kök Test Sonuçları..... 137

4.3.3. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları..... 141

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 142

KAYNAKÇA 145

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİST	Borsa İstanbul A.Ş.
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECM	Vector Error Correction Model
EKK	En Küçük Kareler
FED	Federal Reserve System
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
HDM	Hata Düzeltme Modeli
İBM	İçsel Büyüme Modelleri
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LM	Lagrange Multiplier
MB	Merkez Bankası
MENA	Middle East and North Africa
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
OUVTC	Orta ve Uzun Vadeli Toplam Krediler
ÖFK	Özel Finans Kurumları
ÖFKB	Özel Finans Kurumları Birliği
RGSYİH	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TC	Türkiye Cumhuriyeti

TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TP	Türk Parası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksine
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YP	Yabancı Para

TABLolar VE ŞEKİLLER

Tablo 1: Bankacılık Sektörüne Ait Bazı Veriler ve Ekonomik Büyüme oranları.....	50
Tablo 2: Bankacılık Sektörüne Ait Seçilmiş Rasyolar	53
Tablo 3: Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Teorik ve Ampirik Bazı Çalışmaların Özeti.....	126
Tablo 4: Modellemede Kullanılan Değişkenler	136
Tablo 5: ADF Birim Kök Sonuçları.....	138
Tablo 6: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	138
Tablo 7: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları	139
Tablo 8: Normalize Edilmiş Denklem ve HDM katsayısı	140
Tablo 9: Hata Düzeltme Modeli.....	140
Tablo 10: Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	141
Şekil 1: Ekonomik Büyüme Oranları-Seçilmiş Rasyolar (%)	86
Şekil 2: Ekonomik Büyüme Oranları (%)	116

GİRİŞ

Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması ülkeler için hayati bir önem taşımaktadır. Burada asıl önemli olan nokta büyümenin nedenlerinin bilinmesi ve bu doğrultuda hareket edilmesidir. Büyümei etkileyebilecek birçok ekonomik faktör bulunmakla birlikte finansal sistem içinde kendine oldukça geniş bir yer bulan bankacılık sektöründe bu faktörler arasında yer aldığı söylenebilir.

Finansal piyasalar günümüzde ülke ekonomileri için o kadar önemlidir ki finansal piyasaların aynı zamanda gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki temel farkı oluşturduğu da söylenmektedir. Bunun yanında özellikle Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerin finansal sistemi büyük ölçüde bankacılık sektörüne dayanmakta ve modern dünyada yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler sonucu iletişim ağlarının piyasalara ulaşım imkânlarını neredeyse sınırsız hale getirmesi, bankacılık sektörünü sürekli bir gelişme içinde yer almasına yol açmıştır.

Bankacılık sektörü, büyüme için gerekli olan fonlar ve tasarrufların toplanmasını sağlayarak pek çok projenin hayata geçirilmesine imkân vermektedir. Sektör dışında kalan kişi ve kurumların sisteme kazandırılmasıyla ülkedeki tasarruf miktarı artmakta ve artan tasarruflar sermaye birikimini destekleyerek kredi mekanizması yoluyla ekonomik büyüme ve istihdam yaratılmasını sağlamaktadır.

Bunun yanında bankacılık sektörünün ekonomik performansla olan ilişkisi her zaman pozitif anlamda devam etmemektedir. Özellikle son dönemlerde ülkelerin sık sık yaşadığı finansal krizler adeta ülkelerin korkulu rüyası olmuş, teknoloji ve ülkelerarası ekonomik ilişkilerin gelişmesi sonucunda ise krizler büyük bir hızla yayılmaya başlamışlardır. 2008 yılında baş gösteren finansal kriz bunun en güzel örneğidir. Yaşanan kriz, finansal piyasaların hem ülkeler hemde uluslararası piyasalar için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Yaşanan kriz sonucunda hemen hemen bütün ülkeler bankacılık sektörü üzerinde denetimlerini artırmış ve yeni tedbirler almıştır. Bu nedenle bankacılık sektörü ile büyüme arasındaki ilişki bütün ülkeler için her geçen gün çok daha önemli hale gelmektedir.

Bankacılık sektörünün ekonomik performansa olan etkisi ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenliklerin nedenlerini açıklamada araştırmacılar arasında çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Bazı görüşler bankacılık sektöründeki gelişmenin büyümeye neden olduğunu; bazıları ise büyümenin bankacılık sektörünün gelişmesine neden olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca, büyüme ve bankacılık sektörünün karşılıklı etkileşime sahip olduğunu ya da büyüme ile bankacılık sektörünün birbirini etkilemediğini, hatta bankacılık sektörünün büyümeyi sınırladığını öne süren görüşler de mevcuttur. Bankacılık sektörü ile büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve boyutu konusunda fikir birliğinin sağlanamamış olsa da bu durum literatürün zenginleşmesine yol açmıştır.

a) Çalışmanın Önemi

Hem ekonomik büyüme hem de bankacılık sektörü ülke ekonomileri açısından önemli kavramlardır. Ancak mevcut literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle finansal gelişme-ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik yapılmıştır. Fakat bankacılık sektörü özelinde yapılan çalışma sayısının sınırlı olması ve yapılan literatür taramasına göre Türkiye üzerinde sadece bir adet tez çalışmasına rastlanmış olması konunun seçilmesinde belirleyici faktördür. Bunun yanında yapılan ekonometrik analizler ve alınan zaman aralığının güncelliği de çalışmayı diğerlerinden ayırmaktadır.

b) Çalışmanın Amacı

Çalışma, Türkiye ekonomisi özelinde bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışmada bu iki olgu arasındaki ilişkinin hatlarının belirlenmesi ve aynı zamanda bu durumun doğru anlaşılmasını sağlayarak, doğru politikaların geliştirilmesine yardımcı olunması ve literatüre pozitif anlamda katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

c) Çalışmada İzlenen Yöntem

Çalışmanın ilk bölümlerinde, bankacılık sektörü ve büyüme kavramlarına ait teorik açıklamalara yer verilmiştir. Çalışmanın teorik kısmı oluşturulurken kitap, makale, yurt içi ve yurt dışı süreli yayınlar, tez ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Uygulama kısmında ise bankacılık sektörünün büyümeye olan etkisi, Granger nedensellik ve Eşbütünleşme modeli ile incelenerek ortaya konulmak istenmiştir. Çalışma, Türkiye ekonomisine ait 2003:Q1-2013:Q4 arasındaki üçer aylık zaman serisini kapsamaktadır. Ampirik çalışmada bankacılık sektörü göstergesi olarak orta ve uzun vadeli toplam krediler (OUVTC), ekonomik büyüme göstergesi olarak da sabit fiyatlarla (1998 fiyatları) GSYİH (GDP) kullanılmıştır.

d) Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde; kavramsal olarak bankacılığın tanımı, fonksiyonları, türleri, geçmişi, sistemde yer alan kurumlar ve Türk bankacılık sektörüne ait bazı göstergeler incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; ekonomik büyümenin tanımı, belirleyicileri, unsurları, büyüme teorileri ile Türkiye ekonomisindeki büyüme süreci yer almaktadır.

Üçüncü bölümde ise; bankacılık sektörü ile büyüme arasındaki ilişkiye yönelik görüşler ve teorik çalışmalara yer verilmiştir. İncelenen ilişkinin temel iktisat okulları tarafından nasıl algılanıp yorumlandığına yer verildikten sonra Türkiye özelinde yaşanan finansal krizlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise; konu ile ilgili daha önce yapılmış teorik ve ampirik çalışmalara yer verilerek literatür incelemesi yapılmıştır. Dördüncü bölümün son kısmında ise Türkiye ekonomisine ait 2003-2013 verileri kullanılarak bankacılık sektörü ve büyüme arasındaki ilişki ekonometrik yöntemler kullanılarak incelenmiştir. Söz konusu değişkenler arasında eşbütünleşme(cointegration) ve Granger nedensellik testine bağlı olarak analizler yapılmıştır. Çalışmanın bu dönemle sınırlandırılmasının nedeni, Türkiye'deki sermaye hareketlerindeki tam serbestleşmenin 1989 yılı sonrasında sağlanmış olması ve 2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe yaşanan yeniden yapılanma sürecidir.

Yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgular, bankacılık sektöründen ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda, bankacılık sektörünün ekonomik büyümenin belirleyicisi olabileceği ve bu nedenle ekonomik büyümede etkin bir araç olarak kullanılabilceği düşüncesi öne çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK BANKACILIK SEKTÖRÜ

1.1. Genel Olarak Banka Kavramı

Sözlük anlamı; faiz karşılığında para alış verişinde bulunan, kredi, iskonto, kambiyo gibi işlemleri gerçekleştiren, kasalarında para, kıymetli evrak, eşya saklayan ve ticaret, sanayi, ekonomi alanlarında çeşitli faaliyetlerde bulunan kuruluş, olan “Banka” kelimesinin dilimize İtalyancadan geçtiği bilinmektedir. (www.tdk.gov.tr). Bazı ufak tefek değişikliklerle birlikte “Banka” sözcüğü hemen hemen tüm dünya dillerinde kullanılmaktadır. Sözcüğün İtalyancadaki “Banco” kelimesinden türediği daha sonra ise “Banca” olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Sözcük İtalyancada masa, sıra ya da tezgâh anlamına gelmektedir. Bunun nedeni ise ilk bankerler olan Lombardiya’lı Yahudilerdir. Bankacılık işlemlerini pazarlarda gerçekleştiren bu bankerler, pazara koydukları birer masa (banco) üzerinde bu işlemleri yaparlardı. Bu bankerlerden taahhütlerini yerine getirmeyenler olduğu zaman halk böyle bankerlerin bancosunu kırar ve iflas ettiğini duyururlardı (Parasız, 2000:107-131).

Bankacılığın geçmişine şöyle bir göz gezdirdiğimizde, karşımıza çıkan en dikkat çekici şey, bankacılık faaliyetlerinin paranın icadından daha eski olduğudur. Bu durumda para olmadan bankada ne yapıldığı ve hangi işlemlerin gerçekleştirildiği önem arz etmektedir. Bankacılığa dair ilk faaliyetlerin Babil ve Sümer uygarlıklarına değin uzandığı düşünülmektedir. M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında Sümerler tarafından oluşturulan “Maket”, bulunan en eski banka kuruluşudur. Kazılar sonucu ulaşılan bilgiler neticesinde, Maket’in rahiplerinin başlangıçta hasat döneminde ödenmesi şartıyla bazı tarımsal aletler ve tohumlar verdiği, daha sonraları ise nakdi kredi kullandıkları, bazı belgelerde ise hesaplararası aktarımları ve bazı modern bankacılık işlemlerini gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Hatta ünlü Hammurabi kanunlarında borcun vadesinde nasıl tahsil olunacağı, hangi malların tahsil edileceği, borcun hangi yolla

alınacağı ve maketlerin ödünç işlemlerinin nasıl yapılacağı yazılmıştır (Parasız, 2000:107-131).

M.Ö. 18. yüzyılda ise Babil’de çeşitli hayvan, değerli maden ve tarım ürünleri gibi mallar tapınaklara emanet edilmiş ve mallar bu yolla hırsızlardan korunmuştur. Tapınakların şehirlerdeki en sağlam yapılardan biri oluşu ve her zaman içinde insanların bulunması güvenilirliği sağlamıştır. Yine bu dönemin kayıtlarında tapınaklardaki rahiplerin esnaflara kredi açtıkları da bilinmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere bankaların ilk var olma misyonu güvenliktir. Bunun yanı sıra yatırımcıya çeşitli olanaklarda sağlamaktaydı. Bu temel iki unsur, günümüz bankalarında temel işlevleri arasındadır.

Yüzyıllar boyunca finansal ve iktisadi gelişime paralel olarak birçok değişikliğe uğrayan ve günümüzde en mükemmel halini almaya başlamış olan banka kavramı, birçok yazar tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan en çok kabul görenine göre banka; mevduatları toplayan ve bu mevduatları maksimum kârı sağlayacak biçimde türlü kredi faaliyetlerinde kullanmayı amaçlayan ya da işlemlerinin temel noktası sistemli bir biçimde kredi kabul etmek veya kredi kullandırmak olan iktisadi bir yapı olarak tanımlanmıştır (Kaya, 2012: 3-5).

Ekonomik anlamda ise banka kavramının tanımı şöyle yapılmaktadır: Ekonomiye kaydi para veya banknot gibi ödeme araçları sunan, nakdi sermaye ve sermayeyi temsil eden taşınır değerlerle ilgili ticareti kendine meslek edinmiş ve özellikle nakit para kullanmaksızın yürütülen başka finansal hizmetleri ve ödeme işlemlerini yapan, özel yada kamu kuruluşlarıdır (Yüksel vd., 2004: 3).

Bankacılık sektörü, birçok alt sektöre bölünmüş olan mali piyasanın en önemli kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Nitekim günümüz bankacılığı, yüklendiği işlevin bir sonucu olarak doğuşu sırasındaki görünümünden hem işlemlerinin karmaşıklığı hem de üstlendiği faaliyet ve sorumluluklar açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Günümüzde bankalar, sahip olduğu tarihsel birikim, yayılmış olduğu geniş coğrafya, hitap ettikleri geniş halk kitleleri, kurumsallaşmış yapıları, sahip oldukları ve sürekli geliştirdikleri teknolojileri gibi faktörlerinde etkisiyle tüm dünya ekonomileri için önemli kuruluşlar olma özelliklerini devam ettirmektedir.

Bankalar, ülkelerdeki atıl fonları toplayarak, kişilere, işletmelere ve devlete kredi ihtiyaçlarını karşılama olanağı sağlarlar. Böylece verimliliğin artmasına, ekonominin gelişmesine ve doğal olarak refah düzeyinin yükselmesine yardımcı olurlar. Bankalar, kredilere aracı olarak, uzun vadeli krediler sağlayarak ve uyguladığı çeşitli ödeme ve kredilendirme metotlarıyla gerek ulusal, gerek uluslararası ticaretin gelişmesine katkı sağlarlar. Ayrıca kredi alış-verişinde güveni sağlayarak, ekonomik birimlere ödeme hizmeti sunarak, ekonomik yapı ve ilişkiler sisteminin performansı üzerinde etkili olmaktadır. Bankalar kaydi para oluşturmak suretiyle dolaşımdaki paranın miktarını etkileyerek, fiyat mekanizmasına etki edebilmekte ve çek, senet gibi ödeme niteliğine sahip araçlarla borç ya da yükümlülük ihraç edebilmektedir. Bunun yanı sıra etkin bir para politikasının sürdürülebilmesi, modern bir bankacılık sisteminin varlığına bağlıdır. Merkez bankaları tarafından kullanılan para politikasına dair tüm araçların ekonomi üzerinde etkili olabilmesi, yalnızca ileri düzey bir bankacılık sisteminin mevcudiyetiyle mümkündür. Bu gibi nedenlerle, bankacılık sektöründe ortaya çıkabilecek herhangi bir istikrarsızlık ve etkinsizlik eğilimi, ulusal ve uluslararası seviyede ekonomik istikrarı önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Aydın, 2006: 15-16).

Bankalar, ekonomik faaliyetleri etkilemekle birlikte toplumun sosyal hayatını da etkilemektedir. Eğitime verdikleri destek, kültür yayınları, sponsorluklar, spor organizasyonları, bilimsel araştırma yayınları, sergiler, çevre koruma programları gibi katkılar da bankaların topluma sağlamış olduğu diğer hizmetler arasında gösterilmektedir.

1.2. Bankacılığın Temel Fonksiyonları

Bu bölümde bankacılığın temel yapı taşı olan fonksiyonları ve ekonomiye etkileri ele alınacaktır. Para konusunda önemli görevler üstlenmiş olan bankaların temel işlevi; mevduat toplamak ve kredi vermektir. Bankaların yaptıkları öteki tüm işlemler kredi ticaretinin bir sonucudur. Bankaların malî sistem içinde yerine getirdiği fonksiyonlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Levine, 1997: 6-18);

- Finansal aracılık,
- Ulusal ve uluslararası ticareti desteklemek,
- Asimetrik bilgi problemini çözmek,
- Gelir ve servet dağılımını etkileme,

- Kaydi para yaratma,
- Para ve maliye politikalarının işleyişine yardımcı olma.

Bankacılığın yukarıda maddeler halinde belirttiğimiz fonksiyonları ile ekonomiyi ne şekilde etkilediği aşağıda açıklanmaktadır.

1.2.1. Finansal Aracılık

Bankaların temel işlevi aracılıktır. Bankalar, ellerinde fon fazlası bulunan bireyler ve kesimler ile fona ihtiyaç duyan birey ve kesimler arasında aracılık görevini üstlenmektedir. Tasarruf sahipleriyle sermaye gereksinimi olanların arasında bağlantı kurarak, ekonomideki tasarrufları yeniden dağıtmakta, diğer bir ifadeyle tüketim tarafında oluşan kaynak fazlalığını kendi kâr güdüsü altında belirli koşul ve şekillerde üretime yönlendirmektedir. Bu sayede; tasarruflar üretime kanalize edilmiş, bankalar da aracılık fonksiyonunu yerine getirmiş olmaktadır (Günel, 2001: 31-32). Bankalar bu aracılık görevini yerine getirirken bir yandan da belirli bir risk yüklenmektedir.

1.2.2. Ulusal ve Uluslararası Ticareti Desteklemek

Bilindiği gibi bir ülke ekonomilerinin kalkınması yatırımlarla doğru orantılıdır. Ancak yatırımların gerçekleştirilebilmesi için bu yatırımları finanse edecek kaynakların bulunması gerekmektedir. Dış borçlanma yoluna gidilmeden bu kaynakların sağlanmasının en kolay yolu ise; ülke genelinde tasarruf yaratılması ve döviz gelirlerinin artırılmasıdır. Bankacılık organizasyonu içinde gerçekleştirilen belge karşılığı ödeme, peşin ödeme, banka teminatı, güven hesabı, forfaiting gibi bazı uygulamalar dış ticareti finanse ederek şirketlerin dış ticaret işlemlerinin daha süratli, pratik ve güvenilir biçimde yürütülmesine imkân vermekte ve bu sayede uluslararası ticaret desteklenmektedir (Altan, 2001: 68). Artan ithalat ile üretimde kullanılacak ithal hammadelere daha kolay ulaşılabileceği gibi, ihracatta sağlanan canlanma ile ülkenin döviz rezervi artmaktadır. Bu şekilde ekonomide etkinlik artacak ve yatırımların finansmanında kullanılacak kaynaklar da banka aracılığıyla sağlanmış olacaktır.

Bunun yanında ulusal ve uluslararası piyasalarda en büyük sorunlardan bir tanesi ödemelerin güvenilirliği konusunda yaşanmaktadır. Uluslararası ticarete taraflar, birbirlerini çok iyi tanımadıkları için karşılıklı bir güvensizlik ve risk içindedirler.

İhracatçı sattığı malların bedelini tahsil etmek, ithalatçı ise sözleşmede saptanan malları zamanında almak amacındadır. Bu noktada banka, ihracatçı firmaya ithalatçı adına ödemeyi yapacağı garantisini vermektedir. İthalatçı firmaya da ihracatçının istenen nitelikte malı kendisine göndereceğini garanti etmektedir. Bu vesileyle ulusal ve uluslararası ticaretin gelişmesinde bankalar kefil rolü üslenerek ticaretin canlanmasını ve genişlemesini sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2001: 329).

1.2.3. Asimetrik Bilgi Problemini Çözmek

Tam rekabet piyasası şartlarının geçerli olduğu bir finansal sistemde insanlar piyasa hakkında simetrik ve tam bilgiye sahiptir. Fakat günlük yaşantıda finansal sistem bundan çok daha fazla karmaşıktır ve bu koşullardan oldukça farklı bir işleyişi bulunmaktadır. Asimetrik bilgi taraflar arasındaki bilgi eşitsizliğini gösterir ve bu da finansal sistem ile reel ekonomide bazı problemlere neden olmaktadır. Bir diğer anlatımla; herhangi bir plan ve ürünle ilgili muhataplardan birinin sahip olduğu bilgiye diğer tarafın kısmen veya tamamen sahip olmamasının finansal piyasalarda doğru kararlar alınmasına mani olması bu piyasalarda asimetrik bilgi problemi olarak adlandırılmaktadır (Kalaycı, 2010: 7). Finansal piyasalarda karşılaşılan bu tarz bilgi eksiklikleri aşağıda bahsettiğimiz iki tür probleme neden olmaktadır (Vadareri 2010: 139);

- 1. Ahlaki Riziko:** Piyasalarda belirli bir işlem gerçekleştikten sonra asimetrik bilgiye bağlı olarak ortaya çıkan sorun “ahlaki tehlike” şeklinde ifade edilmektedir. Kredi kullanan kesimin, kredi sağlayan açısından ahlaki olmayan bir şekilde hareket ederek daha yüksek getiriye sahip ve buna karşın riski kredi sağlayanın rıza gösterebileceğinden daha fazla olan projelere atılarak zarar etme olasılığı olarak ifade edilebilir (Aras ve Müslümov, 2004: 56-57). Bu tip projelerde sağlanan başarının faydası borçluya olmasına rağmen, başarısızlık yaşanması durumunda riskin büyük bölümü kredi verene ait olmaktadır.
- 2. Ters Seçim:** Ters seçim piyasada işlem gerçekleşmeden önce asimetrik bilgi olgusunun sebep olduğu, kredi kullanmak hususunda en hevesli olan müşterilerin potansiyel “kötü” borçlu olduğu asimetrik bilgi problemidir. Bu denli büyük bir riski almak isteyen müşteriler, söz konusu kredilerin geri

ödenmesi olduğunda o kadar istekli olmayacaklarından dolayı yüksek faiz oranlarından kredi kullanmakta da bir sakınca görmezler (Aras ve Müslümov, 2004: 57).

Ancak finansal piyasalarda yer alan ters seçim ve ahlaki riziko gibi sorunları bankalar büyük oranda çözebilir ve bu anlamda asimetrik bilgi sorununu kısmen de olsa ortadan kaldırırlar (Kalaycı, 2010: 8).

1.2.4. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme

Banka sektörünün kredilendirme politikaları ile gelir ve servet dağılımı arasında sıkı bir ilişki vardır. Bankaların gelişmesi istenen öncelikli alanlara veya bölgelere düşük faizle kredi sağlaması; bu alan ve bölgelerde yeni iş sahaları açmak suretiyle istihdamın artmasını ve dolayısıyla daha geniş bir kesimin milli gelirden pay almasını sağlamaktadır.

Ancak bir diğer gerçek de; faiz oranlarının yüksek olması halinde büyük servet sahibi bir kesimin oldukça yüksek oranlarda faiz geliri elde ettiğidir. Bu durum ise gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır(Akgüç, 1992: 8).

1.2.5. Kaydi Para Oluşturma

Bankalarda vadesiz mevduat hesabının açılmasının temel nedeni; müşterilerin paralarını garanti altına almak ve bu yolla onlara ödemelerinde rahatlık sağlamaktır. Bu sebeple pek çok ülkede vadesiz mevduata faiz ödememektedir. Ticari bankalarda bulunan vadesiz mevduatın bir ödeme aracı gibi kullanılması, genelde bu hesaplar adına çek verilmesi sayesinde olmaktadır. Bankada vadesiz mevduatı bulunan kişi çek aracılığıyla başkasına veya kendisine ödeme yapılmasını sağlayabilmektedir (Geylan, 1985: 18). Bankacılık sisteminin bu şekilde hesaptan hesaba devir suretiyle oluşturduğu ödeme kolaylıkları ve nakit taşıma külfetinden kurtulma, çek kullanma alışkanlıklarının yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bankaların sağlamış olduğu bu olanak sayesinde mevduat sahipleri nakit para kullanmadan belirli bir satın alma gücü elde etmiş olur. Bu sebeple vadesiz mevduat hesabına banka parası ya da kaydi para da denilmektedir (Yazgan, 1973: 14).

Halkın günlük ödemelerde kullanacağı banka parasını oluşturmak gelişmiş ülkelerde bankacılığın başlıca fonksiyonlarından. Bu ülkelerde günlük alışverişlerin büyük bir kısmı çekle yapılmakta, gerçek para ile banka parası arasında kabul edilme yönünden fark bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde bazı iş adamları ve şirketler dışında çek kullanımı çok yaygın değildir. Bu yüzden bankalar mevduat parası yaratmamakta, ancak halkın parasını saklama işlevini görmektedir. Mevduata bir miktar da faiz verilmek suretiyle mudileri tatmin yoluna gidilmektedir. Bu nedenle de az gelişmiş ekonomilere oranla gelişmiş batı ekonomilerinde kaydi paranın toplam para içindeki oransal önemi artmaktadır (Yazgan, 1973: 14).

Kaydi paranın doğması için bankaya para yatırılması zorunluluğu yoktur. Bankalar bunun yanında müşterilerine kredi açabilir ve bu kredi limitleri dâhilinde çekme hakkı verebilir ya da kredi kartı uygulamasıyla da kaydi para oluşturulabilmektedir.

1.2.6. Para ve Maliye Politikalarının İşleyişine Yardımcı Olma

Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, istihdamı arttırmak ve ödemeler dengesini gerçekleştirmek olan para politikaları, Merkez Bankası'nın kullandığı bazı parasal araçlar sayesinde uygulanmaktadır. Bu araçların başlıcaları aşağıda ifade edilmektedir (Akgüç, 1998: 3-4);

- Açık piyasa işlemleri,
- Disponibilite oranı,
- Reeskont oranı,
- Mevduat faiz oranı,
- Mevduat zorunlu karşılık oranı,
- Selektif kredi kontrolü,
- Asgari ödeme oranı,
- İthalat teminat oranı,

Merkez bankası para arzını etkilemek istediğinde bu araçları kullanır. Örneğin; para arzını arttırmak istediğinde, zorunlu karşılık, disponibilite ve reeskont oranlarını arttırmak, hazine bonusu ve devlet tahvili ihraç etmek suretiyle, bankaların kredi

hacmini daraltmaktadır (Akgüç, 1992: 8). Bunun yanısıra, faiz oranlarını etkileyerek ve bankaların verdikleri kredilere müdahale ederek para arzını kontrol etmeye çalışır.

Devletin vergi toplama, harcama yapma ve borçlanma yetkilerini kullanma olmak üzere üç şekilde aldığı önlemler maliye politikası olarak tanımlanmaktadır (Alp, 1998: 300). Devlet özellikle vergi oranlarında yaptığı değişimlerle, halkın harcama alışkanlıklarını, dolayısıyla tasarruflarını etkileyebilmektedir.

Ancak ne para politikaları ne de maliye politikaları tek başlarına ekonomik istikrarın gerçekleşmesini sağlayamazlar. Bu nedenle para ve maliye politikaları birlikte kullanılır. Bu istikrar politikalarının başarılı olması ve amaçlanan hedeflere ulaşması ise ancak sağlam ve istikrarlı bir bankacılık sisteminin varlığı ile mümkün olabilmektedir.

1.3. Banka Türleri

Bankaları belirli bir mantığa göre gruplandırarak olursak; kapsamlarına göre banka türleri ve faaliyet alanlarına göre banka türleri olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür.

1.3.1. Kapsamlarına Göre Banka Türleri

Kapsamlarına göre bankaları sıralayacak olursak; özel bankacılık, perakende bankacılık, toptancı bankacılık, evrensel bankacılık, uluslararası bankacılık, holding bankacılığı ve kıyı bankacılığı olmak üzere 7 grupta sıralamak mümkündür. (Parasız, 2007: 7-17);

1.3.1.1.Özel Bankacılık

Özel bankacılık (Private Banking) şeklinde ifade edilen bankacılık türü, müşterilerin sahip olduğu varlıkların onların belirlediği risk ve beklentiler doğrultusunda özel olarak yönetilmesi şeklinde gerçekleşir. Bu tür bankacılıkta, banka tarafından müşteri tanımı belirlenerek, onun istek ve yatırım tercihlerine göre kişiye özel alternatif ürünler sunulur. Böylece müşterilerin varlıkları, onların belirlediği risk ve beklentiler doğrultusunda yönetilir. Özel bankacılık hizmetleri, özel bankacılık şubeleri aracılığıyla gerçekleştirilir. Özel bankacılık standart bankacılık hizmetlerinin yanında kiralık kasa ve gişe hizmetleri; repo işlemleri, sabit getirili menkul kıymetler ve yurt içi

hisse senetleri alım-satımı gibi yatırım hizmetleri; birikimlerin yabancı para ve menkul kıymetlerde değerlendirilmesi; türev ürünlerde yatırım; kişiye özel tasarlanmış kredi kartları, özel fonlar, kişiye özel hazırlanmış mevduat ürünleri ve opsiyon stratejileri gibi ürün ve hizmetleri kapsamaktadır. Ülkemizde özel bankacılığın hedef kitlesi ise ekseriyetle 250.000 TL ve üstü fona sahip müşterilerdir (Lassar v.d., 2000: 244-271).

1.3.1.2. Perakende Bankacılık

Perakendeci bankalar, küçük ölçekli işlerle ilgilenen ve bu nedenle çoğunlukla çok sayıda ve getirisi düşük işlemler yapan bankalardır (Altan, 2001: 57). Mevduat bankacılığı (deposit banking), şube bankacılığı (branch banking) ve ticari bankacılık (commercial bankacılık) gibi isimlerle de adlandırılan perakendeci bankacılık neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Perakende bankacılık, kişi ve KOBİ'ler ile gerçekleştirilen mevduat kabulü ve kredi sağlama işlevlerini gerçekleştirir. Bu işlemlerin tamamı küçük miktarlı olmakla beraber toplamda geniş ölçeklidir (Mathews ve Thompson, 2005: 55). Tüketicilere yönelik olarak perakende bankacılık ürünleri; cari işlemler hesabı (current accounts), yatırım amaçlı mevduat hesabı (deposit accounts), tüketici kredileri (consumer term loans), kredi kartları, mortgage kredileri, yatırım fonları gibi hizmetlerdir. KOBİ'lere yönelik perakende bankacılık ürünlerini konu alan; cari hesap, vadeli kredi (term loans) ve kredi limitlerinden (credit lines) oluşturmaktadır. Bu ürünlere ek olarak perakendeci bankalar, küçük ölçekli işletmelere yönelik leasing gibi ürünlere de yer vermektedir. (Ceylan, 2003: 343).

1.3.1.3. Toptancı Bankacılık

Toptancı bankacılıkta, perakende bankacılığın tersine az sayıda ve yüksek ölçekli işlemler gerçekleştirilir (Mathews, Thompson, 2005: 56). Toptancı bankalar, müşterilerinden gelen kredi taleplerini karşılamak amacıyla, diğer firmalardan ve uluslararası para ve sermaye piyasalarından büyük tutarlı fon temin ederler. Çok geniş bir iş alanına sahip olan, müşterileriyle çok yakın ilişkiler kuran, hızlı karar alıp uygulayabilen, az sayıda şube ve uzmanla çalışan toptancı bankalar, uluslararası nitelik taşımakta ve yüksek rekabet gücüne sahip bulunmaktadır.

Toptancı bankalar, perakende bankalardan farklı olarak yüksek riskli sermaye yatırımlarına girişebilirler. Bunun yanında toptancı bankalar; işlemleri toptancı

niteliktedir, bazı alanlarda uzmanlaşırlar, fonları genellikle uluslararası mali piyasalardan sağlarlar, fon maliyetleri düşüktür, kararlar hızlı alınır, birkaç şube ve uzman ile geniş uluslararası örgütlenme ağına sahiptir ve uluslararası şirketler ile büyük firmalar ve hükümetlerle iş yaparlar. Bu sınıflandırmaya, banka dışı finansal kuruluş olarak kabul edilen leasing, forfaiting ve factoring kuruluşları da girmektedir (Ceylan, 2003: 343–344).

1.3.1.4. Evrensel Bankacılık

Evrensel bankacılık olarak nitelendirilen sistemde işletmeler esas olarak bankalardan kaynak temin ederler fakat bu sistemde ticari bankaların finansal sistem içindeki rolü, işlevleri ve girebileceği piyasalar daha az sınırlandırılmıştır. Tarihsel gelişimleri, örgüt yapıları ve stratejik eğilimleri itibariyle evrensel bankalar, finansal sektör içinde çok başka ürünler üreten kuruluşlar olarak ortaya çıkmıştır. Evrensel bankalar, kendi ülkeleri içerisinde hemen hemen tüm müşteri kitlelerini hedef almakta ve müşterilerine her türlü konuda cazip finansal hizmetler sunmaya çalışmaktadırlar. Buldukları ülke piyasaları dışında ise çoğu işlemlerini uluslararası bankacılık, toptancı bankacılık ve menkul kıymet faaliyetleri alanlarında birleştirerek, genellikle daha sınırlı bir rekabet görüntüsü çizerler. Yabancı piyasalarda ise ender olarak perakende bankacılık faaliyetlerinde bulunurlar (Walter, 2003: 207). Evrensel bankalar; işletme finansmanını, sermaye piyasası yabancı para araç ve hizmetlerini içeren çok kapsamlı faaliyet alanlarını bünyesinde barındırır. Pek çok evrensel banka, maliyetlerini faiz gelirlerinden çok hizmet karşılığında aldıkları komisyonlardan karşılamaktadır (Ceylan, 2003: 344).

1.3.1.5. Uluslararası Bankacılık

Uluslararası bankalar, yabancı müşterilerine daha çok mahsup hesabı (payment accounts) ve kredi olanakları gibi finansal hizmetler sunan kuruluşlardır. Uluslarüstü banka (transnational-supranational bank), uluslararası banka (international bank), çokuluslu banka (multinational bank) ve yabancı banka (foreign bank) terimleri aynı manada olup, yazında genellikle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Coşkun vd., 2012: 53-55).

Hemen hemen tüm tanımlamalarda gözlemlenen ortak özellik, uluslararası bir bankacılık kuruluşunun en az iki ülkede faaliyette bulunduğu ve bundan dolayı en az iki farklı düzenlemeye bağlı olduğudur. Eğer bu özelliklerden faydalanılarak tek başına bir tanım yapmak gerekirse, kapsamlı bir uluslararası bankacılık tanımına ulaşılmış oluruz. Dar anlamda incelendiğinde ise uluslararası bankacılık; uluslararası alanda faaliyet gösteren fakat sürdürmekte olduğu faaliyetler açısından sıradan ticaret bankacılığı ile sınırlı kalmayıp, tacir bankacılık (merchant banking), finansal kiralama (leasing) factoring, forfaiting ve danışmanlık hizmetleri gibi etkinliklerin ve yeni finansal faaliyetlerin tamamını da içeren bankacılık türüdür (Aksoy, 1998: 25).

Uluslararası bankalarla birlikte iş yapan firmalar, kendileri için oldukça maliyetli olabilecek uluslararası işlemleri kolaylaştırma gayesi güderler. Bunun yanında bu firmalar, kendi faaliyetlerini uluslararası boyuta taşımak içinde bu bankalardan yardım almaktadırlar. Şahısların söz konusu bankalarla çalışma gerekçeleri ise birkaç nedene bağlı olabilmektedir. Bunlardan biri, bireylerin gelirlerini bu bankalarda gizlemek suretiyle vergiden kaçınmak istemesidir. Diğer gerekçeleri ise; uluslararası bankaların yerel faiz dalgalanmalarından daha az etkileneceği ve daha güvenli bir liman olacağı düşüncesi, uluslararası bankalar tarafından mevduata verilen daha yüksek orandaki faizler olarak gösterilmektedir (Artun, 1983: 32).

1.3.1.6. Holding Bankacılığı

Bu bankacılık türünü direkt ya da dolaylı olarak bir ya da daha fazla bankaya bir bankanın sahip olması ya da kontrol etmesi olarak tanımlayabiliriz (Takan, 2001: 21). Aynı zamanda holding bankacılığı, bir bankanın belirli bir grup veya holdinge bağlı olarak faaliyet göstermesidir. Batıdaki anlamda holding bankacılığı, bankaların etkin finans güçleri nedeniyle, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren şirketlere iştirak etmek suretiyle, bu şirketlerin yönetiminde söz sahibi olmaları ve bir tür holding kuruluşu şeklinde faaliyette bulunmalarınıdır. Ülkemizde ise, holdingler bankaların hisselerini almak suretiyle, onları kendi bünyeleri altına almaktadır.

1.3.1.7. Kıyı Bankacılığı

Off-shore bankacılık diye de adlandırılan bu bankalar, çokuluslu şirketlere ve uluslararası girişimlere hizmet veren, kontrol ve vergilemenin en düşük seviyede olduğu

bölgelerde konvertibl paralar üzerinden işlem yapmaktadırlar. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na göre kıyı bankaları; bankacılık faaliyetleri, kurulu bulunulan ülke dışı ile sınırlı tutulan veya ülke genelinde uygulanan ekonomik ve mali mevzuata bağlı olmayan ya da kurulu bulunulan ülkede yerleşik olanlardan mevduat ve fon kabulünün men edildiği bankacılığı ifade eder (Kaya, 2012: 75-76).

Ana ülkenin bankalar üzerine koyduğu karşılık bulundurma zorunluluğu, vergiler ve faiz sınıflandırılması gibi hükümet müdahaleleri nedeniyle bankalar, yurt dışında şubeler açarak işlemlerini bu şubeler üzerinden yürütmeye başlamışlardır. Böylece banka, işlemleri dolaylı olarak gerçekleştirmekte ve iç mevzuatın yarattığı maliyet artırıcı kısıtlamalardan kurtulabilmektedir.

Kıyı bankacılığı işlemlerinin temel özelliği, ana ülkedeki bankanın yabancılardan mevduat toplaması ve yine diğer yabancılara bu fonlardan kredi kullandırılmasıdır. Kıyı bankalarının faaliyet alanları genelde serbest bölgelerdir. Kıyı bankalarının faaliyet gösterdiği bölgeler içinde en bilinenleri; Panama, Lüksemburg, Bermuda, Liechtenstein, Cayman Adaları, Malta ve Bahreyn'dir (Kaya, 2012: 75-76).

1.3.2. Faaliyet Alanlarına Göre Banka Türleri

Bankaları faaliyet alanlarına göre sınıflandırmak gerekirse; merkez bankaları, ticaret bankaları, yatırım bankaları, kalkınma bankaları ve katılım bankaları şeklinde sınıflandırılabilir (Akbulak v.d., 2004: 81-82);

1.3.2.1. Merkez Bankaları

Para basma yetkisine sahip olan ve para arzını kontrol eden bankalardır. Bundan dolayı merkez bankaları para piyasasını düzenlemek, fiyat istikrarını sağlamak, bankacılık sistemini denetlemek gibi önemli fonksiyonlar üstlenirler. Merkez Bankası'nın görevleri içinde, ulusal paranın miktar ve tedavülünü düzenlemek, ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek, açık piyasa işlemlerini gerçekleştirmek, hükümetle birlikte milli paranın iç ve dış değerini korumak amacıyla gerekli önlemleri almak, para ve kredi politikasını yürütmek, finansal sistemde istikrarı sağlamak amacıyla para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici önlemleri almak, reeskont ve avans işlemlerini gerçekleştirmek sayılabilir (Kaya, 2012: 85).

1.3.2.2. Ticaret Bankaları

Sektörde en sık rastlanan banka çeşidi olmakla birlikte, temelde klasik bankacılık faaliyetleri olan mevduat toplama ve kredi verme işlemleriyle ilgilenirler. Temel fon kaynakları; mevduat, kullanılan krediler ve özkaynaklardır. Ticari bankaların hem kredi verebilmeleri hem de diğer bankacılık işlemlerini yapabilmeleri için sermaye sahibi olmaları gerekmektedir. Ancak sermaye, maliyeti yüksek bir üretim faktörüdür. Bu nedenle bankalar, maliyeti diğer kaynaklara oranla daha düşük olan fonları tercih etmektedirler. Tahvil gibi uzun vadeli borçlanmaların maliyeti yüksek olduğu için ticari bankaların kullandıkları kaynakların en önemli bölümünü maliyeti düşük, kısa vadeli ve vadesiz mevduatlar oluşturmaktadır. (Akbulak v.d., 2004: 82).

1.3.2.3. Yatırım Bankaları

Bu tür bankalar, piyasada fon fazlasına sahip olan kişi ve kuruluşlardan, fon açığı olan kişi ya da kuruluşlara yapılacak transferlere aracı olan, firmaların orta ve uzun vadeli fon ihtiyaçlarını karşılanmasına yardımcı olan mali kurumlardır. Bu bankalar, devletlerin ve işletmelerin uzun vadeli fon ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla onların sahip olduğu hisse senedi ve tahvil gibi menkul kıymetleri ihraç etmelerine aracı olan kuruluşlardır. Mevduat toplama yetkisine sahip olmayan bu bankalar, tahvil ihraç etmek ve kredi almak suretiyle elde ettikleri kaynakları, kendi adlarına menkul kıymet almak veya firmalara orta ve uzun vadeli yatırım ve proje kredisi sağlamak biçiminde kullanırlar. Bu kuruluşlar, sermaye piyasası senetlerini halka satmak suretiyle uzunvadeli fon sağlar. Yatırım bankalarının özellikle sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ülkelerde başarılı oldukları görülmektedir. Söz konusu bankalar, yatırım yaptıkları menkul kıymetleri daha sonra halka sattıklarından dolayı literatürde menkul kıymet taciri olarak da bilinmektedirler (Akbulak v.d., 2004: 82).

1.3.2.4. Kalkınma Bankaları

Kalkınma bankaları genellikle devlet öncülüğünde ve bazı özel çabalarla faaliyet göstermektedir. Kalkınma bankaları, kaynaklarını iç ve dış kamu fonlarının yanında uluslararası kuruluşlar, hükümet yardımları ve iç borçlanmalar yoluyla sağlamaktadır. Kalkınma bankaları, özellikle hükümetlerin kalkınma planları çerçevesinde yer alan öncelikli bölge ve sektörlerle finansman sağlamak amacıyla kurulmuş bankalardır.

Mevduat toplama yetkisine sahip olamayan bu bankalar, gelişmekte olan ülkelerde yatırım sermayesi yetersizliğini gidermek ve kalkınmada öncelikli olan bölgelere finansman sağlamak maksadıyla kurulmaktadır. Hükümetler ya da uluslararası kurumlar eliyle sağlanan fonlar ve tahvil ihracı yoluyla kaynak temin etmektedirler (Akbulak v.d., 2004: 82-83).

Kalkınma bankaları, yatırım bankalarının aksine sermaye piyasalarının gelişmediği ve sermayenin kıt olduğu ülkelerde ortaya çıkmıştır. Kalkınma bankaları bu ülkelerde halkın kısa ve uzun süre kullanmadığı paraların ekonominin uzun vadeli finansmana ihtiyaç duyulan yatırımlara aktarılmasını sağlayarak, bu ülkedeki üretim kapasitesinin genişletilmesine ve hızlı bir ekonomik kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Kaya, 2012: 83).

1.3.2.5. Katılım Bankaları

Katılım bankaları; özel, cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlardır. Özel finans kurumları, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından katılım bankası ismini almıştır. Ticaret bankaları ile katılım bankaları Bankacılık Kanunu açısından aynı hükümlere tabi tutulmuştur. Faizle çalışan klasik bankalara alternatif olarak kurulan ve konvansiyonel bankacılık anlayışının dışına çıkarak faizden uzak kalmak isteyen kişilerin finansman ihtiyaçlarını karşılamaları, tasarruflarını değerlendirmeleri ve modern bankacılık hizmetlerinden yararlanmaları sağlamak amacıyla kurulmuş olan bankalardır. "Özel Cari Hesap" ve "Katılma Hesapları" adı altında iki yöntemle fon toplayan özel finans kurumları, topladıkları bu fonları üretim desteği, bireysel finansman desteği, kar-zarar ortaklığı yatırımı, finansal kiralama ve mal karşılığı vesaikin alım-satımı şeklinde kullandırırlar (Coşkun, 2005: 111-115). Ülkemizde 31.12.2013 tarihi itibarıyla Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans olmak üzere toplam dört adet katılım bankası faaliyet göstermektedir.

1.4. Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Bankacılığın kökeni ile ilgili ilk gelişmelere yukarıda değinilmiştir. Bu bölümde ise bankacılığın modern anlamda tarihi seyri hakkında kısa bir bilgilendirme

yapılmaktadır. Daha sonra ise Türk bankacılık sektörünün tarih süreci içindeki gelişimi ve serüveni anlatılmaktadır.

1.4.1. Genel Olarak Modern Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Modern anlamda bankacılığın doğuşu, 1609 yılında Amsterdam Bankası'nın kurulması ile olmuştur. 1694 yılında açılan İngiltere Bankası ve 1907'de ABD'de kurulan Federal Reserve Bank'ın açılması da modern banka sisteminin temelini oluşturmuş ve böylece sistem belirli bir olgunluğa ulaşmıştır. (Altan, 2001: 42).

19. yüzyılda bankacılık faaliyetleri, endüstri ve ulaşım olanaklarının artmasıyla büyük ölçüde gelişmiştir. Bu dönemden önce kurulmuş az sayıdaki devlet ve belediye bankaları dikkate alınmazsa, 19. yüzyıldan önce kurulmuş bulunan bankaların neredeyse tamamı şahıslara ait ve çoğunlukla onların hayat sürelerine bağlı olarak, “şahsi işletme” niteliğinde iken; 19. yüzyıldan sonra kurulan tüm bankalar, “sermaye şirketi” olarak kurulmuşlardır. Bankacılık tarihi açısından 19. yüzyılın en bariz özelliği, bankaların anonim şirket olarak kurulma ve örgütlenme biçiminin ilk kez bu yüzyılda uygulanmış olmasıdır. Böylelikle eski çağların dar imkânları içerisinde, küçük sermayeli ve dağınık bankaların yerine, hemen hemen tüm ülkelerde geniş sermaye ve büyük finansal imkânlarla sahip, çok şubeli büyük bankalar doğmuştur (Altuğ, 2000: 3-4). Sonuç olarak günümüze değin birçok değişiklik ve gelişme aşamasından geçen bankalar, son dönemde en modern ve mükemmel şeklini almıştır.

1.4.2. Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de modern anlamda bankacılık Cumhuriyet dönemi sonrasında gelişmeye başlamıştır. Osmanlı döneminde milli bankacılık ciddi manada bir gelişme gösterememiştir. Mevcut olan bir takım bankalar da yabancı sermayeli kuruluşlar olarak hizmet vermişlerdir. Özel sektör bankacılığının hızlı gelişme gösterdiği dönem de İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Ülke ekonomisinin dışa açılma sürecine geçiş yaptığı 1980’li yıllar ile büyük çaplı bir krizin yaşandığı 2000’li yıllardan sonra ise bankacılık sektöründe yeni gelişme ve değişimler yaşanmıştır. Sayılan bu gelişmelere bağlı olarak çalışmanın bu bölümünde; Türk bankacılığındaki gelişim; ulusal bankalar dönemi (1923-1932), kamu bankaları dönemi (1933-1944), özel bankalar dönemi

(1945-1959), planlı dönem (1960-1980), dışa açılma ve piyasa ekonomisi dönemi (1981-2000) ve bankacılık sektöründe yeniden yapılanma dönemi (2001-2010) olmak üzere olmak üzere altı başlık altında incelenmektedir (Coşkun, 2012: 3-27).

1.4.2.1. Osmanlı Döneminde Bankacılık Sektörü

Ülkemizde bankacılığın gelişimi diğer batı kaynaklı kurumlarda olduğu gibi yavaş bir seyir izlemiştir. 1839 Tanzimat'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda bankacılık faaliyetlerine rastlanmamaktadır. Bunun yanında ülkenin büyük şehir merkezlerinde para değiştirmeyi meslek edinmiş sarraflar faaliyet göstermişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık faaliyetleri İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte başlamıştır. O dönemlerde, halkın büyük çoğunluğu tarımda istihdam edilmekte ve vergilerini aynı olarak vermekteydi. Ülkenin büyük kısmı para ekonomisine geçmemiş olduğu için paralı mübadele ekonomisi daha çok kasaba ve şehirlerde görülmekteydi. Bu durum kasaba ve şehirlerde yaşayan, komisyonculuk, nakliyecilik, poliçe ticareti ve para değişimi gibi işleri yapan sarraflara, devlet namına vergi toplama olanağı da sağlamıştır. Bu dönemde sarraflığı daha çok Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler yapmışlardır. Türk toplumu dinsel inanç ve sosyal yapısı nedeniyle bu tür faaliyetlerin dışında kalmışlardır. (Kuyucak, 1948: 151-154).

17. ve 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda zayıflayan merkezi idare, ekonomik zayıflığı da beraberinde getirmiş, imparatorluk sık sık mali sıkıntılar içine düşmüştür. Savaşların sıklaşması ve uzaması, büyüyen ordunun masraflarının artması, mali yükümlülüğün de artmasına neden olmuştur. Bu sebeple devlet, devamlılık kazanan mali yükümlülüğü durdurmak maksadıyla, Galata Bankerleri adı verilen sarraflardan borç almıştır. Diğer yandan da tedavüldeki sikkelerin taşıması yoluyla gelir sağlamaya çalışılmıştır. Galata Bankerlerinde alınan bu paraların başlangıcı ile de bankacılık faaliyetleri başlamış sayılmaktadır. Bu durum, ülkemizde yurtdışı ile ilişkisi bulunan azınlıkların ekonomik gücünü de arttırmıştır (Parasız, 2000:107-131).

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler artmaya başlamış, Avrupalılar sanayi mallarını satabilmek için Osmanlı Devletinde piyasalar yaratmaya çalışmışlardır. Bu durum ülkede ve özellikle İstanbul'da belli derecede para ve sermaye piyasasının oluşmasına yardımcı olmuştur. (Zarakoğlu, 1979:253).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kâğıt para 1840 yılında bütçe açıklarını kapatmak amacıyla basılmıştır. "Kaime" adı verilen bu paranın miktarı kısa sürede önemli oranda artmıştır. Bunun neticesinde kaimelerin yabancı paralar karşısındaki değeri düşmüş ve dış piyasalardan fon bulunması zorlaşmıştır (TBB, 2008:1). Osmanlı Hükümeti dış borçlarının finansmanı için çıkardığı kaimelerin değerini korumak maksadıyla 1845 yılında iki Galata bankerini görevlendirerek bugünkü anlamda ilk bankanın temelini atmıştır. Bankerler 1847 yılında "İstanbul Bankası" adıyla gerçek anlamda ilk bankayı kurmuşlardır. Ancak banka faaliyetlerini beş yıl kadar sürdürebilmiş ve 1852'de kapanmak zorunda kalmıştır. (Günel, 2001: 20).

Bu gelişmelerin ardından, 1856 yılında İngiliz sermayesi ile Londra'da Osmanlı Bankası kurulmuştur. Bankaya 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875 yılında Avusturya sermayesi ortak edilmiştir. Bankanın kuruluş amacı; Osmanlı Hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında dış borçların alınması konusunda aracılık etmektir. Osmanlı Bankası, Cumhuriyet döneminden önce faaliyet gösteren en önemli bankadır. Bunun nedeni 1863 yılında İngiliz ve Fransız ortaklığı şeklinde tekrar örgütlenerek bir devlet bankası niteliği kazanmasıdır. Bu sebeple bankaya banknot basma yetkisi ve tekeli verilmiştir. Ayrıca banka devlet gelirlerini tahsil etmek, hazinenin ödemelerini yerine getirmek, iç ve dış borçlara ilişkin faiz ve anapara ödemelerini yapmakla da görevlendirilmiştir. Ancak bu kadar önemli görevleri üstlenen bir bankanın sermayesinin yabancılara ait olması zamanla büyük tepkiler çekmiş ve bu doğrultuda ulusal bir merkez bankası kurma çalışmaları başlamıştır. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde hızlanan bu çabalar sonucunda, 11 Mart 1917 tarihinde "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası" kurulmuştur. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması nedeniyle bu banka Osmanlı Bankası'nın yerini alamamıştır (TCMB, 2008:1).

1863 yılında tarımın finansmanı ve çiftçilere uygun şartlarda kredi vermek için günümüzdeki Ziraat Bankası'nın temelini oluşturan Memleket Sandıkları meydana getirilmiştir. Memleket Sandıkları'nın sermayesi, başlangıçta imece ile sağlanırken sonraları köylülerin sandığa mal varlıkları ile orantılı bir şekilde buğday vermeleriyle sağlanmıştır. Zaman içinde yaşanan zorluklar ve yolsuzluklar nedeniyle bu kuruluşlar "Menafi Sandıkları" adıyla yeniden düzenlenmiştir. Fakat kısa süre sonra bu sandıkların da sahip olduğu kaynakların kullanımıyla ilgili şüpheler ortaya çıkınca, 1888 yılında Ziraat Bankası ilk devlet bankası olarak kurulmuştur (TBB, 2008:1-2).

1870 yılında devletin resmi bankası olması amacıyla kurulan Türkiye Bankası ise ancak bir yıl faaliyet gösterebilmiş daha sonra ise iflas etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra tamamen yabancı sermayeye açık hale gelmesi ve dış borçların gittikçe artması nedeniyle birçok yabancı sermayeli banka ülkemizde kurulmuş ve özellikle madencilik ile ulaştırma alanında faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli olarak dışarıya borçlanması ve bu nedenle dış borçların ödenemeyecek hale gelmesi neticesinde, 1881 yılında Dûyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Söz konusu bu kuruluş bir kısım vergilerin tarh, tahakkuk ve sarfını üzerine almış ve ülkemizde pek çok yabancı sermayeli banka kurulmasını da teşvik etmiştir. Credit Lyone, İstanbul ve İzmir'de, Alman Deutsche Bank İstanbul'da şube açmış ayrıca Deutsche Orient Bank, Alman Filistin Bankası ve Rus Ticareti Harîciye Bankası kurulmuştur. (Zarakoğlu, 1970:119-120).

Bununla birlikte yerli Galata bankerleri ile bir kısım Türkler de kendi sermayeleri ya da yabancı sermaye ile işbirliği yaparak bazı bankalar kurmuşlardır. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kurulan milli banka sayısı çok azdır. İtibârî Millî Bankası, Adapazarı Bankası ile birkaç mahalli banka daha göz ardı edilirse geriye sadece Ziraat Bankası ile Emniyet Sandığı kalmaktadır. Sermayesiz olarak kurulan Emniyet Sandığı da 1907 yılında Ziraat Bankasının bünyesine dâhil olmuştur (Yazgan, 1969:134).

Cumhuriyetten önce faaliyet gösteren bankaların temel özelliği yabancı sermaye tarafından ya da yabancı iştiraki ile kurulmuş olmasıdır. Bu dönemde kurulan bankaların en önemli işlevi ise devlet harcamalarının gelirlerini aştığı bir dönemde, dış borç alınması için Osmanlı Hükümeti ile yabancı sermaye arasında aracılık etmektir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve bunun yanında milliyetçilik eğilimlerinin artması ile birlikte yerli sermaye ile çoğu yerel ve tek şubeden oluşan bankaların kurulma süreci başlamıştır. Ancak bu dönemde yerli sermaye ile kurulan bankaların çoğu, yabancı bankalarla rekabet edememiş, dolayısıyla büyük bir bölümü uzun ömürlü olamamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılından 1923 yılına kadar geçen süre zarfında toplam 24 milli banka kurulmuş olmasına rağmen bunlardan sadece 14 tanesi Cumhuriyet döneminde faaliyetlerini sürdürmüştür (Uyar, 2003: 95).

Görüldüğü üzere ülkemizde Cumhuriyet döneminden önce gerçek bir bankacılık faaliyetinden bahsetmek mümkün değildir. Cumhuriyetten önceki dönemde yabancı

bankaların egemen olduğu, borçlanma bankacılığı olarak nitelenebilecek ve Osmanlı Devletini iflasa götürecektir çarpık bir bankacılık sisteminin var olduğu ifade edilmektedir (Yüzgün, 1982: 12-13).

1.4.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı

Cumhuriyet öncesi dönemde dünya ölçüğünde gerçek bir bankacılık faaliyetinden bahsetmek mümkün olmasa da Cumhuriyetin ilânından günümüze kadar geçen dönem içinde çok önemli adımlar atılmış, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kadar devlet sermayesi veya devlet sermayesinin iştirakiyle, savaşın sona ermesinden sonra ise özel sektör iştirakiyle birçok banka kurulmuştur (Akgüç, 1989: 11).

Türkiye’de bankacılık sektörünün Cumhuriyet Dönemi süreci incelenirken genellikle 1980 öncesi dönemdeki gelişmeler alt dönemler halinde ele alınmaktadır. Gerçekte her alt dönemdeki bankacılık diğer alt dönemlere göre farklılık gösterse de, 1923-1980 arası dönemin 1980 sonrası dönemle karşılaştırıldığında bir bütünlük arz ettiği söylenebilir. Finansal sistemin yeni gelişmeye başladığı bu dönemde devletin, bankacılık etkinliklerine yoğun biçimde katıldığı ve çeşitli düzenlemeler uyguladığı görülmektedir (Coşkun vd., 2012: 3-27). Buna paralel olarak bu çalışmada da genel ayrıma uyarak 1923-1980 yılları arasındaki dönemde bankacılık kesiminin tarihsel gelişim süreci; Ulusal bankalar dönemi(1923-1932), kamu bankaları dönemi(1933-1944), özel bankalar dönemi(1945-1959) ve planlı dönem (1960-1980) arası olmak üzere dört alt dönem olarak incelenmektedir. 1980 sonrası dönem ise; Dışa açılma ve piyasa ekonomisi dönemi (1981-2000) ve bankacılık sektöründe yeniden yapılanma dönemi (2001-2010) olmak üzere iki dönem halinde incelenecektir.

1.4.2.2.1. Ulusal Bankalar Dönemi (1923–1932)

Bankalar, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde varlıklarını genellikle yabancı sermayeye bağlı olarak sürdürmekteydiler. Bu sebeple 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde; ekonomik gelişme için ulusal bankacılığın kurulmasının gerekliliği vurgulanmış ve özel kesimin sermayesinin bu iş için yeterli olmadığı ve bunun devlet katkısıyla yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Zamanın İktisat Bakanı olan Celal BAYAR, Osmanlı devrinde ulusal sermaye ile kurulan kredi kuruluşlarının yetersizliği, yabancı bankaların devlete borç para verme, spekülasyon döviz işlemlerinden büyük

gelirler sağlama ve ülkemizde kurulmuş yabancı sermaye kuruluşlarını kredilendirmeden başka bir işlevleri olmadığı yolundaki gözleme dayanarak; “kredi kuruluşlarından yoksun bir Türkiye ekonomik gelişimini yürütemez ve daha uzun yıllar yabancılar için çalışan bir sömürge niteliğinden kurtulamaz” demiştir. (Ökçün, 1968: 355). İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlara uygun olarak, ekonomik kalkınmanın ancak milli bankalarla gerçekleşebileceği kanaati hâkim olmuş ve devlet bu dönemde millî bankacılığın gelişimini desteklemiştir.

Kongreye katılan tüccarların bir ticaret bankası kurulması yönündeki isteği üzerine, 1924 yılında Türkiye İş Bankası, yine Kongre’ye katılan sanayicilerin önerisi ile 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankası olmakla özelliğini taşımakla birlikte 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almıştır. 1933 yılında ise Sümerbank’a devredilmiştir. 1888’de kurulan Ziraat Bankası, Cumhuriyetin ilanından 3 yıl sonra yani 1926 yılında, esaslı bir şekilde ele alınmış ve anonim şirket haline getirilmiştir (Tezel, 1993:149). 1937 yılında modern bankacılık prensiplerine göre yenilenen Ziraat Bankası, bu tarihten günümüze kadar T.C. Ziraat Bankası adı altında, gerek teşkilat, gerek mevduat ve gerekse kredi hacmi itibarıyla en büyük banka unvanını taşımakta ve önemli hizmetlerine devam etmektedir. Konut kredisi vermek amacıyla 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş olup, banka 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası adını almıştır (TBB, 2008: 3).

Cumhuriyet döneminde, bankacılık sektöründe atılan en önemli adımlardan birisi de, 1930 yılında “1715 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu” ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın kuruluşudur. T.C. Merkez Bankası, Türkiye’de banknot ihracı imtiyazını münhasıran elinde tutmak, Hazine işlemlerini ifa etmek, iskonto fiyatını tespit ve para piyasasını düzenlemek, hükümetle birlikte Türk parasının istikrarına ilişkin bütün tedbirleri almak amacıyla anonim bir şirket halinde kurulmuştur. Merkez Bankası 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır (Yazgan, 1969: 16). 1923-1932 döneminde görülen dikkat çekici gelişmelerden birisi de yerel düzeyde faaliyet gösteren iş adamlarının çok sayıda banka kurmasıdır. Fakat bu bankaların çoğu 1929 krizi ile birlikte faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır.

1.4.2.2.2. Kamu Bankaları Dönemi (1933–1944)

Cumhuriyetin ilk 10 yılında izlenen ve özel kesimin özendirilmesine yönelik sanayileşme stratejisi, sermaye stoğunun yetersizliği nedeniyle yeterli bir sonuç vermemiştir. Diğer yandan 1929 yılında yaşanan ekonomik krizin nedeniyle dünya ülkelerinde hâkim olmaya başlayan Keynesyen görüş ve özel sektörün elindeki sermayenin yetersiz olması gibi olumsuzlukların da etkisiyle devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu hale gelmiştir. “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” bu dönemde hazırlanmış ve bu planla kalkınmanın özel sektör öncülüğünde geliştirilmesi anlayışı terk edilerek devletçilik anlayışı ağırlık kazanmıştır. Bundan dolayı ithal ikamesi sağlayacak kesimlere öncelik verilmesi, temel kalkınma stratejisi olarak belirlenmiştir. Bu durumdan bankacılık sektörü de büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu politika değişikliği paralelinde ve devlet önderliğinde büyük sermayeli devlet bankaları kurulmuştur (Uyar, 2003: 96).

Bankacılık sektörüne ilişkin kamu düzenlemelerinin ilki olan 2443 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu, 30 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilerek, 5 Haziran 1933 tarih ve 2419 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Aynı kanunda 28 Mayıs 1934 ve 14 Haziran 1935 tarihlerinde değişiklikler yapılmış, Mevduatı Koruma Kanunu’nun sınırlılıkları dikkate alınarak, 1 Haziran 1936 tarihinde TBMM’nde 2999 sayılı Bankalar Kanunu kabul edilerek bankacılık sektöründe ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. Bundan böyle bankalar diğer şirketler gibi şirket olmaktan çıkacak ve kendi kanunlarına göre kurulup faaliyet göstereceklerdir (Kocaimamoğlu, 1980:472).

Devletçilik ve devlet bankalarının kuruluş dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1933-1944 döneminde birçok devlet bankasının yanı sıra belirli sektörleri kredilendirmek için devlet, bazı özel amaçlı bankalar kurmuştur. 1933’te kurulan Sümerbank’tan sonra Belediyeler Bankası kurulmuş ve daha sonra günümüzdeki adıyla İller Bankası olmuş, 1935 yılında Etibank, 1937 yılında Denizbank, 1938 yılında Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur. Kısaca bu dönem, bir yandan var olan yabancı bankaların faaliyetlerini sürdürdüğü ve yeni yabancı bankaların kurulduğu, bir yandan da İkinci Meşrutiyet sonrası kurulmaya başlanan yerel banka sayısının hızla arttığı, devlet desteği ve önderliğiyle özel amaçlı bankalarla özel ticaret bankalarının kurulduğu bir dönem olmuştur. Türk bankacılık sektöründe; Osmanlı Devleti dönemiyle,

1930'ların sonuna kadar geçen sürenin, daha çok yerleşik yapıya geçişte bir ara dönem özelliği gösterdiği söylenebilir (Silier, 1975: 526).

1.4.2.2.3. Özel Bankalar Dönemi (1945–1959)

1945-1959 döneminde sanayileşme stratejisi olarak daha önce izlenen devletçilik politikası yerine özel sektörün desteklenmesi yoluyla ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu değişikliğin nedenlerinden birisi iktisadi liberalizmi benimseyen Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesidir. İkinci dünya savaşı sonrası dönemde nüfusun, milli ve modern işletmeler ile yatırımların süratle artması, şehirlerin genişlemesi, sanayinin milli gelirden aldığı payın artması, piyasa için yapılan üretimin yaygınlaşması gibi faktörler, ekonomide para ve kredi ihtiyacını artırmıştır. Bu dönemde bankacılık sektöründe yapılan yatırımların getirisi yükselmiş ve bu nedenle özel bankacılık süratle önem kazanmaya başlamıştır (TBB, 2008: 4-5).

İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında, özellikle artan savunma giderlerini karşılamak amacıyla, bankacılık sektörü aracılığıyla iç ve dış borçlanma artmıştır. Devletin özellikle Merkez Bankası'na olan borçlarının yanı sıra kullandığı kredilerin de arttığı gözlenmiştir. (Artun, 1980: 45).

Savaş sonrası içeride ve dışarıda yaşanan ekonomik canlanma sonucu bankacılık sektörü de hareketlenmiş, başta Yapı ve Kredi Bankası (1944), Akbank (1948), Garanti Bankası (1946), Pamukbank (1955), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) gibi bankalar olmak üzere, bankalararası birleşmeler dâhil toplam 30 yeni banka kurulmuştur. Özel bankaların geliştiği bu dönemin bir özelliği de, banka sayısı ile birlikte şube sayılarının da artarak şube bankacılığının yaygınlaşmaya başlamasıdır. Bu dönemde özel yasalarla kurulan üç banka; 1952'de Denizcilik Bankası, 1954'te Türkiye Vakıflar Bankası ve 1959'da Türkiye Öğretmenler Bankası'dır (Günel, 2007: 175).

Bankacılık sektöründeki gelişmelere paralel olarak, bankacılığın bir meslek olarak gelişmesi, işbirliğinin sağlanması, haksız rekabeti önleyici tedbirlerin alınması ve uygulanması maksadıyla tüzel kişiliğe haiz Türkiye Bankalar Birliği kurulmuş ve 1958 yılında faaliyete geçmiştir. Bunun yanında, 7129 sayılı yasayla devlet bankaları kredi alanında tamamen serbest bırakılmıştır. Özel bankaların gelişme dönemi olarak

adlandırılan 1945–1960 yılları arasında 30 banka kurulmasına rağmen, 14 banka tasfiye olunmuş ve faaliyetini durdurmuştur. (Günel, 2001: 11-12).

1945–1959 arası dönemde, devletçilik anlayışının yerini özel sektörün desteklenmesi ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılması anlayışı almıştır. Bu durum özellikle özel bankacılık sektörünü oldukça geliştirmiş fakat getirisi fazla olmadığı gerekçesiyle özel sektörde yapılmayan yatırımlar, Merkez Bankası kaynakları kullanılarak devlet tarafından yapılmaya devam etmiştir. Bunun neticesinde bozulan bu ekonomik dengeler kendini hızlı enflasyon, dış ticaret açıkları ve artan dış borçlar olarak göstermiştir. Yükselen enflasyonla birlikte Türk Lirası'nın devalüe edilmesi ihtiyacı doğmuş, 1958 yılında dolar uygulanan istikrar programı çerçevesinde 2,8 liradan 9 liraya yükseltilmiştir. 1958 yılında yapılan bu devalüasyon ve ardından ortaya çıkan enflasyonla birlikte sadece ülke ekonomisi değil bankacılık sektörü de yeni bir döneme girmiştir (TBB, 2008: 5-6).

1.4.2.2.4. Planlı Dönem (1960–1980)

Ekonomik faaliyetlerin, 5 yıllık Kalkınma Planı ve Yıllık Programlara bağlı kaldığı bu süreçte ithal ikamesi tipi sanayileşme stratejisinin benimsenmesi beraberinde finansman anlayışını da getirmiştir. Kamu İktisadi Kuruluşlarının finansman sorunlarının çözülmesi amacıyla 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur. Bunun yanında, 1963 yılında özel sektörün orta ve kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamak üzere Sınai ve Yatırım Bankası kurulmuştur. Ticari bankacılık alanında uygulanan politikalar sisteme girişi önlemiş, bu nedenle mevcut oligopolcü yapı kuvvetlenmiş ve yerleşmiştir. Bölgesel bankaların tümü kapanmış, çok şubeli büyük bankacılığa doğru bir yönelim olmuştur. 1970'li yıllara gelindiğinde ise holdinglerin bankaları bünyesine katmasıyla birlikte, holding bankacılığının ve ihtisas bankacılığının geliştiği görülmektedir. Bu durum özellikle 7129 sayılı Yasanın 38. Maddesinden kaynaklanmış ve bu madde bankaların en az %25 sermayesine sahip buldukları iştiraklerine açıkları kredi oranında üst sınırı kaldırmıştır (Parasız, 2000: 107-131).

1962–1963 döneminde 5 banka zorunlu olarak tasfiyeye sokulmuştur. 1960 yılında Esnaf ve Kredi Bankası, 1961 yılında Sanayi Bankası ve Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, 1962'de Doğubank ve 1963 yılında Tutum Bankası tasfiyeye tabi tutulmuşlardır. Tasfiyeye tabi tutulan bankaların çokluğu, planlı dönemde

mümkün olduğu kadar yeni banka kurulmaması yönündeki politikaya dayanak olmuş ve 1963-1979 döneminde sadece 5 yeni banka kurulmuştur. (Artun, 1980: 48-49).

Siyasi ve sosyal yapıda köklü değişikliklerle birlikte başlayan bu dönemde 1960'ların ortasından 1970'lerin başına kadar geçen süre içerisinde istikrar ve ekonomik büyüme gözlenmiş ve plana dayalı kalkınma stratejisinin uygulamaya konulmasıyla da ithal ikameci sanayinin geliştiği görülmüştür. 1970'lerin ortalarından itibaren de “Dünya Petrol Krizinin” etkileriyle başlayan istikrarsızlık, ülkede ağır ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmuştur (TBB, 2008: 7–8).

1963'ten itibaren başlayan planlı kalkınma döneminde karma ekonomi politikası izlenirken, yatırımlar kamu ve özel sektör işbirliği ile yapılmıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi doğrultusunda bankacılık sektörü kontrol altında tutulmuş ve faiz oranları Merkez Bankası tarafından belirlenmiştir. Bankaların başlıca görevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanını sağlamak olduğundan, faiz ve döviz fiyatlarından kaynaklanan riskler bulunmamakta, bankaların yalnızca mevduat toplamayı hedeflemeleri yeni ürünlerin geliştirilmesine mani teşkil etmekteydi (Uyar, 2003: 99).

İthal ikameci stratejinin 1970'li yılların sonuna doğru tıkanması, krizin de döviz krizi olarak baş göstermesiyle birlikte bu stratejiden vazgeçilmiş, sermayenin yeniden yapılandırılmasını sağlayacak yeni birikim sistemine geçilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bankalarda bunun neticesinde bu yeni sisteme bağlı olarak farklı işlevler üstlenmeye başlamışlardır. (Köse, 2003: 238).

Bu dönemde kurulan bankaların özel yasaları bulunmamaktaydı. Ancak kanunlarında açıkça belirtilmeyen hallerde bankacılık kanununa tâbi bulunmaktaydılar. Denetimleri ise yine kendi özel kanunlarının el verdiği ölçüde Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından yapılmaktaydı. (DPT, 2003: 11).

1974 yılı sonu itibariyle Türkiye'de, T.C. Merkez Bankası dâhil olmak üzere faaliyette bulunan 44 banka bulunmaktaydı. Bu bankaları özel kanunlarla kurulmuş bankalar, özel milli bankalar (ticaret bankaları), mahalli bankalar, yabancı bankalar ile kalkınma ve yatırım bankaları olarak 5 grupta toplamak mümkündür (TBB, 1998: 10–11).

1.4.2.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1981–2000)

1970'lerin sonunda ödemeler dengesinden kaynaklanan sorunların sebep olduğu ekonomik durgunluk, sanayinin döviz ihtiyacını da sağlayabilecek yeni bir sanayileşme stratejisinin izlenmesini gerekli hale getirmiştir. 1980 öncesinde dışa kapalı ve ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi mevcut iken, 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte finansal liberalizasyon ve ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisi izlenmeye başlanmıştır (Ural, 2003: 16–17). 1980'li yıllara doğru enflasyon oranının artması, bilhassa kısa vadeli dış borç yükünün ağırlaşması, yurtiçi tasarrufların azalması sonucu yatırımların yapılamaması, petrol ve enerji yetersizliği, ithal girdilerinin yetersizliğinden kaynaklanan finansman sıkıntısının eksik kapasite kullanımına neden olması, ekonomik politika kararlarının alınması ve uygulanmasındaki yanlışlar, yurt içine dönük ithal ikamesi tipi endüstrileşmenin bir yandan sanayi tesisleri kurulurken, diğer yandan sanayilerin çalışması sırasında makine, teçhizat, hammadde ve yarı mamul madde ithal etmesiyle ülkemizde zaman zaman döviz darboğazlarının yaşanmış olması gibi nedenler, 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına sebep olmuştur (Parasız, 2001: 311). Bu yeni stratejiyi desteklemek ve ekonomiyi serbest piyasa ekonomisi koşullarına göre tekrar yapılanmasını sağlamak amacıyla pozitif reel faiz politikası ve esnek döviz kuru uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik uygulamalar yapılmıştır (TBB, 2008: 12–15).

Türkiye'de 1980'lerin başından itibaren dışa açılma ve ekonomik büyümeyle aynı doğrultuda, finansal sistem de yapısal değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde yerli bankaların sayısı artmış ve yabancı sermayeli bankalar da faaliyet göstermeye başlamıştır. Mali işlemlerin GSMH içindeki payı artmış ve mali sektörün derinliğinin artmasına bağlı olarak, mali sektör ile reel sektör arasındaki etkileşim ivme kazanmıştır.

Türk bankacılık sektöründe ilk önemli değişim süreci, Türkiye ekonomisinde de olduğu gibi 1980'li yıllarda yaşanmıştır. Finansal serbestleşme çerçevesinde, 1 Temmuz 1980'den sonra faiz oranları serbest bırakılmış, mevduat ve kredi faizleri hızla yükselmiştir. Söz konusu dönemde mevduat ve kredi faizlerine uygulanan tavanlar kaldırılmış, bankalararası para piyasası oluşturulmuş, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)¹ 1986 yılında faaliyetlerine

---

¹ İMKB, 30 Aralık 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile Borsa İstanbul A.Ş.(BİST) olarak yeniden yapılandırılmıştır. Borsacılık faaliyetleri yapmak üzere kurulan BİST, sermaye piyasamızda borsaları tek çatı altında toplamıştır.

başlamıştır (TBB, 2008: 12–15). Dolayısıyla finansal sistemin zenginleşmesi ve kurumsallaşması yolunda ciddi adımlar atılmıştır. Türk bankacılık sektöründe gelişmenin devamlı olabilmesi amacıyla 1980’li yıllarda yapılan hukuki, yapısal ve kurumsal değişiklikler, temelde bankacılığın daha verimli çalışması ve bankacılıkta rekabetin teşvik edilmesi doğrultusunda yapılmıştır. (DPT, 2003: 12).

1981 yılı, özel sektörün beklediği iki yeni uygulamanın da başladığı yıl olmuştur. Merkez Bankası 30 Nisan tarihinden itibaren “günlük döviz kuru” ilanına başlamış ve 30 Temmuz’da da Sermaye Piyasası Yasası yürürlüğe konmuştur. Mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılmasıyla “Banka-Banker” rekabeti ortaya çıkmıştır. Kısa vade ile fon toplayıp, paraları uzun vadeli yatırımlara aktaran bankerler güç durumda kalmışlardır. Dönemin Maliye Bakanı’nın “Bankere para yatıran vatandaş kumar oynamıştır.” beyanati piyasaları altüst etmiştir. Bankerlere hücum eden yatırımcılar bankerlerin kaçmalarına ve batmalarına neden olmuştur. 1982 yılında yaşanan “Banker Krizi” sonunda 155 bin tasarruf sahibi 52 milyar TL kaybetmiştir. (Tokgöz, 1999: 17).

Bunun üzerine 01.01.1983 tarihinden geçerli olmak üzere faizler yeniden kontrol altına alınmıştır. 1987 yılında tekrar serbest bırakılan faizlere, yüksek rekabet ve artan mevduat faizleri nedeniyle 1989’da üst sınır konulmuştur. Ekonomide yaşanan dışa açılma ve mevzuattaki liberalizasyon neticesinde yabancı banka sayısı fazlalaşmış, pek çok yeni ticaret bankası kurulmuştur. 1980–1990 yılları arasında kurulan 19 ticaret bankasının 8’i yabancı sermayelidir. Ayrıca yine bu dönemde dört tanesi yabancı sermayeli olmak üzere toplam 8 kalkınma ve yatırım bankası kurulmuştur (TBB, 2008: 13–15).

Haziran 1984 ve Ağustos 1989’da alınan iktisat politikası kararlarıyla, T.C. vatandaşlarının bankalarda döviz tevdiat hesabı açtırabilmelerine imkân tanımak da dâhil olmak üzere köklü dış finansal liberalizasyon önlemleri alınmıştır. 1989 yılından sonra yüksek kamu kesimi açıkları, yüksek yurtiçi faiz hadleri, hızlı kısa vadeli sermaye girişleri ve düşük kur artışları ile ekonomi daha fazla “sıcak para” bağımlısı haline gelmiştir (Kibritçioğlu, 2001: 3–4).

1994 ekonomik kriziyle birlikte faiz oranları rekor seviyelerde artmış, TL yabancı paralar karşısında değer kaybına uğramış ve finansal sistem küçülmüştür (TBB, 2008). 5 Nisan 1994 Kararları ile iflas eden üç ticari bankanın faaliyetlerine son

verilmiş, bankacılık sisteminde genel anlamda bir krizin çıkmaması için bankalardaki mevduat ve faize %100 devlet garantisinin verilmesine karar verilmiştir. Ancak 2000 yılında alınan kararlar bu garanti tedrici olarak azaltılmıştır (Takan, 2001: 9–21).

Uluslararası uygulamalara paralel olarak 1999 yılının Haziran ayında yürürlüğe giren 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile birlikte bankacılık sektörünün düzenleme, gözetim ve denetimi, idari ve mali özerkliğe sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na devredilmiştir. Kurum 31 Ağustos 2000 tarihinde itibaren çalışma faaliyetlerine başlamıştır (BDDK, 2001: 4–8).

1999 yılında mevduat bankalarından Yurtbank, Yaşarbank, Esbank, İnterbank ve Egebank'ın yönetimi tasarruf mevduat sigorta sistemine devredilmiştir. Ayrıca yatırım bankalarından olan Birleşik Yatırım Bankası'nın faaliyetine son verilmiştir (TBB, 2008: 12–15).

2000 yılının ilk çeyreğinde enflasyonu düşürmek, ekonomik büyüme ortamını yeniden yakalamak için uygulamaya konulan ekonomik program dâhilinde, sıkı maliye politikasının uygulanması, yapısal reformların uygulamaya konulması, döviz kurlarının hedeflenen enflasyona uygun olarak belirlenip önceden açıklanması ve para politikası likidite genişlemesinin yabancı kaynak girişine bağlanması kararlaştırılmıştır. Döviz sepetinin hedeflenen enflasyona uygun olarak belirlenip önceden açıklanmış olması, yabancı para cinsinden kaynakları TL cinsinden kaynaklara göre daha cazip hale getirmiştir. Bu doğrultuda, bankaların bir bölümü kaynaklarını kısa vadeli ve döviz cinsinden, kullarımlarını ise uzun vadeli ve TL cinsinden gerçekleştirme yönünde bir çaba içine girmeye başlamıştır. 2000 yılı içinde bankacılık sektörünün aktif yapısında da bariz bir değişim gözlenmiştir. Kredi paylarında ciddi bir artış yaşanırken, likiditesi yüksek olan menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Kredilerde, özellikle tüketici kredilerinde çok hızlı bir artış gözlenmiş ve tüketici kredileri bir önceki yılsonuna göre yaklaşık 4 kat artmıştır. Bankacılık sektörünün piyasa risklerine karşı duyarlılığının arttığı bu ortamda yaşanan Kasım 2000 krizi, faiz oranlarını ciddi ölçüde yükseltmiş, özellikle gecelik borçlanma ihtiyacı olan kamu bankaları ve TMSF kapsamındaki bankaların mali yapısını bozmuştur. Kasım 2000 krizi sonrasında alınan önlemler ve IMF ile yapılmış olan Stand By Düzenlemesi mali piyasalardaki dalgalanmaları kısmen gidermesine karşın, Şubat ayında tekrar yaşanan

ekonomik kriz sonucu uygulanmakta olan döviz kuru sisteminden vazgeçilerek TL dalgalanmaya bırakılmıştır (BDDK, 2001: 4–8).

2000 yılı içinde, özel sermayeli ticaret bankası olan Demirbank, Etibank, Bank Kapital'in yönetimi TMSF'ye devredilmiş, Park Yatırım Bankası ile Kıbrıs Kredi Bankası'nın bankacılık faaliyetleri durdurulmuştur (TBB, 2008: 12–15).

1.4.2.2.6. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001–2010)

Yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bankacılık sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Yükselen faiz oranları, vade uyumsuzluğu olan bankaların fonlama zararlarını artırmış ve portföylerinde bulunan menkul kıymetin değerini düşürmüştür. Şubat 2001'den itibaren dalgalı kur sistemine geçilmesiyle birlikte TL yabancı paralar karşısında değer kaybına uğramış, yüksek açık pozisyonla çalışan bankalar önemli ölçüde kambiyo zararı ile karşılaşmıştır. Ekonomik etkinliğin daralması, takipteki alacakların yükselmesine sebep olmuştur. (Turgut, 2006: 9-10).

2001 yılının Nisan ayında hayata geçirilen “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” 2002 yılının ilk aylarında, 2002–2004 dönemini kapsayacak şekilde yeniden ele alınmıştır. Program ile ekonominin dış şoklara karşı direncinin artırılması, enflasyonun düşürülmesi, mali disiplinin sağlanması, kamu borçlarının azaltılması, yapısal düzenlemelerin tamamlanması ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. 2002 yılı sonrasında bankacılık sektörü ciddi bir yeniden yapılandırma süreci yaşamış, diğer yandan özel bankalar önemli ölçüde 2001 krizinde kaybettikleri sermayelerini sağlamlaştırmıştır. Bunu gerçekleştiremeyen bankalar ise birleşmiş veya TMSF'ye aktarılmıştır (TBB, 2008: 19–20).

Bankacılık sektörü, 2003 yılı başlarında gündeme gelen Irak'a asker göndermeye ilişkin tezkerenin reddedilmesi ve Irak savaşının yarattığı belirsizliklerden olumsuz etkilenmesine rağmen, ekonomik faaliyetlerdeki canlanmaya paralel olarak bir önceki döneme göre daha sağlam aktif-pasif yapısına kavuşmuş, kârlılık açısından da daha iyi bir performans sergilemiştir. (BDDK, 2004: 32).

Ekonomik kriz yaşamış gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 2001 krizi sonrasında yaşanan en önemli gelişmelerden biriside banka sayısındaki azalmadır. 2001 yılı itibari ile toplam banka sayısı 61 iken 2004 yılında 48'e kadar

gerilemiştir. 1999–2003 döneminde 8 bankanın faaliyetine son verilmiş, 11 adet banka birleşmesi gerçekleşmiş, 20 banka ise TMSF'ye devredilmiştir (Yığıtoğlu, 2005: 119).

2002 yılından sonra Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarlı ve yüksek hızda büyüme sürecinden sonra, ekonomik faaliyetlerde 2008 yılında büyük bir yavaşlama gözlenmiştir. 2001 yılının son çeyreğinden itibaren devamlı büyüyen reel GSYİH, 2008'in son çeyreğinde belirgin bir şekilde daralmıştır. Enflasyon ve faiz oranları dalgalı bir seyir izlerken, kamu ve özel sektörde tasarruf açığı oluşmuş, bütçe açığı artmış, net sermaye girişleri azalmış, TL değeri kaybetmiş, buna bağlı olarak riskler artmıştır. TÜİK verilerine göre 2007 yılında reel GSYİH %4,7 oranında büyümüş, 2008 yılında ise krizinde etkisiyle %0,7 büyümüş, 2009 yılında ise ekonomi %4,8 küçülmüştür (Kaya, 2012: 55).

2009 yılı, yaşanan küresel krizin etkisiyle oldukça sıkıntılı geçmiş ve krizin önemli düzeyde etkilediği sektör finansal sektör olmasına rağmen, diğer tüm sektörlerde bu krizden olumsuz etkilenmiştir. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren G–20 ülkeleri uluslararası ölçekte alınması gereken önlemlere dair öneriler geliştirmiştir. Bu çerçevede kamu kesimleri para ve maliye politikaları araçlarıyla piyasaya müdahale etmiş, merkez bankaları faiz oranlarını düşürerek piyasalara ve finansal kurumlara likidite desteği sağlarken diğer taraftan hükümetlerde finansal kurumlara sermaye desteği sağlamıştır. Alınan önlemin reel ekonomi üstündeki etkisi kısıtlı kalırken finansal piyasaların daha hızlı tepki verebilmesi nedeniyle daha güçlü bir toparlanma gerçekleşmiştir (TBB, 2009: 1).

1.5. Türkiye'de Bankalar Üzerinde Denetim Yapan Kurumlar

1980 yılında itibaren özelleştirme uygulamaları ve deregülasyon politikaları ile birlikte birçok sınırlama kaldırılmış, kamu kontrolündeki kurumlar özelleştirilmiş, tekel statüsündeki kurumlar bile özel sektör mülkiyetine açılmıştır. Liberalizasyon politikalarının amacı bu olsa da, özellikle tekel statüsünde olan piyasalar ile ekonominin geneli için önem arz eden, bu nedenle ayrı hassasiyet gerektiren bankacılık gibi bazı sektörlerde kamu etkisinin ve mülkiyetinin azaltılması ve ya tamamen özel sektöre devredilmesi, tam rekabet ve serbest piyasa koşullarının yeterince oluşmadığı veya tekel niteliği sebebi ile oluşturulamadığı bu alanlarda bir boşluk oluşturmuştur (Minibaş, 2003: 22).

Ekonomide oluşan bu boşluk kabul edilemeyeceğinden dolayı, bu boşluğu bugün “Bağımsız Düzenleyici Kurumlar” doldurmuştur. Düzenleme yetkisinin bu kurumlara verilmesinin temel nedeni, siyasete olan güvensizlik sebebi ile bu sektörleri siyasi nüfuz ve etkiden uzak tutmak ve bu sektörlerin teknik bilgi gerektirmesi nedeni ile işin uzmanlarının söz sahibi olmasını temin etmektir.

Bu kurumlarla ilgili bir tanım yapmak gerekirse; sınırlı sayıda kişiden oluşan bir karar organına sahip olan, kanunda belirtilen belli alanlarda düzenleme ve denetleme yapma görevi verilmiş ve bazı yetkilerle donatılmış, mali ve idari özerkliğe sahip, yetkilerini kendi sorumluluğu alanında bağımsız olarak kullanan, yasalarda belirtilen ilkeler doğrultusunda hesap veren tüzel kişiliğe haiz kamu kurumlarına “Bağımsız Düzenleyici Kurumlar” diyebiliriz (Karacan, 2002: 39–40).

Düzenleyici kurumların yasal statülerinde, karar organlarının oluşumunda ve işlevselliklerinde tek bir modelden söz etmek olası değildir. Bu sebeple, ülkeden ülkeye ve hatta aynı ülke içindeki düzenledikleri alan ve sektörler göre ciddi farklılıklar gösterirler. Bu kurumların tam bir listesi olmamakla birlikte pek çok kaynakta bu kurumlara yer verilmektedir. Ancak bazı kaynaklar TMSF ile Özel Finans Kurumları Birliği’ni bu kapsam içine almamakta veya çalışmalarında yer vermemektedir (Sezen, 2003: 115; Ergün, 2004: 325). Bu çalışmada konunun daha detaylı anlaşılması ve sektörle dolaylı ya da doğrudan denetim içinde bulunan kurumların dışarıda bırakılmaması amacıyla tamamına yer vermeyi uygun görülmüştür.

1.5.1. Merkez Bankası

Merkez bankaları para basımından, para politikası uygulamalarından ve ekonomilerin sağlıklı işleyişinden sorumlu ve ülke ekonomileri açısından son derece önemli kurumlardır. Bu bankalarının uygulamış olduğu politikalar ve kurumsal yapıları, bulunduğu ülkenin ekonomik sistemine ve ülkenin siyasi ve toplumsal gelişmelerine son derece bağlıdır (Canbaş ve Doğukanlı, 1997: 130). Özellikle son dönemlerde yaşanan küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası piyasalar ve dış ekonomiler bu yapıda etkili olmaya başlamıştır. Bu nedenle yaşanan tarihsel süreç içinde merkez bankalarının görev ve yetkileri de giderek değişmiştir. Bu duruma paralel olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının kurumsal yapı ve politikaları da bu süreç içinde ekonominin talep ve ihtiyaçlarına göre çeşitli evrelerden geçmiştir.

Dünyada meydana gelen olayların, ülkelerin ekonomik yapılarını önemli ölçüde etkilemeye başlaması ile birlikte etkin bir para politikasına ihtiyaç duyulmuştur. İşte, bu görevi yapacak bir kuruluş olarak merkez bankacılığının ismi ön plana çıkmıştır. 1929 yılındaki ekonomik buhrandan sonra ülkemizde, bankacılık ve mevduat sistemini korumak için merkez bankası kurma faaliyetleri hızlandırılmış ve Merkez Bankası yapılan çalışmalar sonunda faaliyete geçirilmiştir (Kazgan, 1990: 25-27).

Bu amaçla Merkez Bankası yasa tasarısı hazırlanmış, hazırlanan bu tasarı 11 Haziran 1930 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildikten sonra "1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu" adı altında 30 Haziran 1930 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Merkez Bankası, 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. Merkez Bankası, diğer kamu kurumlarıyla arasındaki farklılığı ve bağımsızlığı belirtmek amacıyla banknot ihracı imtiyazına münhasıran sahip bir anonim şirket şeklinde kurulmuştur. MB, ekonomik alanda kamusal görev yerine getiren ve devletin para ve kredi politikasının yürütülmesinde önemli role sahip olan, kamu kesiminde yer alan ve özel hukuk hükümlerine tabi olan bir kamu tüzel kişisidir. Kamusal ekonomik politikaların yürütülmesinde önemli görev ve yetkilere sahip olduğundan merkez bankası ile devlet ilişkilerini düzenlemek oldukça hassas bir konudur (Kaya, 2012: 89).

Merkez Bankası, şimdiki yapısına kavuşmadan önce tarihi olarak bazı evrelerden geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, para arzının ayarlanması, kredi hacminin düzenlenmesi, altın ve döviz rezervlerinin yönetimi ile iç ve dış ödemelerin yapılabilmesi gibi ihtiyaçlarını hazine, darphane, sarraflar, vakıflar, bedestenler ve loncaların görev aldığı ve farklı aktörlerin bir araya gelmesiyle yerine getiriyordu. Osmanlı'nın sahip olduğu paralar, İmparatorluk sınırları dâhilinde Venedik, Floransa, Macaristan ve Memluk paraları ile birlikte dolaşımdaydı. "Kaime" adındaki ilk banknotlar 1843 yılında bastırılmıştı ve bu banknotlar hazine bonusu olarak da kullanılabilirdi. Osmanlı devleti Galata Bankerlerine 1847 yılında "Bank-ı Dersaadet" adı altında bir banka kurmaları için yetki verdi. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu ilk defa dış ödemelerini düzenleme işlevini üstlenen bir bankaya sahip oldu (<http://www.tcmb.gov.tr>).

Ancak Avrupalı ülkelerle Osmanlı İmparatorluğu arasında aracılık görevini üstlenecek bir devlet bankası hala bulunmamaktaydı. Bu nedenle 1856 yılında İngiltere

kralının emri ile İngiliz sermayeli olan “Osmanlı Bankası” (Ottoman Bank) kuruldu. Bu bankanın merkezi Londra’da bulunmaktaydı. Osmanlı Bankasının faaliyetlerini küçük miktarlarda kredi vermek, hükümete avans vermek ve bazı hazine bonolarını iskonto etmek oluşturuyordu (Akgüç, 1987: 114).

1863 yılında Osmanlı Bankası kendini feshederek “Bank-ı Osmani-i Şahane” adını aldı. İngiliz ve Fransız ortaklığı şeklinde yeniden örgütlenen banka bir devlet bankası niteliği kazandı ve otuz yıllığına banknot basma ayrıcalığı ve tekeli Bank-ı Osmani-i Şahane’ye verildi (Kazgan, 1990: 25).

Türkiye’de bir milli merkez bankası kurulması fikrinin temelleri İlk olarak İttihat ve Terakki zamanında atılmıştır. Bu dönemde kurulan “İtibar-ı Milli Bankası” ileride Osmanlı Bankası’nın yerini alacak olan bir devlet bankası adayı olarak görülmekteydi (Tezel, 1986: 118).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, ulusal bir merkez bankası oluşturulması fikri yeni bir aşamaya geçmiştir. Ulusal devlet bankası kurma yönündeki görüşler 1923 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde görüşülmüş ve yapılan kongrede devletin bankacılık politikasını belirleyecek ve banknot ihracı ile devlet kredisini düzenleyecek bir merkez bankası kurulması fikri üzerinde durulmuştur. Ulusal bankacılık fikrinin ortaya çıkmasındaki başlıca neden, ülke içinde biriken sermayeyi yabancı sermayeli bankalarının elinden kurtararak ulusal ticareti geliştirmek amacıyla kullanmaktır. Türk hükümeti 1924 yılında Osmanlı Bankasını devlet bankasına dönüştürmek için bazı girişimlerde bulundu fakat o dönem ki iktisadi ve mali koşullar buna uygun olmadığı için ancak savaş ve mübareke döneminde Türkiye’deki çalışmalarını minimuma indirmiş olan Osmanlı Bankası ile Cumhuriyet Hükümeti arasında bir anlaşma yapılabildi. Anlaşmaya göre, Osmanlı Bankası’nın 1925 yılında sona erecek banknot ihracı imtiyazı 1935 yılına kadar uzatılıyordu. Fakat bu süre içerisinde ulusal bir merkez bankası kurulması durumunda Bankanın buna bir itiraz hakkı olmayacaktı (TCMB, 2008: 1-5).

Bu dönemden itibaren hükümetin üç defa banka kurma girişimi olmuş ancak üçüncüsünde MB kurulmuştur. Farklı ülkelerin merkez bankası kanunları incelenerek, bir kanun tasarısı hazırlanmış ve nihayet tasarı 1930 yılının Mart ayında Bakanlar Kurulunda görüşüldükten sonra, 11 Haziran 1930 tarihinde Meclis’ten geçerek yasalaşmıştır. 1 Eylül 1931 tarihinde Hükümetçe kabul edilen Banka Nizamnamesi 20 Eylül 1931 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve Merkez

Bankası 3 Ekim 1931 tarihinde Ziraat Bankası binasında faaliyetlerine başlamıştır (Yazgan, 1969: 16).

Yürürlüğe giren bu kanuna göre, Merkez Bankasının esas gayesi ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmaktır. Bu amaç doğrultusunda banka; reeskont oranlarını belirleyebilecek, para piyasasını ve paranın dolaşımını düzenleyebilecek, hazine işlemlerini yerine getirebilecek ve TL'nin değerini korumak için hükümetle ortaklaşa tüm önlemleri alabilecekti (Keyder, 2000: 77).

1715 sayılı Kanun çeşitli değişikliklere uğramış ve 26.01.1970 tarih ve 1211 sayılı Kanun ile yürürlüğüne son verilmiştir. Merkez Bankası, bu kanunla yeniden düzenlenmiş ve anonim şirket şeklinde oluşturulmuştur. Merkez Bankası kanunda açık olmayan hükümlerin bulunması halinde özel hukuk hükümlerine tabidir. Banka kamu iktisadi teşebbüsü olarak kurulmamıştır. Dolayısıyla bu teşebbüslerin tabi olduğu denetime tabi değildir. 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu hali hazırda uygulanmaktadır. Fakat bazı değişikliklere uğramıştır (www.tcmb.gov.tr).

Merkez Bankasının merkezi Ankara'da bulunmaktadır. Banka, Banka Meclisinin kararıyla banknot matbaası kurabilir ve ülkenin gerekli görülen şehirlerinde şubeler açabilir ve yine aynı şartla içeride ve dışarıda muhabirler temin edebilir. Banka, Banka Meclisinin kararı ve Başbakanlığın onayı ile yabancı ülkelerde temsilcilikler kurabilir (Işıl, 1992: 4).

Bankanın organları şu şekildedir: Genel Kurul, Başkanlık (Guvernörlük), Banka Meclisi, Denetleme Kurulu, Para Politikası Kurulu ve Yönetim Komitesi. Bankanın en üst organı olan Genel Kurulu, Bankanın pay sahipleri defterinde yazılı bulunan hissedarlar oluştururlar.

Banka Meclisi, Başkan (Guvernör) ile Genel Kurulca seçilecek olan altı üyeden oluşur. Banka üyelerinin görevleri, özel bir kanuna dayanmadığı sürece Banka dışında teşrii, resmi veya özel herhangi bir görev ile birleşemez. Bu görevden başka bu üyeler, ticaretle uğraşamayacakları gibi, banka ve şirketlerde de hissedar olamazlar. Hayır dernekleri ile amaçları hayır, sosyal ve eğitim işlerine matuf vakıflardaki görevler ve kar amacı gütmeyen kooperatif ortaklığı bu hükme tabi değildir. Banka Meclisi üyelerinin görev süresi üç yıldır ve her yıl Meclis üyelerinin üçte biri yenilenir. Süreleri biten üyeler yeniden seçilebilirler (www.tcmb.gov.tr).

Denetleme Kurulu, bankanın bütün işlem ve hesaplarını denetlemektedir. Denetleme Kurulunun yönetme yetkisi olmayıp, görüşlerini yazılı bir biçimde Banka Meclisine bildirmektedir. Denetleme Kurulu üyeleri hissedarlar tarafından seçilir ve görev süreleri iki yıldır.

Para Politikası Kurulu, başkanın başkanlığında toplanır ve başkan yardımcıları, banka meclisi arasından seçilen bir üye ve başkanın kararıyla atanan bir üyeden oluşur. Kurul esas olarak fiyat istikrarını sağlamak amacıyla, para politikası stratejisinin belirlenmesi, hükümetle birlikte enflasyon hedefinin ve kur rejiminin belirlenmesi konularında görevli ve yetkilidir (www.tcmb.gov.tr).

Yönetim Komitesi, başkan ve başkan yardımcılardan oluşmaktadır. Komitenin esas görevi Bankanın idare, teşkilat ve hizmetlerine ilişkin yönetmelikleri hazırlamak ve işlemlerde koordinasyonu sağlamaktır.

Bankanın temel görev ve yetkileri T.C Merkez Bankası Kanununun 4. maddesinde sayılmıştır ve burada Bankanın temel amacı, fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla, uygulayacağı para politikası ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan belirleme yetkisine sahiptir. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacıyla çelişmediği sürece Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler (Günel, 2012: 146).

Açık piyasa işlemlerini gerçekleştirmek, hükümetle birlikte TL'nin iç ve dış piyasalarda ki değerini korumak için gerekli olan tedbirleri almak, bankaların ve Bankaca uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak zorunlu karşılıklar ve genel disponibiliteler ile ilgili usul ve esasları belirlemek, reeskont ve avans işlemleri gerçekleştirmek, ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek, TL'nin hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak, Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak, mali piyasaları takip etmek, bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile Özel Finans Kurumları'ndaki (ÖFK) katılma hesaplarının vadelerini belirlemek Bankanın temel görev ve yetkileri arasındadır (Kaya, 2012: 90-92).

Türkiye'de banknot ihraç izni ve tekeli Bankanın elinde bulunmaktadır. Banka, gerekli gördüğü takdirde tedavülde bulunan banknotları yeni emisyonlarla değiştirebilir. Ayrıca hükümetle birlikte enflasyon hedefini belirler ve para politikasını uygular.

Banka, son kredi mercii olarak bankalara kredi verme işlemini gerçekleştirir (Erçel, 1999, 24).

Banka, Hükümetin mali ve iktisadi danışmanı, mali ajanı ve haznedarı konumundadır ve Bankanın Hükümetle kurduğu ilişkiler, Başbakan aracılığı ile gerçekleştirilir. Banka, Hükümete ve düzenleme ve denetleme yetkisine sahip kurumlara, finansal sistemle ilgili olarak istenilen hususlarda görüş bildirir.

Banka, Kanunla kendisine verilmiş olan yetki ve görevlerle ilgili olarak, düzenlemeler yapmaya ve bunları uygulamaya, bu düzenlemelere tabi kurum ve kuruluşların bunlara uygun hareket edilip edilmediğini ve kendisine gönderilen bilgilerin doğru olup olmadığını denetlemeye görevli ve yetkilidir. Banka, Kanun ile kendisine verilmiş olan görev ve yetkileri, kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır.

Merkez Bankasının bağımsızlığı, para otoritesi olarak politika hedeflerini takipte bağımsız karar verebilme ve verdiği kararların hükümetin herhangi bir birimi tarafından iptal edilmemesi veya tersine çevrilmemesi olarak tarif edilebilir. Siyasal iktidarlar merkez bankasının politikaları üzerinde; yönetim kuruluna üye atama, hükümet temsilcilerini merkez bankası yönetim kuruluna sokabilme ve uygulanacak politikalar konusunda bankayı etkileme yolu ile etkili olabilmekte dolayısı ile bağımsızlıklarını zedeleyebilmektedir. Merkez Bankasının bağımsızlığının uygulanan politikaların güvenilirliğini, dolayısıyla da etkinliğini arttıracakları düşünülmektedir (Kaya, 2012: 98-100).

1.5.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

4389 sayılı Bankalar Kanunu ile kurulmuş olan özerk, tüzel kişiliğe haiz, idari işlemlerinin yargı denetimine tabi olduğu üst kuruldur. Kurum, 1999 yılında kurulmuş olup 2000 yılında faaliyete geçmiştir ve ülkemizde faaliyet gösteren bankalar üzerinde denetim ve gözetim yetkisine sahiptir (BDDK, Nisan 2010: 5).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) kuruluş amacı tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, banka ve özel finans kurumlarının piyasa disiplini içerisinde sağlıklı, etkin ve uluslararası ölçekte rekabet edebilir bir yapıya kavuşması ve işleyişi için gerekli ortamı sağlamak, bu sayede ülkenin uzun

vadeli büyümesine ve istikrarına katkıda bulunmaktadır. Kurumun idari yapılanması Kurul ve Kurum şeklindedir. Karar organı olarak Kurulun almış olduğu karar ve yaptığı düzenlemelerin uygulanması, Kurumun yetki ve görev alanı içerisinde (Günel, 2012: 140-143).

Daha öncede belirtildiği gibi BDDK idari özerkliğe sahip bir kurumdur. Bunun anlamı, Bakanlar Kuruluna danışmadan ve onayını almadan karar alabilme ve bu kararları işleme koyabilmesidir. 5411 sayılı Bankacılık Kanununun ve ilgili mevzuatın kendisine vermiş olduğu düzenleme ve denetlemeyle ilgili görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında ve bağımsız olarak yerine getirir. Kurumun vermiş olduğu kararlar yerindelik denetimine tâbi tutulamaz ve ayrıca hiçbir organ, makam, merci veya kişi BDDK vermiş olduğu kararları etkilemek amacıyla emir veya talimat veremez. Fakat almış olduğu idari karar ve işlemler yargı denetimine tabidir (BDDK, Nisan 2010: 9).

BDDK mali özerkliğe sahip bir kurumdur. Yani, kendisine tahsis edilmiş bütçe kaynaklarını kullanırken kendi ihtiyaçlarına göre bu kaynakların kullanımına kendisi karar verir. BDDK'nın merkezi, Ankara'dadır. Fakat bankaların çoğunluğunun genel merkezi İstanbul'da olduğu için, Kurum gerektiğinde başta İstanbul olmak üzere diğer şehirlerde kendine bağlı birimleri kurabilmesine olanak tanınmıştır.

Başta söylediğimiz gibi, BDDK'nın yapmış olduğu tüm işlemler yargı denetimine tabidir. Her ne kadar BDDK mali özerkliğe sahip bulursa da idari açıdan tamamen denetimsiz değildir. Bakanlar Kurulu içinde görevlendirilen bir Bakan BDDK ile Bakanlar Kurulu arasındaki ilişkileri düzenlemekle görevlendirilmektedir. İlgili Bakan gerektiğinde BDDK'nın hesap ve harcamalarını denetleyebilir ve gerekli görülen tedbirleri alabilir (Günel, 2012: 140-143).

Kurumun idari yapısını Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ile Başkanlık Teşkilatı oluşturmaktadır. BDDK'nın karar organı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kuruludur ve Kurul; başkan ve ikinci başkanında içinde bulunduğu toplam 7 üyeden oluşur. Kurul Başkanı aynı zamanda Kurumun da başkanıdır. Kurumun en üst yöneticisi konumunda bulunan Başkan, Kurumun genel yönetim ve temsilinden de sorumludur. Başkanlık Teşkilatı; Başkan, üç adet Başkan Yardımcısı ve hizmet birimlerinden, hizmet birimleri ise, ana hizmet, danışma ve yardımcı hizmet birimleri şeklinde örgütlenmiş daire başkanlıklarından oluşmaktadır (Günel, 2012: 140-143).

Kurul üyeleri, yükseköğrenim sonrası en az on yıllık tecrübeye sahip veya belirli öğrenim dallarında en az on yıl öğretim üyeliği yapmış kişiler arasından seçilir ve Bakanlar Kurulu tarafından atanırlar. Kurul üyelerinden en az bir tanesinin hukuk fakültesi mezunu olması, diğer birinin ise Kurumda başkan yardımcısı, ana hizmet birimi yöneticisi veya meslek personeli olarak çalışmış olması zorunludur. Bakanlar Kurulu üyelerden birini başkan, diğer birini de ikinci başkan olarak tayin eder ve bu atama kararı Resmi Gazete’de yayımlanır. Kurul Başkan ve üyelerinin görev süresi altı yıldır ve süreleri dolan başkan veya üyeler tekrar atanamazlar. Başkanlık makamı veya üyeliğin herhangi bir sebeple boşalması durumunda, boşalan konuma bir ay içinde atama yapılır. Şayet böyle bir atama yapılmışsa, atanan kişi bir defalığına tekrar atanabilir. Kurul Başkanı veya üyelerinin görev süreleri bitmeden herhangi bir nedenden dolayı görevlerine son verilemez. (BDDK, Nisan 2010: 9)

BDDK’nın görevleri, Kanun ve ilgili diğer mevzuatın verdiği yetkiler çerçevesinde, finansal piyasalarda güven ve istikrarın tesis edilmesi, kredi sisteminin dinamik şekilde çalışması, mali sektörün gelişmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına yönelik olarak, 5411 sayılı Bankacılık Kanununda düzenlenmiştir. Kanuna göre Kurumun görev ve faaliyetleri arasında; Tasarruf sahiplerinin haklarını gözetmek, bankaların düzenli ve güvenilir bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek ve ekonomide ciddi sorunlar doğurabilecek her türlü iş ve işlemleri önlemek, kredi sisteminin verimli bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli önlem ve kararları almak ve uygulamak, bankalar, finansal holding şirketleri ile diğer kanun ve ilgili mevzuatta yer alan hükümler saklı kalmak kaydıyla finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketlerini denetlemek, yurt içi ve yurt dışı eş değer kurumların katıldığı uluslararası malî, ekonomik ve meslekî müesseselere üye olmak, finansal hizmetler sektörünün geliştirilmesine yönelik politikalar belirlemek, Finansal Sektör Komisyonunun sekreterlik hizmetlerini yürütmek, Eşgüdüm Komitesinin sekreterlik hizmetlerini yürütmek ve görev alanına giren konular hakkında araştırma yapmak yer alır (BDDK, Nisan 2010: 16).

Kısaca kurumun temel görevi, tasarruf sahiplerinin haklarını ve menfaatlerini korumak, bankaların ve finansal kurumların düzenli ve güvenilir bir şekilde çalışmasını tehlikeye atabilecek ve ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek ve kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli olan bütün tedbir ve kararları almak ve uygulamaktır.

1.5.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TMSF ilk olarak 1983 yılında Merkez Bankası bünyesinde bir birim olarak kurulmuştur. Genel itibariyle bankalardaki mevduat sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla kurulmuş olan Fon'un temelleri 1960 yılında atılmıştır. 153 sayılı Kanun ile 7129 sayılı Bankalar Kanununda yapılan değişiklikle birlikte bankalarda tedrici tasfiye esası kabul edilmiş ve bu nedenle "Bankalar Tasfiye Fonu" kurulmuştur. 70 sayılı KHK ile 7129 sayılı Kanun'un yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte varlığına son verilen bu fonun yerine "Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu" kurulmuştur. Fon'u idare ve temsil etme görevi ise Merkez Bankasına verilmiştir. Daha sonra Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kurulmasıyla onun bünyesine geçmiştir. 2003 yılı Aralık ayında Meclis'ten geçen 5020 sayılı yasa ile bağımsız bir kuruluş hâline getirilmiştir (Tekinalp, 1986: 226).

Mevduat sigortası sistemi, mevduatın korunmasına dair bugüne dek geliştirilmiş olan sistemlerin en iyisidir. Sistemin işleyişi; mevduat sahibi, mevduatı kabul eden banka ve mevduatı sigorta eden kurum arasında gerçekleşmektedir. Sistemin sahip olduğu yaptırım gücünün kaynağı ise mevzuata dayalı hukuk kurallarından gelmektedir. Sigortayı yapan kurum gerçekleştirdiği işlem karşılığında belirli bir miktarda prim tahsil eder. Kurum ise, mevduatın yatırıldığı bankanın mevduat sahibine mevduatını geri ödeyememesi durumunda devreye girer ve mevduat sahibi ya da sahiplerine sigorta kapsamına aldığı tutar kadar mevduatı öder. Ödediği tutarları geri tahsil etmek içinde ödeme güçlüğüne düşen banka hakkında yasal süreci başlatır (Ulusoy, 2003: 14).

Yukarda da anlatıldığı üzere, önceleri mevduat sahiplerinin haklarını korumak amacıyla kurulmuş olan Fona, daha sonra bankaların mali bünyelerini güçlendirme ve gerektiğinde yeniden yapılandırma görevinde verilmiştir. Bankacılık Kanunu irdelendiğinde Fona, amaçlarını gerçekleştirebilmesi için olağanüstü görev ve yetkiler verildiği gözlemlenmektedir. Getirilen düzenleme ile birlikte Fon, artık sadece mevduatı sigorta etmekle kalmamakta, aynı zamanda Fon'a devredilen bankaların yönetimi, finansal yapısının güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, bankanın devri, birleştirilmesi, satışı ve bunun da ötesinde Fon alacağı haline gelen banka alacaklarının takip ve tahsil etme yetkileri de verilmiştir (Çolak, 2003:166).

TMSF, 5020 sayılı Kanun ile BDDK'dan ayrıldıktan sonra kendisine özgü organizasyon yapısını oluşturmuştur. Kurumun başında Başkan yer almaktadır. Başkana yardımcı olmak üzere üç başkan yardımcısı bulunmaktadır. Başkan Yardımcıları; Finansman Dairesi Başkanlığı, Varlık Yönetim Dairesi Başkanlığı, Hukuk Dairesi Başkanlığı, StratejiGeliştirme Dairesi Başkanlığı, İştirakler Dairesi Başkanlığı, Gayrimenkuller DairesiBaşkanlığı, Tasfiye Dairesi Başkanlığı, I. ve II. Tahsilat Dairesi Başkanlıkları, Davave Takip Dairesi Başkanlığı ve İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı gibi birimleri yönetmektedirler (Toprak ve Demir, 2001: 20).

Fonun karar organı ise Fon Kuruludur ve merkezi İstanbul'dadır. Kurul, ilgili bakanın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından atanan yedi üyeden oluşur. Bakanlar Kurulu, Kurulda bulunan üyelerden birini başkan, diğer birini de ikinci başkan olarak görevlendirir. Görevlendirilen başkan ve üyelerinin görev süreleri altı yıl ile sınırlıdır ancak görevleri sona eren başkan ve üyeler yeniden atanabilir. Fon Kurulu başkanı, Fon Kurulunca alınan kararların yürütülmesi ve Fonun genel yönetim ve temsiliyle ilgili konularda sorumludur (Reisoğlu, 2000: 662).

TMSF'nin 1 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile 25 Mart 2006 tarihinde yürürlüğe giren ve 26119 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Teşkilat Yönetmeliği'nde bildirilen görev ve yetkileri arasında; Bankacılık Kanunu ve ilgili diğer mevzuatlarda bildirilen yetkiler çerçevesinde tasarruf sahiplerinin haklarının ve menfaatlerinin korunması maksadıyla, mevduat ve katılım fonlarının sigorta altına alınması, sigortaya tâbi tutulacak olan tasarruf mevduatı ile gerçek kişilere ait katılım fonlarının kapsam ve miktarının TCMB, BDDK ve Hazine Müsteşarlığı'nın olumlu görüşünü almak suretiyle belirlenmesi, BDDK tarafından temettü hariç ortaklık hakları ile idare ve denetimi Fon'a devredilen bankaların yönetilmesi, malî bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satış ve tasfiyesi, Fonun sahip olduğu alacakların takip ve tahsili işlemlerinin yürütülmesi ve neticelendirilmesi, Fona ait varlık ve kaynakların yönetilmesi yer almaktadır (Toprak ve Demir, 2001: 20–21).

1.5.4. Sermaye Piyasası Kurulu

Sermaye Piyasası Kurulu, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile 1981 yılında kurulmuştur. Kurulun kuruluş amacı, tasarrufların menkul kıymetlere yatırılması suretiyle halkın ekonomik kalkınmaya etkin ve kapsamlı bir şekilde katılmasını temin etmek, sermaye piyasasının güven ortamı içinde açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını sağlamak, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemektir. 06.12.2012 tarih ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile yukarıda bahsedilen kanun yürürlükten kaldırılmış ve Kurulun görev, yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir (Sezen, 2003: 119-120; Ulusoy, 2003: 64).

Kurul, kendisine verilmiş olan görev ve yetkileri kendi sorumluluğu içinde bağımsız olarak yerine getiren ve kullanan, idari ve mali özerkliğe haiz bir kamu tüzel kişisidir. Kurulun merkezi İstanbul'dadır ve Kurulun ilgili olduğu Bakan, Başbakan tarafından görevlendirilir (SPK, 2008b: 1-2).

Kurulun, kuruluş felsefesi doğrultusunda temel amaçları; sermaye piyasalarının ve kurumlarının çalışma prensiplerini belirlemek, piyasadan fon kullanan şirketlerin belli kurallara uygun olarak en iyi şekilde istifade etmelerini sağlamak, sermaye piyasasına yatırım yapan tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak ve piyasaların dürüst ve etkin çalışmasını sağlamaktır. Kurul bu hedeflere, kanun, yönetmelik ve tebliğlerle düzenlemeler yapmak suretiyle, piyasaların gözetim ve denetimini sağlayarak ulaşmaya çalışır (Günel, 2012: 144-145).

SPK'nın teşkilat yapısını, Kurul Karar Organı ve Başkana bağlı olarak Kurul faaliyetlerini yürüten birimler oluşturur. Kurul Karar Organı, içlerinde başkan ve ikinci başkanında bulunduğu toplam yedi üyeden oluşur ve Kurul Başkanı aynı zamanda Başkanlık teşkilatının da başıdır (Sezen, 2005: 103).

Üyeler, Bakanlar Kurulu tarafından ve yükseköğrenim sonrası mali piyasalar, ekonomi, maliye, işletme, sermaye piyasaları, bankacılık veya finans alanında ya da bu alanlarla ilgili hukuk dallarından herhangi birinden asgari on yıl deneyime sahip olan veya yukarıda sayılan öğrenim dallarında asgari on yıl öğretim üyeliği yapan kişiler arasından atanır. Üyeler içinden en az birinin hukuk fakültesi mezunu olması, en az birinin on yıllık deneyimi özel sektör sermaye piyasası kurumlarında kazanmış olması, en az birinin de Kurul'da en az on yıl çalışmış olması gerekir (SPK, 2008b: 5).

Üyelerden biri Bakanlar Kurulu tarafından Başkan olarak görevlendirir. Kurul Başkanının teklifi üzerine üyelerden biri ikinci başkan ve biri de başkan vekili olarak Kurul Karar Organı tarafından seçilir. Başkanın izin, hastalık, yurt içi ve yurt dışı görevlendirme gibi durumlarında ve görevde bulunmadığı diğer haller ile görevden alınması ya da üyeliğinin düşmesi durumlarında ikinci başkan, onun da olmadığı durumlarda ise başkan vekili Başkana vekâlet eder. Kurul başkanı ve üyelerinin görev süresi beş yıl olmakla birlikte süreleri dolan Başkan ve üyeler bir defaya mahsus olmak üzere tekrar atanabilir (SPK, 2008b: 5).

Kurul çalışmaları, Kurul başkanına bağlı olan Başkan Yardımcılıkları ve onların altında çalışan hizmet birimleri tarafından yürütülmektedir. Hizmet birimleri; Ortaklıklar Finansmanı Dairesi, Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Kurumsal Yatırımcılar Dairesi, Piyasa Gözetim ve Denetim Dairesi, Araştırma Dairesi, Denetleme Dairesi, Muhasebe Standartları Dairesi, Bilgi İşlem, İstatistik ve Enformasyon Dairesi, Hukuk İşleri Dairesi, İdari ve Mali İşler Dairesi, Kurumsal İletişim Dairesi ve son olarak Strateji Geliştirme Dairesi şeklinde sıralanabilir (SPK, 2008b: 5).

1.5.5. Türkiye Bankalar Birliği

Türkiye Bankalar Birliği (TBB), ilk olarak 1958 yılında ve halen yürürlükte bulunan 4389 sayılı Bankalar Kanununun 19. maddesi uyarınca kurulmuş, tüzel kişiliği sahip ve kamu kurumu niteliğinde olan bir meslek kuruluşudur. Kamu kurumu nitelikli bir meslek kuruluşu olarak TBB, kanunla kurulmuş, kamu tüzel kişiliğine sahip, kamusal yetkileri kullanan, amaçları dışında faaliyet yapması yasaklanan, organlarını kendi üyeleri arasından seçen ve bankacılık alanında faaliyet gösterebilmek için üyeliği zorunlu olan bir meslek kuruluşu olarak tarif edilebilir (Günel, 2012: 143)

TBB, Türkiye'de faaliyet gösteren tüm bankaları temsil eden tüzel bir kişiliğe sahiptir. Birlik, serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri doğrultusunda, bankacılık düzenleme ilke ve kuralları çerçevesinde bankaların hak ve çıkarlarını savunmak, bankacılık sisteminin genişlemesini ve sağlıklı olarak işlemlerini sağlamak, bankacılık mesleğinin gelişmesine yardımcı olmak, rekabet gücünün artırılması için çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın hazırlanması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak ya da alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmek amacıyla kurulmuştur (Günel, 2012: 143-144).

Birliğin yönetim merkezi İstanbul olmakla birlikte, yurt içinde gerekli gördüğü teşkilatı kurabilir. Birliğin organları; Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetçiler olarak ifade edilmektedir. Birliğin karar organı Genel Kurul iken yürütme organı ise Yönetim Kuruludur ve bununla beraber Birlikte, Genel Sekreterlik ve Danışma Kurulu da bulunmaktadır (www.tbb.org.tr).

Birlik içerisinde bankalar, yönetim kurulu başkanı, murahhas üye, genel müdür veya genel müdür vekillerinden birisi tarafından temsil edilir. Birlik, Genel Kurulu üye bankaların temsilcilerinden oluşur ve senede bir kere toplanır. Bankaların yılsonu bilançolarında yer alan aktif toplamının sektör aktif toplamına bölünmesiyle, her bankanın kendisine ait genel kuruldaki oy hakkı hesaplanır. Yönetim Kurulu, Genel Kurulda gizli oyla seçilirler ve 13 bankanın temsilcilerinden oluşur. Ayrıca 3 denetçi de aynı bir toplantıda seçilir. Yönetim Kurulu üyeleri, iki yıl için seçilirler ve Kurul Birliğin yürütme organıdır. Yönetim Kurulu Başkanı, Yönetim Kurulu üyesi olan bankaların genel müdürleri arasından ve Yönetim Kurulu tarafından ismen belirlenerek seçilir (Günel, 2012: 143-144).

Ayrıca, birlik içerisinde bazı çalışma grupları oluşturularak Birliğin etkinliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Bu grupları; Bankacılık ve Araştırma Grubu, Kütüphane, Eğitim ve Tanıtım Grubu, Bilgi İşlem, İstatistik ve Teknoloji Grubu, İdari ve Mali İşler Grubu olarak sıralamak mümkündür (www.tbb.org.tr.)

Türkiye'de çalışan bütün bankalar Birliğe üye olmak, statü hükümlerine uymak ve Birliğin yetkili organlarının alacağı kararları tatbik etmek zorundadırlar. 4389 sayılı Kanun'un 19/1 maddesine gereğince; bankalar faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren 1 ay içerisinde üye kayıtlarının yapılması için Birliğe başvurmak ve son bilançolarını göndermek zorundadırlar (Şakar, 2000: 26-29).

Birliğin işlevleri arasında; Bankacılık mesleğini geliştirmek gayesiyle gerekli önlemleri almak, bankacılık sektörünün eğitim gereksinimlerini karşılamak, bankalararası münasebetlerde mesleki dayanışmayı güçlendirmek, üyeleri arasında haksız rekabete mani olmak amacıyla gerekli bütün tedbirleri almak ve uygulamak, bankalar arasında oluşabilecek uyuşmazlıklarda, tarafların isteği üzerine hakem atamak veya hakemlik yapmak, iç ve dış ilişkilerde Türk bankacılığını temsil etmek ve tanıtmak için çeşitli teşebbüslerde bulunmak, gerekli durumlarda halka bankacılıkla ilgili aydınlatıcı bilgi vermek, banka ve bankacılığa ilişkin konularda resmi makam ve

kuruluşlara görüş niteliğinde bilgi vermek, yurtiçi tasarrufun teşviki amacıyla gerekli çalışmaları yapmak ve yetkili mevkilere önerilerde bulunmak, üye bankalar için, gerektiğinde başvurulacak bir bilgi ve referans kaynağı vazifesini üstlenmek, ulusal ve uluslararası komisyonlarda oluşturulacak olan teknik ekipler ile sektörü temsil etmek, bankacılık alanında meydana gelen çeşitli yasal, örgütsel ve teknolojik gelişmeleri izlemek gibi görevler bulunur (Yazgan, 2002: 22-23).

1.5.6. Hazine Müsteşarlığı

Hazine, Osmanlı döneminde bazı evrelerden geçtikten sonra, 1863 yılında Maliye Nezareti bünyesinde, Hazine-i Vezne'nin kurulmasıyla birlikte son biçimini almıştır. Bu kurum, Merkez Bankası kurulmadan önce ki dönemde devlet gelir ve giderlerini yer ve zaman itibarıyla denkleştirilmesi şeklinde tanımlanan hazinenin klasik fonksiyonlarını yani hazine işlemlerini yerine getirirdi (www.hazine.gov.tr).

Cumhuriyetin ilanından sonra Hazine-i Vezne 1927 yılına kadar Maliye Vekâlet-i bünyesinde kalmaya devam etmiş, 1927'de çıkan Bütçe Kanunu ile de 'Hazine-i Vezne ve Muamelat-ı Nakdiye Müdüriyeti'ne dönüştürülmüştür. Pek çok evreden geçen müsteşarlık, 09.12.1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun kapsamında Dış Ticaretten ayrılarak "Hazine Müsteşarlığı" adı ile bugün ki yapısına kavuşmuştur (Eğilmez, 2004: 5-6).

Ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri ile yardımcı birimler Müsteşarlık merkez teşkilatını oluşturur. Müsteşar, Müsteşarlık teşkilatının en üst amiridir. Müsteşarlık, hizmetlerini hükümetin genel siyasetine, ülkenin millî güvenliğine, iktisadi kalkınma planları ve yıllık programlara uygun olarak yürütmek, görev ve faaliyet alanına giren hususlarda diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevlidir. Müsteşarlar, Başbakan veya görevlendirilecek olan Devlet Bakanına karşı sorumludur. Müsteşara yardımcı olması amacıyla 3 müsteşar yardımcısı görevlendirilir. Müsteşar, Müsteşarlık ve Müsteşarlığa bağlı kuruluşların her çeşit kademedeki yöneticilerine, ihtiyaç olduğunda ve sınırlarını yazılı olarak açıkça belirlemek şartıyla, yetkilerinden bir kısmını devredebilirler. Ancak yapılan yetki devri, yetki devreden amirin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz (Günel, 2012: 138–140).

1.5.7. Özel Finans Kurumları Birliği

ÖFKB, tüzel kişiliği sahip ve bir kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşudur. Birlik, 29 Mayıs 2001 tarihli ve 24416 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, 12 Mayıs 2001 tarihli ve 4672 sayılı Kanun ile Bankalar Kanunu'ndaki yerini almıştır.

Birlik, kendisine ilgili Kanunla verilen iş ve işlemleri gerçekleştirmek üzere tüzel kişiliği sahip ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olarak, özel finans kurumlarının işlemlerine uygun şekilde çalışmalarını ve mesleğin gelişmesini sağlamak, malî kurum olmanın gerektirdiği saygınlık, düzen ve birlik içinde ekonominin gereksinimlerine uygun olarak çalışmalarını sağlamak, özel finans kurumları arasındaki haksız rekabeti engellemek amacıyla gerekli bütün tedbirleri almak ve uygulamak, ilan ve reklamlarında özel finans kurumlarının uyacakları esas ve koşulları tür, şekil, nitelik ve nicelik bakımından Kurumun uygun görüşünü alarak tespit etmek amacıyla kurulmuştur. Faaliyet izni alan özel finans kurumları, izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde Birliğe üye olmak mecburiyetindedir (Battal, 1999: 4-12).

1.6. Türk Bankacılık Sektörüne Ait Bazı Sayısal Göstergeler

Türk bankacılık sektörüne az sayıda banka egemendir. 1995 yılında faaliyet gösteren 68 adet banka arasında aktif büyüklükleri açısından ilk beş banka sırasıyla: T.C. Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Emlâk Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası’dır. Bu bankalar, sektördeki aktiflerin % 48’ini, kredilerin % 50’sini, mevduatın % 53’ünü, özkaynakların da % 46’sını bulundurmaktadırlar. (TBB, 1996: 534-535).

Bu durum Türk bankacılık sektöründe aşırı bir yığılma olduğunu göstermekte ve sisteme az sayıda bankanın egemen olduğu oligopolistik bir karakter vermektedir.

Yerli sermayeli özel bankalar genellikle belirli kişi, grup veya holdinglerin denetimi altındadır. Türkiye’de özel bankaların, bir iki istisna hariç hemen hemen hepsi holdinglerin denetimi altında bulduklarından, ekonomik açıdan bağımsız değildirler. (Akgüç, 1989: 264).

Türk bankacılık sektöründe özkaynak yetersizliği söz konusudur. Nominal olarak yükseliyor görünmekle beraber reel olarak özkaynaklarda aşınma gözlenmektedir. 1994 yılında yaşanan kriz ile bankaların sermaye yetersizliği rasyosu iyice düşmüş ve zaten uluslararası standartların altında olan rasyo özellikle kamu bankaları için % 5-6 seviyesine gerilemiştir. (Ertuğrul, 1994: 105).

Mâli başarısızlık riski ölçütleri yardımıyla, bankaların dayanıklılığının ölçülmesini hedefleyen bir analizin sonucu da göstermiştir ki; Türk mevduat bankaları riski yüksek bir ortamda ve yetersiz bir sermaye ile faaliyet göstermektedir. (Önal, 1994: 172).

Bankacılık sisteminin temel taşı ticaret bankaları oluşturmaktadır. Türk bankacılık sektöründe, batı ülkelerinde örneklerini gördüğümüz kooperatif bankaları, tasarruf bankaları, tacir bankaları bulunmamaktadır. İhtisas bankası olarak kurulan bankaların büyük bölümü de ticaret bankacılığı yapmaktadır. (Ertuğrul ve Zaim, 1996: 22).

Sektörün yarısına yakınının kamu sermayeli bankaların elinde bulunması resmi kuruluşlar mevduatının neredeyse tamamının bu bankalarca düşük bir maliyetle kaynak olarak kullanılması, kamu bankalarının, özel bankaların tabi oldukları denetim yapısına ilave denetimlere de tabi olmaları; yine kamu bankalarının kredi tahsislerinde personel ve şube politikalarında sahip oldukları dezavantajlar, sektöre giriş imkânının kolaylaşmasına karşılık, çıkışın kamuoyunda yaratacağı olumsuz etki nedeniyle pek normal karşılanmaması, serbest piyasa koşullarını bozucu önemli faktörler olmaktadır. (Parasız, 1994: 131).

Türkiye’de, sermaye piyasası henüz gelişme aşamasında olduğu için finansal sistem bankacılığın ağırlıkta olduğu bir yapıya sahiptir. Son dönemlerde banka dışı finansal kurumların sayısı ve büyüklüğünde bir artış yaşanmasına rağmen, bankacılık sektörünün toplam finansal aktifler içindeki payı hala çok yüksek bir düzeydedir. Mâli kaynakların büyük bir kısmı bankalar eliyle toplanmakta ve kullanılmakta olup yurtdışı kaynakların da önemli bir kısmı bankalar vasıtasıyla sağlanmaktadır. (Vergi Konseyi, 2004: 19).

Ülkemizde, batı ülkelerinde olduğu gibi özellikle banka dışı mâli aracılardan gelişmiş olmaması nedeniyle Türk mâli sisteminin temelini bankalar oluşturmaktadır.

Bankalar, halkın tasarruflarının toplanması ve bunların kullanım alanlarına dağıtılmasına ve dolayısıyla ekonominin işleyişine aracılık etmektedirler. Türk bankacılık sektörü temelde mevduat ağırlıklı ve çok sayıda şubeye sahip bir yapıdadır. Bankacılık sektöründe piyasa yapısı oligopolistik piyasa türüne uygun bir gelişme gösterirken, sanayi sermayesi ile bütünleşme olgusu da söz konusudur. İşlevsel olarak sistem, karma bir yapıda gelişim gösterirken finansal kesimin de en önemli ögesi durumundadır. Fakat Türk bankacılık sektöründe yeterince uzmanlaşmaya gidilememiş olmasından dolayı dış dünyaya açılma konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir (www.baskent.edu.tr).

Türk ekonomik sistemi içinde, yapılan düzenlemeler itibarıyla Avrupa Birliği'ne uyuma hazır olan ve uluslararası rekabete açık sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. 1980'lerde uygulamaya konulan yapısal değişiklikler, sektörün gelişip büyümesini sağlamış, 1990'lı yıllarda yaşanan gelişmeler ise bankacılık sektörünün mâli bünyesinde önemli ölçüde bozulmalara neden olmuştur. Özellikle 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz, bankacılık sektörünü küçültmüş, özkaynakları eritmiştir. 2000'lere gelindiğinde ise, bankacılık sektörü ciddi bir sistematik riske maruz kalmış, sektörün yeniden yapılandırılması, bankaların mâli bünye sorunlarının çözümlenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Yapılan ciddi düzenlemeler, oluşturulan yasal zemin ve arttırılan denetimler Türk bankacılık sektörünün sağlam bir zemine kavuşmasını sağlamıştır. Bu nedenle süreç sonrasında yaşanan 2008 finansal krizinden Türkiye ekonomisi etkilenmiş ancak çok yıkıcı darbeler almamıştır. (TBB, Bankacılar Dergisi, 2002: 6-7).

Aralık 2013² itibarıyla Türk Bankacılık Sektörü 49 banka, 11.986 adet şube ve 214.263 personel ile faaliyet göstermektedir. Bankacılık sektörünün 2013 yılındaki şubeleşme ve istihdam artış hızı, 2009 yılından bu yana yıllık bazda gözlenen en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 49 adet banka arasında aktif büyüklükleri açısından ilk beş banka sırasıyla: Türkiye İş Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Garanti Bankası, Akbank ve Yapı ve Kredi Bankası' dır. Büyüme mevduat bankalarında % 26; kamu sermayeli bankalarda % 28, özel sermayeli bankalarda % 22 ve yabancı sermayeli bankalarda ise % 34 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının bilançolarındaki artış hızı % 33 olmuştur.

---

² Çalışmanın bu bölümünde yer alan veriler BDDK'nın yayınlamış olduğu "Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü - Aralık 2013" adlı raporunda yer alan bilgilerden derlenmiştir.

Tablo 1: Bankacılık Sektörüne Ait Bazı Veriler ve Ekonomik Büyüme oranları

1990-2013 YILLARI ARASI BANKACILIK SEKTÖRÜNE AİT VERİLER VE BÜYÜME							
Yıllar	Toplam Banka Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Toplam Şube Sayısı	Aktif Büyüklükler	Karlılık	GSYİH	Ekonomik Büyüme % (1987-1998 Fiyatlarıyla)
1990	66	154.089	6.560	170.274,16	3.880,55	83.578.464,13	9,26
1991	65	152.901	6.477	295.840,66	5.628,68	84.352.830,08	0,93
1992	69	146.823	6.206	553.928,64	11.727,38	89.400.744,98	5,98
1993	70	143.983	6.241	1.047.987,50	28.182,23	96.590.371,30	8,04
1994	67	139.046	6.104	2.018.938,01	33.077,27	91.320.726,00	-5,46
1995	68	144.793	6.240	4.102.383,00	104.794,00	97.887.799,00	7,19
1996	69	148.153	6.442	8.959.111,00	254.562,00	104.745.152,00	7,01
1997	72	154.864	6.819	19.378.544,00	485.421,00	112.631.205,00	7,53
1998	75	166.492	7.370	36.827.949,00	759.986,00	70.203.147.159,57	
1999	81	173.988	7.691	72.120.858,00	-305.750,00	67.840.569.794,16	-3,37
2000	79	170.401	7.837	104.088.037,00	-3.148.857,00	72.436.398.869,68	6,77
2001	61	137.495	6.908	166.392.917,00	-5.163.874,00	68.309.352.088,19	-5,70
2002	54	123.271	6.106	212.680.629,00	2.356.998,00	72.519.831.007,03	6,16
2003	50	123.249	5.966	249.687.543,00	5.610.281,00	76.338.192.545,95	5,27
2004	53	127.163	6.106	306.438.953,00	6.456.079,00	83.485.590.611,27	9,36
2005	51	132.258	6.247	406.908.902,00	5.714.742,00	90.499.730.896,96	8,40
2006	50	143.143	6.849	499.730.836,00	10.981.399,00	96.738.320.212,10	6,89
2007	50	158.534	7.618	581.605.908,00	14.331.479,00	101.254.625.465,30	4,67
2008	49	171.598	8.790	732.536.151,00	12.774.065,00	101.921.729.924,00	0,66
2009	49	172.402	9.027	834.014.000,00	19.477.317,00	97.003.114.411,25	-4,83
2010	49	178.503	9.465	1.006.667.051,00	21.360.250,00	105.885.643.937,81	9,16
2011	48	181.418	9.834	1.217.695.310,00	19.041.611,00	115.174.724.189,37	8,77
2012	49	186.098	10.234	1.370.690.101,00	23.522.525,00	117.625.021.083,00	2,13
2013	49	214.263	11.986	1.732.400.825,00	24.733.343,00	122.388.466.377,00	4,05

Kaynak: (www.bddk.org.tr), (www.tcmb.gov.tr), (Veriler yazar tarafından derlenip düzenlenmiştir.)

Bankacılık sektörünün aktif toplamı 2013 yılında %26,4 artarak 1.732 milyar TL'ye yükselmiş, TP (Türk Parası) varlıklar %19,6, YP (Yabancı Para) varlıklar USD bazında %18,5 büyümüştür. 2013 yılının birinci çeyreğinden sonra Türk Bankacılık Sektöründe mevduat faiz oranları başta olmak üzere fonlama maliyetlerinde yükselme

görülmüştür. Söz konusu gelişmeler nedeniyle sektörün büyüme hızında sınırlı bir yavaşlama olduğu görülmektedir. Yılın ilk çeyreğinde %4,2, ikinci çeyreğinde %7, üçüncü çeyreğinde %7,9 büyüyen bankacılık sektörünün büyüme hızının kur artışı etkisine rağmen yılın son çeyreğinde %5,1 düzeyinde olduğu gözlemlenmektedir.

2012 yılsonuna göre toplam 252,7 milyar TL artan krediler, Aralık 2013 itibarıyla 1.047 milyar TL seviyesine ulaşmış, kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise 2012 yılsonuna göre 2,5 puan artarak %60,5'e yükselmiştir. Yılın son çeyreğinde kredilerin artışı hızının önceki iki çeyreğin gerisinde olduğu, son çeyrekteki büyümenin kurumsal ve ticari krediler ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. FED'in varlık alım programına yönelik açıklamaları sonrasında diğer gelişmekte olan ülkelerle birlikte ülkemiz piyasalarında gözlenen döviz kurları ve faiz artışı ile hızlı kredi büyümesi ve tasarruf oranlarındaki düşüklüğün oluşturacağı uzun vadeli risklerin bertaraf edilmesi amacıyla alınan önlemler, tüm kredi türlerinin büyüme hızlarını bir miktar yavaşlatmış, özellikle bireysel kredilerdeki yıllık büyüme oranları şirketler kesimine kullanılan kredilerin altına gerilemiştir.

Sektörün takipteki alacakları 2012 yılsonuna göre 6,2 milyar TL (%26,4), 2013 Eylül dönemine göre ise 1,6 milyar TL (%5,8) artarak 2013 yılsonu itibarıyla 29,6 milyar TL seviyesine yükselmiştir.

Yıllar itibarıyla kullanılan bireysel kredilerin temerrüt performansını gösteren yaşlandırma analizi sonuçlarına göre; 2013 yılında kullanılan kredi kartları haricindeki tüm bireysel kredi türlerinde 2012 yılına göre temerrüde düşme oranları daha düşük seyretmiştir.

Bankaların menkul değerler portföyü 2013 yılında 16,7 milyar TL (%6,2) artış kaydederek yılsonunda 286,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bankaların menkul değerlerini ağırlıklı olarak ticari portföyde sınıflandırma eğilimleri devam etmekle birlikte piyasalarda görülen volatilité ve faiz oranlarındaki artış nedeniyle yıl içerisinde satılmaya hazır portföyden VKET portföye geçişler gözlenmiş ve Haziran 2013 dönemine göre satılmaya hazır portföyün payı 8,2 puan azalırken VKET portföyün payı 9 puan artmıştır.

Türk bankacılık sektörünün yabancı kaynakları içinde Aralık 2013 itibarıyla %61,5 ile en fazla paya sahip olan mevduat 945,8 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. 2013

yılının üçüncü çeyreğinden itibaren TP mevduat artış hızı yavaşlarken, YP mevduat artış hızı yılın ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde artış göstermiştir. Yılın ilk yarısındaki YP mevduat artışı 810 milyon USD, ikinci yarısında 22,6 milyar USD düzeyindedir.

Küresel ekonomiye dair belirsizliklerin devam ettiği 2013 yılında Türk Bankacılık Sektörü'nün yurtdışı bankalardan sağladığı fon miktarı artış seyrini sürdürmüştür. Yurtdışı bankalardan sağlanan fonlar yılsonuna göre %23,7 oranında (26,5 milyar USD) artış göstererek Aralık 2013 itibarıyla 138,2 milyar USD'ye yükselmiştir. 2013 yılında sendikasyon kredilerinin yenileme oranının %100'ün üzerinde gerçekleştiği ve sektör genelinde bankaların, sendikasyon kredilerini yenilemekte problem yaşamadığı gözlenmektedir. Sektörün özkaynakları Aralık 2013 dönemi itibarıyla 194 milyar TL düzeyindedir.

Bir yıllık dönemde, menkul değer değerlendirme fonlarındaki 12,6 milyar TL azalışa karşılık, sektörün kar dağıtımının sınırlandırılması ve karların banka bünyesinde bırakılmasının teşvik edilmesi yönünde BDDK tarafından sürdürülen politikalar çerçevesinde yedek akçelerin 19 milyar TL ve ödenmiş sermayenin 5 milyar TL artması sektörün özkaynaklarının artmasını sağlamıştır. Bankacılık sektörü dönem net kârı 2012 yılsonuna kıyasla 1.210 milyon TL (%5,1) artarak 2013 yılsonunda 24.733 milyon TL'ye yükselmiştir. Dönem net kârının artmasında esas etken artan net faiz gelirleridir. Net faiz gelirlerindeki artışta, mevduat maliyetlerindeki azalış ile genel olarak mevduat dışı kaynakların görece düşük maliyetleri sonucunda yüksek düzeyde gerileyen faiz giderleri belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, yılın ikinci yarısından itibaren yükselen faizlere bağlı olarak sektörün net faiz marjının azalış eğilimine girdiği ve Aralık 2013 döneminde %3,7 düzeyinde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 2: Bankacılık Sektörüne Ait Seçilmiş Rasyolar

BANKACILIK SEKTÖRÜNE AİT SEÇİLMİŞ RASYOLAR											
	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler (%)	2,75	2,86	2,70	3,66	5,27	3,68	3,48	3,74	4,72	6,00	11,50
Yüksek Montanlı (1 Milyon TL ve Üzeri) Mevduat / Toplam Mevduat (%)	51,27	48,35	47,43	47,05	43,07	42,16	39,69	39,10	38,32	31,55	29,30
(Bilanço Dışı Riskler-Türev Finansal Araçlar) / Toplam Aktifler (%)	50,33	97,78	87,63	64,30	39,40	38,18	38,70	34,43	34,47	37,72	35,50
Vergi Öncesi Kar (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler (%)	2,02	2,35	2,22	3,03	3,27	2,54	3,41	3,31	2,68	3,32	3,63
Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler (%)	1,60	1,83	1,74	2,46	2,63	2,05	2,78	2,60	1,72	2,36	2,53
Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Özkaynaklar (%)	14,19	15,68	15,48	20,12	22,92	18,74	24,77	21,01	12,16	15,76	18,15
Toplam Faiz Gelirleri / Faiz Getirili Aktifler Ortalaması (%)	7,58	9,06	8,20	9,11	11,75	13,84	14,04	13,72	13,84	16,71	20,27
Toplam Faiz Giderleri / Faiz Maliyetli Pasifler Ortalaması (%)	4,75	6,18	5,80	5,93	7,68	11,29	11,52	11,05	10,29	12,19	0,00
Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri / Ortalama Toplam Aktifler (%)	1,46	1,50	1,50	1,60	1,80	1,91	1,94	1,90	1,94	1,95	1,79
Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri / Toplam Gelirler (%)	14,61	13,48	14,48	13,80	12,71	11,64	11,50	11,57	12,05	10,44	7,48
İşletme Giderleri / Ortalama Toplam Aktifler (%)	2,28	2,35	2,31	2,63	2,73	3,04	3,01	3,08	3,50	3,57	0,00
Faiz Dışı Gelirler / Faiz Dışı Giderler (%)	96,37	95,85	97,72	96,17	94,20	95,26	94,16	94,72	85,76	90,16	0,00
Ücret ve Komisyon Gelirleri / İşletme Giderleri (%)	63,87	63,96	64,97	60,89	65,93	62,81	64,76	62,56	56,06	55,92	0,00
Ortalama Toplam Aktifler / Ortalama Toplam Personel Sayısı	7395,70	6482,94	5868,22	4778,70	4217,78	3698,97	3360,66	3069,51	2577,26	2222,11	1805,26
Toplam Mevduat / Ortalama Toplam	4537,48	3902,27	3588,08	3276,17	2824,31	2563,72	2246,68	2157,70	1863,58	1554,17	1263,25

Personel Sayısı											
Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Personel Sayısı	149,42	152,14	130,23	144,73	138,04	93,83	114,63	101,60	69,00	73,85	65,61
Toplam Mevduat / Toplam Şube Sayısı	82112	71780	67301	63143	54480	51859	46262	42167	38319	30722	25553
Krediler / Toplam Şube Sayısı	93675	76130	67970	55890	43897	43687	38490	31322	25129	17034	12342
Toplam Personel Sayısı / Toplam Şube Sayısı (Kişi)	17,87	18,21	18,57	18,99	19,23	19,63	20,66	20,67	21,12	20,50	20,41
Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat (%)	114,08	106,06	100,99	88,51	80,63	84,10	83,24	74,33	65,74	55,45	48,30
Toplam Menkul Değerler / Toplam Mevduat (%)	30,32	34,96	40,98	46,65	51,08	42,67	46,16	51,66	56,88	64,73	68,79
Vadesiz Mevduat / Toplam Mevduat (%)	18,73	17,92	17,42	15,92	15,58	13,71	16,11	17,74	20,29	21,00	20,97
Özkaynak / Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı (%)	15,28	17,86	16,55	18,97	20,62	17,99	18,94	21,90	23,73	28,24	30,93
Yabancı Kaynaklar / Toplam Özkaynaklar (%)	778,36	637,33	728,02	635,29	637,05	732,29	681,27	723,61	629,03	556,11	590,52

Kaynak: (www.bddk.org.tr), (www.tcmb.gov.tr), (Veriler yazar tarafından derlenip düzenlenmiştir.)

1.7. Bankacılık Sektörünün Türk Finansal Sistemi İçindeki Yeri ve Önemi

Bankaların temel ekonomik işlevleri finansal aracılıktır. Ancak bankalar finansal sistem içinde finansal aracı olmanın dışında ekonomi üzerinde dolaylı dolaysız pek çok etkiye sahiptir. Türkiye’de finansal sisteme bankacılık kesimi hâkimdir. 1950’li yıllardan bu yana Türk Mali Sistemi’nin banka sektörü ağırlıklı bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Ekonomiyi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak ve Türk Mali Sistemi’ni verimli hale getirmek için 1890’lerde hayata geçirilen mali politikalar, diğer finansal kurumlarla birlikte, en çok bankacılık sektörünü etkilemiştir (Sönmez, 1987: 1).

Finansal sistem krediye yani bankacılığa dayalı bir sistemdir. Son atmış yıllık dönem içinde, kamu ve özel sektöre ait işletmelerin finansman ihtiyacını karşılayan bankalar, mevcut tasarrufların toplandığı ve yönlendirildiği kurumlar olmuştur. Tasarrufların değerlendirilmesi, ülke ekonomisinin büyümesine katkıda bulunacak

yatırımlara yönlendirilmesi ve finansman ihtiyaçlarının karşılanması görevini üstlenen bankaların, finansal sistem içerisinde uzun yıllar rakibi olmamıştır. Bu nedenle bazı sorunları olmasına karşın, finansal sistem içinde faaliyetlerini sorunsuz kurmuş gibi devam ettirmişlerdir (Sönmez, 1987: 1-2).

Bankacılık sektörü için ciddi bir alternatif olan sermaye piyasasının zamanında kurulamamış olması ve faaliyete geçtikten sonra sınırlı bir gelişim göstermesi, bankaların piyasadaki fon arz ve talebin oluşmasında oynadıkları rolü bir kat daha arttırmıştır. Piyasadaki diğer finansal kurumların yokluğundan faydalanan bankalar, ödünç verilebilir fon ihtiyacının ve ekonominin diğer tüm ihtiyaçlarının karşılanmasında tek başlarına görev almışlardır.

Türk finans sisteminin en büyük sektörü konumundaki bankacılık sektörü özellikle 1980 sonrası finansal serbestlik ile birlikte ekonomi içindeki önemi daha da artmıştır. 1980'li yıllarda benimsenen dışa açık kalkınma stratejileri uyarınca mevduat ve kredi faiz oranının serbest bırakılması ve pozitif faiz uygulaması etkisini hemen göstermiş, 1981 yılında bankacılık sektöründeki toplam mevduat artış oranı %102,9 olmuştur (TBB, 2008: 19).

Türk bankacılık sektörü, batı ülkelerine göre çok kısa bir geçmişe sahip olmasına rağmen özellikle 1980'li yıllarla birlikte hızlı bir gelişme kaydetmiş ve günümüzde dünya finans sistemine uyum sağlama aşamasına girmiştir. Finans sisteminin en gelişmiş ve ağırlıklı kesimini oluşturan bankacılık sektörü, yurtiçinde geniş şube ağı ve sunduğu geniş hizmet yelpazesi ile kaynak birikimi, dolaşımı ve dağılımında ve dolayısıyla ülke kalkınmasında önemli bir rol üstlenmekte, Türk finans sisteminin temelini oluşturmaktadır (Çıkrıkçı, 1990: 42).

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) verilerine göre, bankacılık sektörü son beş yılda, küresel piyasalarda yaşanan yüksek riskli ve belirsiz ortamda güçlü bir görünüm sergilemiştir. Finansal sektörün çok büyük bir bölümünü oluşturan bankacılık sektörü, büyüme, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, likidite, karlılık gibi temel kriterler esas alındığında başarılı bir performans göstermiş, ekonomik faaliyetin finansmanı işlevini sağlıklı olarak sürdürmüştür. Son beş yılda, sabit fiyatlarla toplam aktifler % 62 oranında artmıştır. Toplam aktiflerin GSYH'ya oranı 31 puan yükselerek % 105'e yükselmiştir.

Bankacılık sektörü 2012 yılında da finans sektörünün toplam büyüklüğünün önemli bir kısmına sahiptir. Bankaların aktif büyüklüğünün sektör aktif büyüklüğüne oranı 2011 senesinde % 63,6 iken oran 2012 senesinde % 60,8'e düşmüştür. Diğer finansal kuruluşların payı toplam büyüklük içinde oldukça düşüktür. Bankacılıktan sonra en yüksek pay % 2,2 ile sigorta şirketlerine aittir. Üçüncü en büyük pay % 1,3 ile yatırım fonlarına aittir. Türk finansal sistemi içinde bankacılık, dominant konumunu korumakta ve sermaye piyasasının rolü küçük boyutlarda kalmaktadır. Bankacılık sektörünün toplam aktifleri 2012 yılsonunda 1,4 trilyon TL'ye ulaşmış ve sektör 2012 yılını 23,6 milyar TL kâr ile bitirmiştir. Net faiz gelirleri kârlılığın temel kaynağı olup 52,3 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiştir. 2012 Eylül dönemi itibari bankacılık sektörünün toplam aktifleri gayrisafi yurtiçi hasılasının % 98'ine tekabül etmektedir (www.tbb.gov.tr).

Türkiye'de finansal sektör büyüklüğü uluslararası büyüklükler ile kıyaslandığında gelişmekte olan ülke ortalamasına yaklaşmakta olup, Dünya ve AB ortalamasının oldukça gerisindedir. 2012 yılı verilerine göre bankacılık sektörü aktiflerinin GSYH'ya oranı hem dünya hem de gelişmekte olan ülke (GOÜ) ortalamasının altında yer almaktadır. Sermaye piyasasının hacmi açısından da benzer bir tablo görünmektedir. Avrupa Bankacılık Federasyonu verilerine göre, 2002 yılında AB ülkeleri banka aktiflerinin GSYH'ya oranı % 259 iken Türkiye'de ise bu oran % 61 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2012 yılı verilerine göre AB ülkeleri banka aktiflerinin GSYH'ya oranı % 356 olurken, Türkiye'de bu oran 2013 yılı verilerine göre % 105 seviyesine çıkmıştır. Kredilerin GSYH'ya oranı açısından karşılaştırıldığında da Türkiye'nin büyüme potansiyeli oldukça yüksektir. 2012 yılında AB ülkelerinde kredilerin GSYH'ya oranı ortalama % 187; Türkiye'de ise 2013 yılında % 69 seviyesindedir. Finansal sağlık göstergelerine göre, Türkiye'de bankacılık sektörü sağlıklı durumdadır. Uluslar arası Para Fonu'nun finansal sağlık göstergelerine göre, Türkiye'de bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik rasyosu Eylül 2013 itibarıyla % 15,7, ortalama özkaynak karlılığı ise % 19,0'dur (TBB, 2014: 1-17).

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme, özellikle gelişmiş ülkeler başta olmak üzere her ülkenin makroekonomi politikasının vazgeçilmez unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Başarılı bir ekonominin en önemli göstergelerinin başında hızlı ekonomik büyümenin sağlanması gelmektedir (Gordon, 2000: 286). Bu bağlamda bütün ülkeler ekonomik büyümeye önem vermekte ve bunu bir amaç olarak görmektedirler.

Büyüme, iktisatçılar arasında özellikle 1960'lı yıllarda önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte, ortaya atılan kuramların dünyada meydana gelen gelişmeleri yeterince açıklayamaması ve yeni açıklama biçimlerinin geliştirilememesi daha sonraki yıllarda bu konuya duyulan ilginin azalması sonucunu doğurmuştur. Büyümenin iktisatçılar arasında yeniden bir araştırma alanı olarak ön plana çıkması ise son yirmi beş yıl içerisinde olmuştur (Pamuk, 2007:5).

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı ve Ölçülmesi

Ekonomik büyüme, bir ülkedeki belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmet miktarlarındaki artışı temsil etmektedir (Czech, 2000: 4). Bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yolu ekonomik büyümedir. Bu sebepten ötürü bütün ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden bir tanesi de hızlı bir iktisadi büyüme gerçekleştirmektir. Ancak büyümenin çok yönlü bir süreç olduğu da bilinen bir gerçektir. Ekonomik büyüme; stok, akım ve değişkenlerde gövde ve hacim olarak artışları ifade etmekte, bu artışlar meydana gelirken de beşeri ve fiziki sermaye birikimi, teknolojik gelişme iktisadi büyümeye kaynak oluşturmaktadır. Büyümenin gerçekleşebilmesi için bu üç kaynağın birlikte çalışması icap etmektedir (Yılmaz, 2005: 64).

Yazı ve konuşma dilinde, büyüme yerine ara sıra benzer terimlerin kullanıldığı görülür ve gelişme ile kalkınma bunların başlıcalarıdır. Bazı iktisatçılar bu kavramların

farklı manalara geldiğine işaret etmişlerdir ve millet ekonomisi onlara göre iki doğrultuda değişir. Bir taraftan gövdesi ile genişler (nüfusu, işgücü çoğalır, üretim araçları artar), diğer yandan ise bünye ve çatısı ile değişir. Bunlardan birincisine büyüme (growth), ikincisine ise gelişme (development) adı verilir (Gordon, 2000: 35).

Buna göre ekonomik büyümeyi, "ülke ekonomisinin temel değişkenlerinde (işgücü, tabii kaynaklar, sermaye gibi) kişi başına daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde gövde ve hacim genişlemesi" şeklinde tanımlayabiliriz (Yıldırım, 2010: 46-53).

Her ekonomide belli bir çıktı üretilmesi için, fiziki sermaye, beşeri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar gibi girdiler, girişimciler vasıtasıyla bir araya getirilir. Bu süreç içerisinde büyümenin kaynaklarının incelenmesinde ve potansiyel büyüme oranının hesaplanmasında gerekli olan değişkenlerin başında yatırım ve sermaye birikimi, istihdam artışı, inovasyon ve teknolojik gelişme son olarak da işgücü ve toplam faktör verimliliği gelmektedir. Ekonomik büyüme, zaman ve mekân kapsamında bir miktar, ağırlık ve hacim biçimindeki büyüklük artışıdır. Bu artış bireyler ve ülkeler açısından güç ve gelir düzeyinde gözlenebilecek çeşitli endeksleri ifade etmektedir. Bu nedenle nüfus, sermaye, tasarruf ve milli gelir artışları birer büyüme göstergesi sayılmaktadır. Büyüme; bir işletme, bölge ya da ekonomi için miktar ve büyüklük artışını ifade etmekte fakat bu artışın nominal olarak değil, gerçek bir artış olması gerekmektedir. Ancak bu takdirde büyümeden söz edilebilir (Özgüven, 1988: 36). Bunun yanında, büyümenin hesaplanmasında genellikle betimleme yapmakla yetinilmekte, çözümleme ise yapılmamaktadır (Şimşek ve Kadılar, 2010: 116).

Ekonomi biliminde, gerçek ulusal gelirden gözlemlenen değişiklikler büyümenin ölçütü olarak kullanılmaktadır. Ekonomik aktörler mal ve hizmet üretilirken gelir elde ederler. Böylece bir ekonomi büyürken, hem toplam çıktı, hem de toplam gelir artar. Aslında ekonomik büyümenin ve ulusal gelirin hesaplanması aynıdır. Büyümeyle benzer şekilde, hesaplanması da ulusal gelire etkide bulunan faktörlerin sayısal değerlerini göstermektedir (Şimşek ve Kadılar, 2010: 117).

Ekonomik büyüme en basit şekliyle, toplam ya da kişi başına üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış olarak tanımlanmaktadır. Böyle olmakla birlikte, ekonomik büyümeye yönelik ölçümlerde genellikle reel GSYH'nın nüfusa bölünmesi suretiyle hesaplanan kişi başına reel ekonomik büyümeden, yani kişi başına düşen reel GSYH büyüme oranından yararlanılmaktadır. Çünkü kişi başına reel ekonomik büyüme hem

bireylerin yaşam standartlarının daha kolay izlenebilmesine hem de ülkeler arasında daha sağlıklı karşılaştırmalar yapılabilmesine imkân tanımaktadır (Yıldırım, 2011: 440). Bu bağlamda biçerli ekonomik büyümenin tanımını, “kişi başına reel üretimde meydana gelen sürekli artış” şeklinde yapmaktadır. Meydana gelen artışın büyüme olarak nitelendirilebilmesi için, bu artışın geçici değil devamlı olması şartı aranmaktadır (Ünsal, 2007: 4-11). Bu artışların ortaya çıkabilmesi için de, bir ülkenin uzun dönemde üretim ölçeğinin ya da potansiyelinin genişlemesi yahut bunların daha üretken olarak kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme uzun vadeli düşünülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 207).

Ekonomik büyümenin ölçümüne yönelik olarak milli gelir hesaplamalarında 1991 yılına kadar GSYH'nın yerine GSMH'nın kullanıldığı görülmektedir. İki kavram arasındaki farkı sadece kapsadıkları coğrafya oluşturmakla birlikte, son yıllarda gerek ölçüm kolaylığı gerekse uluslararası ekonomik entegrasyonların yoğunlaşmasının ekonomik sınırların siyasi sınırları tanımaması sonucunu getirmesi gibi nedenlerle ekonominin üretim gücünün asıl ölçüsü olarak GSYH kabul edilmektedir. Bu noktada durumun daha iyi anlaşılması açısından iki kavramın tam olarak neyi ifade ettiğinin altını çizmek gerekmektedir. İktisadi performansın en iyi kıstası olan GSYH; “belirli bir dönemde ülke sınırları içerisinde üretim faktörlerini kullanarak üretilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile hesaplanmış değerini” ifade etmektedir. GSMH ise, “bir ülke vatandaşlarının ürettiği bütün ekonomik değerleri” içermektedir. Daha açık bir ifadeyle; GSYH'nın bir kısmını diğer ülke vatandaşlarınca üretilen mal ve hizmetler oluştururken, GSMH'nın bir kısmını da ülkenin diğer ülkelerde yerleşik vatandaşlarınca üretilen mal ve hizmetler oluşturmaktadır (Yıldırım, 2010: 46-53). Dolayısıyla bir ülke için ekonomik büyüme hesaplanırken, vatandaşı olup olmadığına bakılmaksızın sadece o ülke sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmet miktarını dikkate almak kanımızca da daha doğru olacaktır.

Ayrıca ekonomik büyüme, uzun dönemde gelir artışının sürekliliği olarak da tanımlanmaktadır. Bu açıdan, büyümenin ölçümünde istikrar önem kazanmaktadır. Gerçekten, kısa dönemde üretimi artırmak sınırlı olabileceği gibi, bir yatırım da ancak uzun dönemde sonuç verebilir. Öte yandan, gelir artışının kaynaklandığı sektörel bileşimin değişimini de göz önünde tutmak gerekir. Herhangi bir sektörün ulusal gelir içindeki payının azalması, bu alanda yaratılan gelirin miktarının değil, oranının değişmesi anlamına gelebilir. Ayrıca, sistem değişimi açısından, bazı kurumlarda veya

mülkiyet biçimlerindeki değişimler de üretimi artırıp, büyümeyi hızlandıracaktır. Dolayısıyla ekonomik büyüme ve hızı üretimin miktarı ile sürekliliğine bağlıdır. Nitekim gelişmekte olan ülkelerde sıkça yaşanan krizler ekonomik büyümenin istikrarını bozmaktadır (ILO, 2004: 34).

2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Ekonomik büyüme, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusların zenginliğini veya yoksulluğunu belirleyen temel etken konumuna gelmiştir. Büyümenin en önemli belirleyicilerini ise yatırımlar ve teknolojik gelişme yoluyla kişi başına fiziki ve beşeri sermaye düzeylerinde ve de verimlilikte sağlanan artışlar oluşturmaktadır (Pamuk, 2007: 4).

Gerçekleştirilen ekonomik büyümenin devamlı olabilmesi için tasarruf ve yeni sermaye yatırımları ile beşeri sermaye yatırımlarının ve yeni teknolojilerin bulunması gerekmektedir. Çünkü tasarrufların artması, yeni sermaye mallarına yönelik yatırımların artmasına imkân tanıyarak sermaye stokunun büyümesine neden olacaktır. Böylece birim emek başına düşen sermaye miktarı artacağından birim emek daha verimli hale gelecektir. Aynı şekilde beşeri sermayeye yapılan yatırımlar da hem verimliliğin hem de teknolojinin ilerlemesini sağlayacaktır. Yeni teknolojilerin bulunup yeni ürünlerin uygulamaya koyulması da beraberinde, verimlilik ve üretim artışını getirecektir. Dolayısıyla bu unsurların ekonomik büyümeye katkısı son derece fazla olacaktır (Yıldırım, 2011: 442). Bunun yanında ekonomik büyümenin temel kaynaklarını oluşturan bu faktörlerle birlikte, büyümeyi belirleyen başka etkenler de bulunmaktadır.

Ekonomik büyümeye etki eden faktörlerin neler olduğu hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Farklı kavramsal ve metodolojik bakış açılarını kullanan bu çalışmalar, ekonomik büyümenin nedenlerini farklı parametrelerle açıklamaya çalışmışlar ve büyümenin kaynakları konusunda çeşitli neticelere ulaşmışlardır (Petraikos, 2007: 7). Çıkan sonuçlara göre büyümeyi etkileyen faktörler hem ülkeden ülkeye hem de dönemden döneme değişiklik göstermektedir. Genel olarak ekonomik büyümeye neden olan ve aşağıda sıralanan bu etkenler kısa bir şekilde ele alınıp incelenecektir.

2.2.1. Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye, neoklasik büyüme teorisinin anahtar uzantısı olmasının yanı sıra çeşitli içsel büyüme modellerinde de ekonomik büyümenin esas kaynağı olarak gösterilmektedir (Petraikos, 2007: 7). Beşeri sermaye, yapıldığı dönemde maliyet yüklemesi ancak ilerleyen zamanlarda ise getiri sağlaması açısından yatırım sayılmaktadır. Bu nedenle beşeri sermaye yatırımı çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. Bireyler üniversiteye giderek ya da mesleki eğitim programlarını tamamlayarak kendilerine yatırım yapabilmektedirler. Bunun yanında firmalar, meslek içi eğitim yoluyla; hükümetler ise okullara, meslek eğitimini sağlamaya ve sağlığı iyileştirmeye yönelik oluşturdukları programlarla beşeri sermayeye yatırım yapmaktadırlar. Şüphesiz, sağlıklı insanlar sağlıksızlara göre, belirli becerilere sahip kişiler de bundan yoksun olanlara göre daha verimli olmaktadır (Case, 2011: 635).

Beşeri sermayenin ekonomik büyümeye katkısı, eğitime verilen ağırlık sonucunda çalışanların verimliliklerinin artması yoluyla gerçekleşebilmektedir. Pozitif dışsallıklar nedeniyle, beşeri sermayenin artan marjinal getirisinin olduğu ileri sürülmektedir. Temel olarak bakıldığında, eğitime zaman harcayan bir personel, diğer iş arkadaşlarına da yardımcı olacak ve bu durum birçok insanın verimliliklerinin artması sonucunu doğuracaktır (Pistone, 2009: 1). Yani eğitim, öncelikle kişinin kendisine doğrudan bir fayda sağlayacak, ardından diğer kişilerin de bu eğitimden olumlu dışsallık sağlayarak daha verimli çalışmalarına neden olacaktır. Bu durum kuşkusuz ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir.

2.2.2 Fiziksel Sermaye

Fiziksel sermaye şüphesiz üretimin temel belirleyicilerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü mevcut fiziksel sermaye daha fazla mal ve hizmet üretiminin en önemli unsurunu ifade etmektedir. Kişi başına düşen sermaye miktarındaki artış aynı zamanda her bir çalışanın ortalama verimliliğinin de artmasına neden olmaktadır. Sermayenin azalan marjinal getirisinden dolayı, artan fiziksel sermaye bir ülkenin uzun dönem ekonomik büyümesini gerçekleştirebilmek için tek başına yeterli olmamakla birlikte, optimal fiziksel sermaye miktarı ile birlikte üretimin en üst düzeye ulaşmasına imkan sağlamaktadır. Kuşkusuz bunun için, diğer üretim faktörleriyle en uygun bileşimin sağlanması gerekmektedir (Pistone, 2009: 1).

Fiziksel sermaye, hem işgücü verimliliğini artırmakta hem de doğrudan hizmet sağlamaktadır. Üretimde kullanılan sermaye, doğrudan işgücü verimliliğini artırabilmektedir. Bunun nasıl olduğunu gösteren en iyi örnek bilgisayarlardır. Bilgisayarlar, daha önce imkânsız ya da tamamlanması uzun süre alacak olan işlerin neredeyse anında yapılmasına olanak tanımaktadırlar. Aynı şekilde, az mürettebata sahip bir uçağın birkaç saatte yüzlerce kişiyi binlerce kilometre uzağa taşıyabilmesi de sermayenin işgücü verimliliğini artırmasına örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan sermaye doğrudan hizmet de sağlayabilmektedir. Yıllar önce inşa edilen köprü ve tünellerden hala yararlanılması örneğinde olduğu gibi, bir yılda üretilen sermaye donanımı, bir ürünün değerine gelecek yıllarda katkı yapabilmektedir (Case, 2011: 635).

2.2.3. Yapısal ve Kurumsal Politikalar

İçsel büyüme teorilerinin temelinde yatan düşünce, ekonomik büyüme oranının kamu politikalarından ve kurumlarından etkileneceği yönündedir. Hangi politikaların büyümeye olumlu katkı sağlayacağı üzerinde bir anlaşma olmamakla birlikte kesin olan bir şey vardır ki; o da hükümetlerin ülkelerindeki uzun dönem büyümeyi etkileyebileceğidir. Yapısal politikalar olarak eğitim, finansal derinlik, uluslararası ticari açıklık, kamunun ekonomideki ağırlığı, kamu hizmetleri ve altyapısı ve son olarak da kamu yönetimi bu anlamda ekonomik büyümeye etki eden faktörleri oluşturmaktadır (Loayza, 2002: 10-11).

Ekonomik büyüme üzerindeki bir diğer önemli etken de kurumsal yapıdır. Ekonomik performansın şekillenmesinde kurumsal yapının önemli bir rol oynadığı çok önceden beri dile getirilmesine karşın, yakın zamana kadar ampirik olarak bunu test eden önemli çalışmalar yapılmamıştır. Bu anlamda Rodrik (2000), sadece ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etki yaratmayan aynı zamanda fiziksel ve beşeri sermaye, yatırım, teknolojik değişim ve ekonomik büyüme süreci gibi büyümenin diğer belirleyicilerini de etkileyen 5 temel faktör ortaya koymuştur (Rodrik, 2000: 3-31). Bu faktörler, mülkiyet hakları, düzenleyici kurumlar, makroekonomik istikrar için kurumlar, sosyal güvenlik için kurumlar ve çatışma yönetiminin kurumları şeklinde ifade edilmektedir. Bu düzenlemeler mevcut üretim kapasitesinin artırılmasına katkı sağladığı gibi yeni yatırımların da oluşumunu teşvik etmektedir.

2.2.4. İnovasyon ve Ar-Ge

Son yıllarda bilginin öneminin artmasıyla birlikte, bilginin ürünü olan inovasyonun (yenilik) ve Ar-Ge'nin önemi de artmaktadır. Bu iki alana yapılan yatırımların özellikle verimliliğe katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği görüşü genel kabul görmektedir (OECD, 2004: 30).

Makroekonomik düzeyde inovasyon, üretim artışı için gerekli olan sermaye, emek ve çok faktörlü verimlilik gibi üç temel faktöre katkı sağlamaktadır. 1990'lı yıllarda yüksek büyüme performansı sağlamış olan ülkelerin, genellikle daha fazla kişiyi istihdam eden, daha fazla sermaye biriktiren, işgüçlerinin niteliklerini geliştiren ve çoğu zaman da çok faktörlü verimliliklerini artıran ülkeler oldukları görülmektedir. Bunun yanında çoklu faktör verimliliğindeki artış, emek ve sermaye kullanımı açısından daha büyük bir etkinliği yansıtmaktadır (OECD, 2004: 30).

Ar-Ge çalışmaları ise yeni teknolojileri ve mevcut kaynakları daha etkin kullanabilmeye imkân sağlayan bilgiye yapılan bir yatırım olarak düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında daha fazla Ar-Ge harcamasının daha fazla büyümeyi beraberinde getireceği sonucuna varmak mümkündür. Çünkü her yeni üretim tekniği, üretimin ve verimin artması sonucunu doğurarak nihayetinde üretimin artmasına neden olmaktadır.

2.2.5. Ekonomik Performans

Ekonomik performans ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi açısından son derece önemlidir. Ekonomik performansın önde gelen belirleyicilerini ise ekonomi politikaları ve makroekonomik koşullar oluşturmaktadır. Ekonomi politikaları, politik ve yasal kurumların düzenlenmesi gibi faaliyetlerle beşeri sermaye yatırımını ve altyapıyı etkilemekte ve bu yolla da ekonomi üzerinde çeşitli etkiler oluşturarak büyümenin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Makroekonomik şartlar ise, ekonomik büyüme için gerekli olmakla birlikte yeterli görülmemektedir. Genel olarak istikrarlı bir makroekonomik çevrenin özellikle belirsizlikleri azaltma açısından büyümeye katkı sağladığını ifade etmek mümkündür. Bunun yanında istikrarsızlığın da, verimlilik ve yatırımlar üzerinde yaratacağı olumsuz etki nedeniyle büyümeye zarar vermesi söz konusudur. Bu bağlamda, makroekonomik faktörlerden en çok ilgi çekenlerden bazıları enflasyon, maliye politikası, bütçe açıkları ve vergi yüküdür.

Belirtilen makro faktörlerdeki istikrar ve şeffaflık belirsizlikleri ortadan kaldırarak büyümeye zemin hazırlayacaktır (Petraikos, 2007: 8).

Uygulanan istikrar politikaları, sadece konjonktürel dalgalanmaları değil aynı zamanda uzun dönem büyümeyi de etkilemektedir. Ülkede uygulanan para, maliye ve finans politikaları istikrarlı bir ekonomi için oldukça önem arz etmektedir. Gerek finansal gerekse ödemeler dengesi krizlerinden kurtulmak ve uzun dönem büyümeyi sağlayabilmek için gerekli görülmektedir. Belirsizlikler azaltıldığında, firmalar yapacakları yatırımlar açısından cesaretlendirilebilmekte, dönem sonunda oluşan rantın dağıtılmasıyla toplumsal anlaşmazlıklar azaltılabilmekte ve son olarak da ekonomideki birimlerin verimli alanlara yönelmelerine izin verilebilmektedir (Loayza, 2002: 13).

2.2.6. Ticari Açıklık

Ticari açıklık, başka bir deyişle dışa açıklık büyüme performansı üzerinde önemli etki doğuran diğer bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Ticari açıklık, genel olarak ithalat ve ihracatın toplamını gösteren dış ticaret hacminin milli gelire oranını ifade etmektedir. Bu oran ne derece yüksekse ülke ekonomisi de o derece dışa açık olmaktadır. Ekonomik büyüme ve ticari açıklık arasında genel olarak güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (Petraikos, 2007: 8).

Ticari açıklık, ülke ekonomilerinin daha verimli üretim teknikleri kullanmak suretiyle toplam faktör verimliliğini artırarak, kişi başına düşen reel gelirin artmasına imkân sağlamaktadır. Üretimin iç pazarın yanında uluslararası pazarlar için de yapılması, pazar genişlemesi ve üretim artışı ile birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Aynı zamanda, enternasyonal piyasalarda rekabet gücü sağlayabilmek amacıyla kalitenin iyileştirilmesine yönelik yöntemler geliştirilmektedir. Bunun yanında, rekabet nedeniyle kaynakların verimli biçimde kullanılması kaynak israfını önlemekte, işbölümü ve uzmanlaşma sonucunda rekabet gücü elde edilmektedir (Türedi ve Berber, 2010: 302). Ülkenin dışa açık olması, yurtiçi üretim teknolojisini de geliştirmektedir. Bunun sonucunda üretim sürecinde etkinlik ve verimlilik artışı ortaya çıkmaktadır. Bütün bunların sonucunda uluslararası ticarete açık olan ekonomi, kapalı ya da korumacı ekonomiye oranla daha hızlı büyüme olanağına kavuşmaktadır.

2.2.7. Doğrudan Yabancı Sermaye

Bir ÷lkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yabancı ÷lkelere yeni bir şirketin kurulması, var olan bir şirketin satın alınması veya sermayesinin artırılması şeklinde olabilir. Bu yatırımlar, yapılan ÷lkenin tasarruf yetersizliğinin çözümlenmesine yardımcı olarak, sermaye birikimine katkı sağlayarak ve sahip olunan yüksek düzeyli yönetim bilgisini ve üretim teknolojisini beraberinde götürerek yatırım yapılan ÷lkenin ekonomik büyümesine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu tür sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisi bu sermayenin ÷lke içerisinde üretimde bulunması vasıtasıyla meydana gelmektedir. Üretim faktörlerinin miktarını artırması ve teknolojik gelişmelere neden olması yönüyle ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir (Alagöz vd., 2008: 80).

Doğrudan yabancı sermaye, özellikle sermaye birikimi yetersiz olan ÷lkeler için önemli bir faktördür. Bu ÷lkelerdeki yetersiz sermaye, mevcut kaynakların tam olarak kullanımını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye, teknoloji transferinin ve ekonomik büyümenin başlıca kaynağı olarak görülmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanması açısından doğrudan yabancı sermayenin bu büyük önemi bazı içsel büyüme modelleri tarafından özellikle vurgulanmaktadır (Petraikos, 2007: 9).

2.2.8. Sosyo-Kültürel Faktörler

Artık sosyokültürel faktörlerin de büyümeyi etkileyebileceği kabul edilmektedir. Özellikle güven bu kategorideki en önemli faktörü oluşturmaktadır. Güvenin yeniliği teşvik ettiği, fiziksel sermaye birikimini artırdığı, daha zengin bir beşeri sermaye kaynağı sağladığı düşünülmektedir. Etnik çeşitliliğin ise güveni azaltarak ve kutuplaşmaları artırarak büyümeye olumsuz etkide bulunduğu dile getirilmektedir. Bunların yanı sıra büyümeyi etkileyen diğer sosyo-kültürel faktörler arasında etnik kompozisyon ve parçalanma, dil, din, inanç, davranış, sosyal/etik ihtilafları saymak mümkündür. Ancak bu faktörlerin büyümeyle ilişkisi çok net olarak ortaya koyulmuş değildir (Petraikos, 2007: 10).

2.2.9. Demografik Yapı

Ekonomik büyüme ile demografik yapı arasındaki ilişki, özellikle son yıllarda oldukça dikkat çekmektedir. Bu bağlamda nüfus artışının, nüfus yoğunluğunun, göçün ve yaş dağılımının ekonomik büyüme üzerinde önemli rol oynadığı üzerinde durulmaktadır. Örneğin yüksek nüfus artışı; bağımlılık oranını, yatırım ve tasarruf davranışlarını ve beşeri sermayenin kalitesini etkileyerek ekonomik büyümeye olumsuz katkı sağlamaktadır. Nüfus yoğunluğuyla ekonomik büyüme arasında ise artan uzmanlaşma ve bilgi yayılımı gibi nedenlerden dolayı pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Petrakos, 2007: 11).

Nüfus yoğunluğunun ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi çoğunlukla işgücü ve teknolojik ilerleme nedeniyledir. Nüfus yoğunluğundaki artış ilave okul ve üniversitelerin kurulum maliyetlerinin düşmesine neden olmakta, bu da bireylerin daha yükseköğrenim düzeylerine ulaşabilmelerine imkân sağlamaktadır. Sonuç olarak, verimlilik artışı yaratabilecek daha deneyimli bir işgücü ortaya çıkmaktadır. Yüksek nüfus yoğunluğu aynı zamanda teknolojik yeniliğe de yol açmaktadır. Düşük maliyetle gerçekleştirilen yüksek verimlilikli üretim, ülkelerin uluslararası ticarete uyumunu artırmaktadır. Bunlara ek olarak, kilometre kareye düşen kişi sayısındaki fazlalık o bölgede üretilen mallara olan talebin de artmasına sebep olmaktadır. (Panahi, 2010: 11).

Bunların yanında, nüfusun kompozisyonu da ekonomik büyüme açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Çalışma yaşındaki nüfusun fazla oluşunun büyüme için iyi olduğu varsayılırken, çok sayıda genç ve yaşlıdan oluşan bağımlı nüfusun fazlalığının büyüme için olumsuz sonuç doğuracağı vurgulanmaktadır (Petrakos, 2007: 11).

2.3. Ekonomik Büyümenin Unsurları

Farklı ekonomik sisteme sahip ülkelerdeki uygulama farklılıkları, büyümenin unsurlarını belirlemeyi de güçleştirmektedir. Bununla birlikte, katma değer oluşturulması ve paylaşılmasına ilişkin temel mekanizma değişmemektedir. Ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinin yanında politik ve kurumsal belirleyicileri de önemli bir yere sahiptir. Büyüme sürecinde önemli bir unsur sayılan politik ve ekonomik istikrarın sağlanmasında bu belirleyicilerin önemli rolü vardır. Bu doğrultuda altı belirleyiciden bahsetmek mümkündür. Bunlar: Maliye ve para politikası, Kurumsal yapı

da gelişmeler, dış ticaret ve kur politikası, finansal sistemin gelişmesi, sanayi ve teknoloji politikası ve makroekonomik istikrar ve küreselleşmedir (Boyer, 2005: 509).

2.3.1. Katma Değer Oluşturma Süreci

Katma değeri kısaca tanımlamak gerekirse; “bir üretim sürecindeki çıktı ile girdi arasındaki farktır” diyebiliriz. Dolayısıyla üretim süreci sonucunda ortaya çıkan nihai mal ya da hizmet aslında bir değerler toplamıdır. Böylece, süreç boyunca sürekli dönüşüm halinde olan işçinin emeği belli bir ürün ya da hizmette somutlaşmaktadır. Piyasa mekanizması içerisinde katma değer el değiştirmesi, katma değer toplamasının açık ve doğrudan görülememesine neden olmaktadır. Dolaylı yollardan gerçekleşen bu süreç, günümüzde giderek çeşitlenmektedir (Öngen, 1996: 71).

Ülkelerin istikrarlı bir ekonomik büyüme ve kalkınma gerçekleştirebilmeleri için uzun dönemde sürekli ve yüksek bir milli gelir artış hızına ulaşmaları gerekir. Diğer bir deyişle yüksek düzeyde katma değer oluşturmaları gerekir. Bu noktada uygulanacak istikrarlı para ve maliye politikası önemli hale gelmektedir. Özellikle maliye politikası araçlarından biri olan kamu harcamalarının ekonomik performans ve büyüme üzerindeki etkisi son derece önemlidir.

Ekonomik büyüme aynı zamanda üretim imkânlarının artışı anlamına gelmektedir. Bu durum ya üretim faktörlerinin artışı ya da üretim teknolojisinin gelişmesiyle gerçekleşir (Karluk, 1998: 96). Ancak bu artış her zaman olumlu sonuçlar vermez. Rekabet halinde olan işletmelerin, katma değer paylarını artırabilmek için üretimi artırma zorundalıdır. Bu ise zaman zaman üretim tüketim dengesini bozmuştur. Bu çerçevede piyasanın yetersiz kalması, bazı dönemlerde krizlerin neden olmaktadır (Öztürk, 2005: 20).

Buna karşın, talep yetersizliğine ve krize giren üretim süreci istikrarlı büyümeyi engellemektedir. Ancak, 1970’li yılların ortalarında, sermaye birikim süreci için yetersiz bulunması nedeniyle, Keynesyen ekonomi politikaları yerine, yeni liberal ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Böylece sermaye birikim süreci yenilenmiştir (Öztürk, 2005: 18).

2.3.2. Katma Değerin Bölüşümü

Katma değer in bölüşümü ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir. Mesela kar, sermaye birikiminin temel unsurudur. Bu nedenle de gelir dağılımı ile yakından alakalıdır. Karların yaratılan katma değerdeki payının azalması, başka bir deyişle işçilerin katma değerden daha çok pay alması, sermaye birikimini kısıtlar. Bu da büyüme hızını düşürür. Ücretin düşmesi karşısında kar artar. Ancak, ücretlerin gerilemesine bağlı olarak, talebin daralması yine büyüme hızını yavaşlatacaktır. Budurum ekonominin durgunluğa girmesine neden olacaktır (Özgüven, 1988: 6).

Teknik gelişme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki birikim rejimi üzerinde etkilidir. Ürün ve süreçlerdeki yenilik, üretimin sermaye yoğunluğu ve ölçeğe göre getiri kısmen büyüme üzerinde etkin olan kurumsal düzenlemelere, kısmen de büyüme biçimine bağlıdır. Öte yandan, son eklenen ürünle yaratılan katma değer artışının emek ile sermaye arasında dağıtılış biçimi, sermaye birikiminin dinamiklerini belirler. Bu açıdan, II. Dünya Savaşı sonrasında, ekonomik büyümenin istikrarı ve hızında sağlanan başarının unsurları önemlidir. Bu başarı refah devletinin etkinliği kadar, yeni bir sermaye emek anlaşmasına dayanan, verimlilik paylaşımının kurumsallaştırılmasından da kaynaklanmaktadır (Boyer, 2005: 25).

Yaşadığımız dönemde katma değer in paylaşımında göz ardı edilemeyecek bir eşitsizlik dikkati çekmektedir. Bu dengesizlik fonksiyonel gelir dağılımının ötesinde bireysel gelir dağılımında da görülmektedir. Üretim ve bölüşüm süreçlerinin yenilenmesi, ücretlerde sürekli bir düşüşe neden olurken, yoksulluk dünya çapında bir sorun haline gelmiştir (Sapançalı, 2005: 94).

Hiçbir OECD ülkesinde, vergiler ve transferler öncesinde ya da sonrasında, gelir dağılımı eşit değildir. Gelir eşitsizliği ülkeden ülkeye değişmektedir. Ancak, OECD ülkelerinin büyük çoğunluğunda gelir eşitsizliği 20-30 yıldır artmaktadır (OECD, 2006:135).

2.3.3. Talep Oluşumu

Ekonomik büyümenin sağlanmasındaki önemli unsurlardan biri de talepteki değişikliklerdir. Talepteki değişiklikler ekonomik büyümenin dalgalanmasına neden olabilmektedir (Colander, 2004: 138).

Ekonomik büyümenin istikrarının sağlanabilmesi için çıktı artışını karşılayacak bir talep gerekmektedir. Bununla birlikte, bu süreçte verimlilik artışlarının paylaşımı da önem kazanmaktadır. Özellikle ücretlilerin nüfus içindeki miktarı göz önünde tutulduğunda, emeğin üretimden aldığı pay efektif talebin gerçekleşmesi ve istikrar için önem kazanmaktadır. Verimlilik artışları sadece ücret artışı için değil, aynı zamanda işgücü fazlasının emilmesi için de önem taşımaktadır.

Ancak sermaye birikiminin işgücü piyasası üzerindeki etkisi ekonomik büyümenin verimlilik ve istihdam artışına katkısını belirlemektedir. Bu nedenle verimlilik artışının kendiliğinden işgücü istemini artırması beklenemez. Dolayısıyla yüksek verimlilik artışları karşısında talep yetersizse, ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisi de kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca, verimliliği artırmanın yollarından biri olan emek yerine sermayenin konulmasının da sınırları vardır. Çünkü efektif talep yatırımların ön koşuludur ve talebi destekleyecek istihdamın arttırılmasına bağlıdır (Akyüz, 2006: 7).

Bu nedenle herhangi bir ekonomide iç ya da dış kaynaklı tüketim ve yatırım ilişkileri bakımından önem taşıyan unsurlar arasında talep oluşumunda belirleyici olan mekanizma, verimlilikten sağlanan katma değer artışının bölüşümüdür. Fiyat mekanizmasının ötesinde üretim faktörleri ve devlet arasındaki bölüşüm ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığı talebin oluşumunda, önem kazanmaktadır. Toplu pazarlık, faiz oranları ve para rejimi gibi birçok unsur fiyat oluşumunda etkili olmaktadır. Bununla birlikte, nispi fiyatlar da uzun dönemli büyümeyi etkileyen bireylerin tüketim eğilimlerini biçimlendirir (Boyer, 2005: 90).

Sermaye birikiminin hızı ve miktarı, istihdam düzeyi ile ücretler üzerindeki etkisi nedeniyle, tüketim seviyesini belirlemektedir (Öztürk, 2005: 25). Bu açıdan sermaye birikimi, 1970'li yılların ortalarında iç talep daralması, talep bileşenindeki değişiklikler ve işletmelerin finansman sorunlarıyla kısıtlanmıştır. Ücretlerin artırılması yönündeki istek karşısında, çokuluslu işletmeler, maliyetlerin daha düşük olduğu işgücü

piyasalarına yönelmiş, üretim süreci taleplerini buradaki taşeronlarına kaydırmıştır. Dışa açık ekonomilerde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, üretim çokuluslu işletmelerin talebine bağlıdır. Bu nedenle, ücretler düşmektedir (Yalınpala, 2002:264).

1990'lı yıllarda ise Kıta Avrupa'sında dönemsel olarak, işgücü maliyetleri ya sabit kalmış ya da düşmüştür. Bu da artan işgücü verimliliği dikkate alındığında, ücretler ile verimlilik arasındaki bağın koptuğunu göstermektedir (Akyüz, 2006: 28).

2.3.4. Tasarruf Oranı

Basitçe tanımlamak gerekirse, tasarruf gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Diğer bir ifadeyle tasarruf gelirin bir fonksiyonudur ve gelir artıkça tasarruflar da artar. Tasarrufların artışı yatırım ve tüketim kararları üzerinde etkilidir. Tasarruf artışlarının tüketimi kısması halinde, azalan kar beklentisi yatırımları engellemektedir. Ancak tasarruflar sermaye birikiminin de temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Tasarrufların azalması ya da yetersiz kalması yatırım hacminin de daralmasına neden olmakta ve sermaye birikim sürecini yavaşlatmaktadır. Öyleyse tasarrufların ekonomik büyümeyi sağlayabilmesi için verimli yatırımlara dönüştürülmesi gerekmektedir. Mevcut ekonomik sistemde özel sektörün tam rekabet piyasasında, sermayeyi en verimli şekilde kullanması ve maliyetleri düşürmesi ile bu dönüşüm sürecini sağlayacağı varsayılmaktadır (Özgüven, 1988: 11).

Ancak tasarrufların yetersiz kalması, ekonomik büyümenin sürdürülmesini kısıtlamaktadır (Şenses, 2003: 109). Öte yandan, kalkınmayı teşvik edecek politikaların uygulanması, gelir düzeyinin artışı için önemli bir araçtır. Bu araç, tasarrufların artırılmasında dolaylı ama etkili bir rol oynar. Bu nedenle tasarruf artışlarının üretken yerel yatırımlara dönüştürülmesi tasarruf döngüsünü ve sermaye birikimini sağlayacak ve büyümeyi hızlandıracaktır (Loayza ve Schimidt-Hebbel, 2000: 174).

Klasik ve yeni klasik modellerde girişimciler pasif bir rol oynamaktadır. Ekonomik modellerde girişimcilerin görevi tasarruf kararlarını yatırımlara dönüştürerek, geliri en fazla gerçekleştirdikleri üretim tekniklerini seçmektir. Keynes, gelir ve faiz oranlarının yatırım kararları üzerindeki etkisini dikkate alarak, tasarrufları sistemin pasif bir bileşeni olarak tanımlamaktadır. Tüketim fonksiyonları açısından bakıldığında, ekonomik büyüme ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi açıklayan iki hipotez

bulunmaktadır. Keynesyen mutlak gelir hipotezine göre, tasarruf oranı gelir artışıyla birlikte artmaktadır (Yentürk, 2003: 465).

Keynesyen yaklaşımda, emeğin yatırımların finansmanı için tasarruf etme işlevini üstlendiğini söylemek doğru olmayacaktır. Gerçekten keynesyen ekonomi politikalarının egemen olduğu ekonomilere baktığımızda, bu sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu gibi dönemlerde içe dönük büyüme iç pazarı genişletmeye yöneliktir.

Bu nedenle talep istikrarını sağlamak için tüketim eğiliminin yüksek, dolayısıyla tasarruf eğiliminin düşük kalması şarttır. Bu dönemde ücretlilerin tasarruf eğiliminin düşük kalmasının yanı sıra sermayenin uluslararası dolaşımının da kısıtlı olduğu bilinmektedir. Öyleyse mali piyasalar sık ve büyüme üzerindeki etkisi zayıftır. Dolayısıyla finansman talebi işletmenin kendi kaynaklarıyla, yani katma değerden aldığı payla karşılanmaktadır (Doğruel ve Doğruel, 2003: 18).

2.3.5. Üretim Faktörlerinin Niceliksel ve Niteliksel Değişimi

Uzun dönemli ekonomik büyüme ile yatırımların GSYİH'ya oranı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle, yatırım oranları arasındaki farklılık, ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıklamada temel etmenlerden biri olarak değerlendirilir (Boyer, 2005: 76).

Dengeli büyüme, üretim kapasitesinin tamamen kullanılmasına ve arz-talep istikrarına bağlı olarak gelişmektedir. Yatırımlar ise, üretim kapasitesini geliştirmenin yanı sıra, gelir artışları sağlayarak da ekonomik büyümeyi hızlandırır.

Kabaca tanımlarsak yatırım; mevcut sermaye stokuna yapılan katkıdır. Üstelik alt yapı yatırımları söz konusu olduğunda, bu katkı birkaç misli daha fazla gelir yaratır. Çarpan etkisi ile birlikte önceki dönemlere göre daha fazla üretim gücü sağlanmaktadır. Makroekonomik dengelerin sağlanabilmesi için her dönemde yapılan yatırımların bir önceki dönemde yapılan yatırımları aşması gerekmektedir (Özgül, 1988: 94).

Husus işletme düzeyinde ele alındığında, gelirle bir işletmenin büyümesi arasında bir denge bulunmaktadır. En üst düzey kar seviyesinin altında bir denge oluşursa, işletme yönetiminin önceliği gelir olacaktır. Bu şekilde büyümenin ikinci plana düşmesi yatırım harcamalarını düşürecektir (Stockhammer, 2004: 22).

Ekonomik kalkınmanın başlangıcında, tarım sektöründen elde edilen gelir, yatırımların temel kaynağını oluşturmaktaydı. Sanayileşme ile birlikte özel sermaye birikimi, işletmenin elde ettiği gelirle finanse edilmektedir. Bu nedenle, gelir ile yatırımlar arasındaki döngüsel ilişki önem kazanmıştır. Böylece gelir, yatırımları finanse etmenin ötesinde, yatırımların sonuçları için güdüleyici hale gelmiştir (Akyüz, 2006: 21).

Öte yandan, günümüzde yatırımların verimliliği de önem kazanmıştır. Çünkü yatırımlar, sermaye birikim oranının azalması nedeniyle daha öncekinden daha yüksek kar oranı sağlamaktadır. Bu nedenle büyük işletmelerin mali piyasalara girişleri kolaylaşmış ve vergi sistemi tarafından desteklenmiştir. İşgücü piyasasının esnekleşmesi ve eğretilişmesi karşısında, hanehalkı tüketimi daha belirsiz ve istikrarsızdır. Bu nedenle kredileri geri ödemeleri için işletmelerin hem genel şartlar ve hem de mali durumları daha da kırılganlaşmıştır. Kredilere daha kolay ulaşılabilen ve mali piyasalarda daha çok işlem yapılabilmektedir. Ancak mali piyasalardaki kar amaçlı işlemler üretken piyasalar giderek daha çok etkilemektedir (Boyer, 2005: 121).

Mali piyasaların getirilerindeki artış, gerçek yatırımları engellemektedir. Spekülatif sermaye hareketlerinin artması ile de gelişmekte olan ülkelerin mali piyasalarında yüksek getiriler için fırsatlar çoğalmaktadır. Ancak bu yapı gelişmekte olan ülkelerin borç ödeyemezlik oranlarını artırmakta ve borç çevrimini krize sokmaktadır (Yentürk, 2003: 479).

Günümüzde, gelişmiş ülkelerde işletme gelirlerinin yatırıma dönüşmesinde bir azalma görülmektedir. Sermaye gelirlerinin artmasına rağmen yatırımların sermaye gelirinine oranında bir gerileme dikkati çekmektedir. Bu eğilim 1980-2000 yılları arasındaki devrevi hareketlerle simetrik olarak ortaya çıkmıştır. Ancak her iyileşme döneminde bir önceki dönemin yatırım - sermaye geliri oranına ulaşamamıştır. Gerçekten karlar daha az yatırımı finanse ederken, yatırımlar daha yüksek kar oranları yaratmaktadır (Akyüz, 2006: 22).

2.4. Ekonomik Büyüme Teorileri

Bazı ülkelerin neden daha zengin, diğerlerinin ise daha fakir olduğunu anlamının yolu ülkelerin büyüme süreçlerinin yapılarını ve kaynaklarını anlayabilmekten geçer. Yaklaşık olarak iki yüzyıl önce Adam Smith ile başlayan

büyüme süreci dinamiklerinin analizi, Keynes ile devam etmiş, Robert Solow tarafından yapılan çalışmalarla da daha ilgi çekici hale gelmiştir. Bu analizlerden hareketle oluşturulan içsel büyüme teorileri sonucunda en parlak dönemini yaşamıştır. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ortaya konulan her teori, bir öncekinin eksiklerini gidermeye çalışmış ve onlara tamamlayıcılık sağlayarak literatürdeki yerini almıştır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 21).

Bu bölümde büyüme sürecinin anlaşılmasında önemli yeri olan teoriler ve analizler kronolojik olarak incelenecek ve temel kuramları kısaca anlatılmaya çalışılacaktır. Bu iktisat ekollerinin genel anlamda benimsedikleri bakış açıları ve yöntemleriyle yaptıkları büyüme analizlerinin paralellik göstermesi dikkat çekicidir. Bu nedenle büyüme analizlerindeki eleştirileride genel olarak yine bu bakış açısı çerçevesinde gerçekleştirmek, aralarındaki devamlılık ve bağlantı önem arz etmektedir.

2.4.1. Klasik Büyüme Teorileri

18. yüzyıldan önce modern anlamda ekonomik büyüme olgusuna çok fazla yer verilmemekle birlikte, sanayileşmenin başladığı dönemden itibaren iktisadi büyüme konusu tartışılmaya başlanmıştır. Adam Smith ile birlikte ekonomik büyüme konularına gittikçe daha fazla yer verilmiştir (Brewer, 2010: 3). Smith, klasik iktisat olarak bilinen ekolün kurucusu olmakla birlikte kendinden sonra gelen pek çok görüşünde temellerini atmıştır. Klasik okul, uzun dönemli büyüme sürecini analiz eden ve nedenleri hakkında araştırma yapan ilk iktisat okuludur.

Klasikler büyümenin itici gücü olarak teknolojik değişme ve sermaye birikimini kabul etmişlerdir. Klasik büyüme teorisi, daha sonra tekrar neo-klasiklerce ele alınan tasarruftan büyümeye uzanan ilişki zincirini tanımlamıştır. Buna göre yüksek tasarruf, yatırımları teşvik ederken, yatırımlar da büyümeyi hızlandırmaktadır. Klasik yaklaşım tasarruf yatırım eşitliğine önem vermiş, tasarrufların azalması halinde yatırımların ve bunu takiben büyüme hızının düşeceği sonucuna varmışlardır (Üstünel, 1983: 218).

Klasik büyüme teorisinin üç önemli kaynağı vardır (Brewer, 2010:4). Bunlar; sermaye birikimi, teknolojik gelişme, nüfus artışı ve iş bölümüdür. Sermaye birikimi ekonomik büyüme sürecinin merkezine yerleştirilmiştir. Klasiklere göre toplumdaki her birey gelirin belli bir bölümünü tasarruf edecek, herhangi bir müdahale olmadığı

sürecede bu tasarruflar yatırıma yönelecektir. Yapılan bu yatırımlar sermaye stoğunu, karlılığı ve istihdamı artıracaktır. Yaşanan bu gelişmeler ve çıktı artışları ile de ekonomik büyüme sağlanacaktır (Brewer, 2010: 4). Yaşanan sermaye birikimi istihdamı artırdığı için emek talebindeki artışa bağlı olarak ücret seviyesi yükselecek, uzun dönemde ise emek talebi ve ücretlerdeki artış nedeniyle nüfus artacak ve ekonomik büyüme süreci gerçekleşecektir. Böylece sermaye birikimi istihdamı artırdığı ve üretim sürecinde sermaye ile emeğin daha fazla kullanılmasına imkân sağladığı için klasik ekolde büyük öneme sahiptir (Brewer, 2010: 5). Klasik görüşte teknolojik yenilikler ve gelişmeler tamamen göz ardı edilmemekle birlikte ekonomik büyümedeki etkileri genelde ikinci plana itilmiştir. Teknolojik gelişmenin sürece direk olarak etki etmediği ancak ekonominin durgunluk sürecine girmesini erteleyeceği ve büyümeyi hızlandıracağı savunulmuştur.

Klasik iktisatçıların görüşleri genel olarak karamsardır. Onlara göre, büyüme ile birlikte artan gelirler nüfusun hızlanmasına, bu ise yeniden gelirin düşmesine neden olacaktır. Bu kısır döngü nedeniyle insanlar asgari yaşam standartlarının üzerine çıkamayacaklardır. Klasik büyüme yaklaşımının baş teorisyenleri Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus'dur (Kibritçioğlu, 1998: 207).

Adam Smith tarafından ortaya atılan iktisadi büyüme kavramına göre; üretken sermayenin kendisi büyümenin öncüsüdür ve gelişen ve artan sermaye "Ulusların Zenginliği" ile ilgili kapasitenin oluşmasını sağlamaktadır. Ticaretin yararına inanan, "Karşılaştırmalı Üstünlükler" teorisinin mimarı David Ricardo'ya göre ise; yurt dışından bir mal daha ucuza ithal edildiğinde bu kârlı bir iştir ve bu nedenle serbest ticaret, büyümenin temel unsurlarından biridir. Thomas Malthus ise; nüfus teorisi olarak da bilinen yaklaşımında, nüfusun geometrik olarak artmasına karşın, tarımsal ürünlerin aritmetik olarak artacağını ve sonuçta bunun da açlığa yol açacağını belirtmiştir (Yavilioğlu, 2002: 65-66).

2.4.2. Keynesyen Büyüme Teorisi

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar klasik modelin kuramlarından kimse şüphe duymamıştı. Ancak 1929 yılındaki buhranla birlikte yaşananlara çözüm bulmakta ve açıklamakta çaresiz kalan klasik yapı yeni bir anlayışa ihtiyaç duyuyordu. Yaşanan durgunlukla birlikte görüşleri derinden sarsılan klasik görüşe en ciddi eleştiri

John Maynard Keynes tarafından getirilmişti (Taban, 2010: 55). Keynes, klasiklerin aksine ekonominin kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini, istihdam ve gelir düzeyini arza ilişkin faktörlerin değil, talebe bağlı unsurların belirlediğini öne sürmüştü.

Keynes, milli geliri belirleyen asıl unsurun efektif talep olduğunu savunmaktadır. Bu talebin iki ana unsuru ise tüketim ve yatırım harcamalarıdır. Fakat tüketim talebinin arkasında milli gelir ve tüketim eğilimi söz konusu iken, yatırım talebinin arkasında sermayenin marjinal verimliliği ve faiz oranı bulunmaktadır. İşte bu farklılıklar ekonominin neden her zaman tam istihdamda olamayacağını açıklar ve bu varsayım altında yatırım talebi ekonomik istikrarın temel değişkenini oluşturur. İşte bu noktanın Keynes tarafından incelenmesi, kendisinden sonra büyüme konusuna ilginin artmasına neden olmuştur (Taban, 2010: 56). Keynes büyüme ile ilgili özel bir model oluşturmamış ancak bu konu üzerine görüşlerini bildirmiştir. (Yumuşak ve Tuna, 2004: 48).

Keynes'e göre büyüme ile yatırım harcamaları arasında bağlantı bulunmaktadır. Ancak yatırım harcamalarını hızlandıran, ekonomiyi durgunluk durumundan çıkararak toplam talep artışıdır. Özel bir durum olan ekonominin tam istihdam seviyesine gelmesi ise gerekli büyüme hızının yakalanması ile mümkün olacaktır. Keynes için büyüme ekonomiyi tam istihdama götürecektir bir araç niteliğindedir. Başka bir deyişle büyüme hızı tam istihdam seviyesinin yakalanması bakımından önem kazanmaktadır (Baş, 2001: 50).

2.4.3. Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Dünya ekonomilerinin çoğunda, 1950-1973 arası dönem içinde yaşanan gelir ve büyüme oranlarındaki artışlarda benzeri görülmemiş bir hızlanma yaşanmış ve bu süreç daha sonra "refahın altın çağı" olarak adlandırılmıştır. Yaşanan bu canlanma sürecinde Swan ve Solow, üretim sürecindeki emek ve sermayenin birbirini ikame edebilecekleri varsayımından yola çıkarak "Neo-klasik" olarak adlandırılan büyüme modelleri geliştirmişlerdir. Yaklaşımlarında teknoloji ve nüfustaki gelişimi genel olarak dışsal kabul edildiğinden, Neo-klasik modelleri dışsal büyüme teorisi olarak ifade edilmektedir (Demir, 2004: 49).

Neo-klasik büyüme teorisine ilişkin yapılan en önemli katkı Robert Solow'un çalışmaları olarak kabul edilmektedir. 1956 yılında Solow tarafından yayımlanan "İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı" adlı çalışma iktisadi büyüme sürecinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Solow'un teorisi, sürdürülebilir ekonomik büyüme sürecinde fiziki sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin temel itici güç olduğunu ileri sürer (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 71).

Neo-klasik büyüme teorisinin en önemli varsayımlarından bir tanesi, teknolojik gelişmelerin dışsal olduğudur. Bu nedenle teknolojik değişmelerin belirleyicileri bu teori içinde değerlendirilmez. Teknoloji dışsal olarak gelişir ve bütün ülkeler tarafından benzer teknolojiler elde edilerek kullanılabilir. Bu teorinin diğer bir varsayımı ise üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri taşıması sonucunda emek ve sermayenin azalan verimler kanununa tabi olarak işlenmesidir. Bu büyüme modelinde önem verilen başka bir konuda "yakınlaşma hipotezi"dir. Bir ülke gerçekleştirmiş olduğu yatırım miktarında artış sağladığı sürece, dengeli bir durumdan kişi başına daha fazla sermayenin sağladığı yeni bir dengeli duruma geçecektir. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüyecek ve uzun dönemde aralarındaki refah farkı kapanacaktır. Sonuç olarak teknolojik faktörlere yapılacak olan yatırımlar teknik gelişimin hızlanmasına yol açacak buda uzun dönemde büyüme oranını arttıracaktır (Atamtürk, 2007: 77).

Neo-klasik büyüme modellerinde, ülkeler arasındaki büyüme farklılığı sorunu, durağan durum yaklaşımı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Durağan durum, teknolojik gelişmenin olmadığı varsayımı altında, kişi başına gelirin ve sermaye yoğunluğunun sabit olduğu bir durumu ifade etmektedir. Nüfus sabit bir oranda artarken, kişi başına gelir ve sermayenin sabit olması için her ikisinin de nüfus artış oranı kadar artması gerekmektedir. Durağan durum analizi yapılırken geçiş süreci dinamiği ilkesi geliştirilmiş ve bu yaklaşım büyüme kuramlarına önemli katkıda bulunmuştur. Geçiş süreci dinamiği ilkesi şu şekilde özetlenebilir; her ülkenin kendine ait bir durağan durum değeri vardır ve mevcut sermaye birikimi bu değer ne kadar altındaysa, o ülke o kadar hızlı büyüyecek, tam tersi kendi durağan durum değerinin ne kadar üzerinde sermayeye sahipse, o derece daha yavaş büyüyecektir (Romer, 2006: 31–32).

Sonuç olarak neo-klasik modelde, daha fazla sermaye insanları daha üretken yapacağından, işgücüne nispetle sermayede yapılan artış iktisadi büyümeyi teşvik

edecektir. Sermayenin ve işgücünün marjinal verimliliği pozitiftir. Böylece yeterli sermaye düzeyine sahip kalkınmış ülkelere kıyasla, kişi başına daha az sermayeye sahip gelişmekte olan ülkeler daha hızlı büyümektedir. Çünkü sermayeye yapılan her yatırım, yeterli sermayeye sahip ülkelere göre daha yüksek getiri sağlanmasına neden olmaktadır. Sermaye ve işgücü azalan verimliliğe tabidir. Ekonomiler eninde sonunda, sermayede hiçbir artışın olmadığı, durağan durum ile karşılaşacaklardır (Güran ve Cingi, 2004: 61).

Ülkelerin ulaştıkları farklı büyüme modellerine bakıldığında, çeşitli ülkelerin büyüme oranlarının birbirine yaklaşacağı tezini savunan neo-klasik yaklaşımın haklı çıkmadığı görülmektedir. Çeşitli yılları kapsayan analizlerde, GSMH'sı düşük olan ülkelerde anlamlı bir büyüme oranının bulunmadığı, GSMH'sı yüksek olan ülkelerde ise büyüme hızlarında önemli azalmaların yaşandığı durumlara rastlanmıştır. Sonuçta iktisadi büyüme oranları sabit değildir ve her ülkenin farklı zamanlarda farklı büyüme oranlarına sahip olabileceği ortaya çıkmıştır (Kar ve Taş, 2004: 172).

2.4.4. İçsel Büyüme Teorileri

Neo-klasik büyüme modeli öngörülerinin somut gelişmelerle birebir örtüşmemesi içsel büyüme modellerinin ortaya çıkışındaki temel faktör olmuştur. 1973-1992 yılları arasında hemen hemen tüm ekonomilerin gelirleri ve büyüme hızında keskin düşüşler yaşanmış yine bu yıllarda küresel ekonomik aktivitelerde birçok dalgalanmalar görülmüştür. Böylece mevcut büyüme modellerinin yeniden ele alınma gereği ortaya çıkmıştır. Dışsal büyüme teorilerinde teknolojinin dışsal olarak kabul edilmesi eleştirilerin başlıca konusu olmuş ve oluşan tepkiler sonucu 80'li yıllarda teknolojik gelişimleri modelin içerisine alan "içsel büyüme modelleri" geliştirilmiştir (Yülek, 1997: 90).

Son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda sermaye birikiminin uzun dönemli ekonomik büyümeyi tek başına açıklamada yetersiz kaldığı ve beşeri sermaye, bilgi birikimi, ar-ge faaliyetleri ile teknolojik gelişme gibi unsurlarında büyüme sürecinin açıklanmasında etkili olduğu kanısına varılmıştır. Bunun yanısıra üretim sürecinde kullanılan en önemli faktörlerden biri de emektir. Çıktı düzeyini arttırmanın öncelikli yolu üretim sürecinde kullanılan emeğin verimliliğini arttırmaktır. Emeğin verimliliğini arttıran etken ise bilgidir. Böylece bilgi üretim sürecinde bir girdi işlevi görmektedir.

Özellikle bilgi akışının sınırsız olduğu günümüzde, ekonomik büyüme sürecini finansal ve reel sermaye yetersizliğine bağlayan yaklaşımların geçerliliği de kalmamıştır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 77).

İçsel büyüme teorisinin en önemli temsilcileri; P.Romer, R.Lucas, R.Barro, J.Greenwood ve B.Jovanovic'dir. Genel manada içsel büyüme teorisinde iktisadi büyümenin kaynağı; bilgi birikimi, kamusal alt yapı harcamaları, beşeri sermaye ve araştırma-geliştirme harcamaları olarak gösterilmiştir (Atamtürk, 2004: 104).

İçsel büyüme teorisinde emeğin etkinliğine önem verilmiştir. Bu nedenle emeğin etkinliğini arttıran unsurlar incelendiğinde bilgi en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İçsel büyüme modellerini dışsal büyüme modellerinden ayıran en önemli özellik, üretimde artan verimliliğin kabul edilmesidir. Nitekim eğitim ile kazanılmış bilgiler beşeri sermayeye beceri kazandırır ve böylece üretimde verimlilik giderek artar. Bu durumda eğitime yapılan yatırım oldukça önemlidir ve eğitim ile şekillenen beşeri sermaye büyümeyi belirleyen en önemli faktör haline gelmektedir (Özer, 2006: 26).

Çıktı seviyesinde yaşanan artış sonucunda sermaye stoku yükselmekte, gelirlerin düşmemesi nedeniyle yatırımlar devam etmekte ve sürdürülebilir büyüme artışı mümkün hale gelmektedir. İçsel büyüme teorilerinin diğer bir farkı, sermayenin yalnızca fiziksel sermaye ile sınırlandırılmaması, beşeri sermayenin ve bilgi, teknoloji gibi elle tutulamayan unsurların da sermayenin tanımına girmesidir. Yeni büyüme teorilerinde finansal piyasalara da özel önem verilmiştir. Finansal kuruluşların girişimcilerin kullanabileceği toplam finansal sermaye miktarını arttırarak, yatırımların kalitesinin artışına yardımcı olarak, kaynaklar ve fon kullanıcıları arasındaki aracılık maliyetlerini düşürüp etkinliğini arttırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunacağını belirtmişlerdir (Esen, 1998: 26).

2.5. Türk Ekonomisinde Büyümenin Gelişimi

Türk ekonomisinde büyümenin gelişimi, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren farklı iktisat politikalarına göre farklı dinamikleri barındırmıştır. Söz konusu dönem 1980'li yıllara kadar içe dönük ve 1980'li yıllardan sonra dışa dönük kalkınma politikaları ile karakterize olmuştur. Tüm dönemin ortak özelliği ise, büyüme hızı konusunda belirgin bir istikrarın yakalanmamış olması ve büyüme oranlarının son derece dalgalı bir seyir izlemesidir.

Aşağıdaki alt başlıklar oluşturulurken dönüm noktası olarak 1980 yılı baz alınmıştır. Ancak bölümlerin oluşturulmasında ki diğer bir etkende çalışmanın kapsamına giren dönemin ayrı bir bölüm halinde incelenmiş olmasıdır. Bunun amacı bu dönemin ayrı bir bölüm halinde incelenmesinin dönemin anlaşılması ve ayırt edilmesinde kolaylık sağlayacağı düşüncesidir.

2.5.1. 1923-1980 Yılları Arasında Büyümenin Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti, verimliliği düşük tarıma dayalı üretim teknikleri ile yüksek miktardaki dış borca sahip bir ekonomiyi devralmıştı. İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi izlenilecek kalkınma stratejilerini belirlemeye çalışmış ve ekonomik yapılanmada devlet desteğine ihtiyaç duyulacağı kararlaştırılmıştır. Alınan kararlar sonucu, ithal ikameci sanayileşme anlayışı benimsenmiştir. Bunun sonucu olarak 1930’lu yıllarda kapitalist sisteminin dünya genelinde en büyük buhranlarından birini yaşamasına karşın Türkiye’de korumacılıkla beraber ithal ikâmecî sanayileşme politikasının uygulanması, dünya konjonktürüne zıt ve başarılı sonuçlar elde edilmesine yol açmıştır (Karluk, 2007: 215-216). 1950’li yıllara kadar büyümenin temel dinamiği devletçi politikalar ve bu politikalar başarılı etkilere yol açmıştır. Söz konusu dönemde büyümenin temel kaynağının sanayileşme olduğu kabul edilmiş ve sanayileşme devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Karluk 1999: 60; Ay ve Karaçor 2006: 68; Pamuk 2007: 15). Cumhuriyet’in kuruluşundan II. Dünya Savaşı’na kadar GSMH’nin ortalama büyüme hızı diğer dönemlere nispetle en yüksek düzeylerini göstermiştir. Belirtilen büyüme hızının standart sapması özellikle tarım sektöründe yüksektir ve tarım sektöründe yaşanan bu durum ekonomik büyümenin seyrine de yansımıştır. Ekonominin tarıma bağlılığının yüksek olduğu bu dönemde söz konusu yansıma da doğaldır. Özetle, bu dönemde elde edilen yüksek büyüme hızına karşın bu dönemde de büyüme konusunda istikrarsız bir eğilim söz konusudur.

Diğer taraftan, II. Dünya Savaşı boyunca tüm sektörlerdeki ve GSMH’deki büyüme sınırlı kalmış ve standart sapmaların yüksek değerler alması itibarıyla de istikrarsız eğilim şiddetle kendini göstermiştir. Yaşanan savaştan sonra ekonomik büyüme açısından böyle bir sonucun ortaya çıkması, yine ekonominin tarım sektörüne olan aşırı bağımlılığını göstermektedir (Pamuk, 2007: 15).

1947–1980 yılları arasında Türk ekonomisinin tüm alt sektörler ve genel olarak ortalama büyüme hızı %5'in üzerindedir ve bu yıllarda yakalanan büyüme hızı 1980'li yıllardan daha yüksektir. Esasen bu dönem de 1947–1960 ve 1960–1980 olmak üzere iki alt dönem itibariyle incelenebilir. Birinci dönemde tarım sektörüne önem verilirken, ikinci dönemde yani 1960 sonrasında, sanayi kesimine önem verilmiştir.

Ayrıca 1950–1960 döneminde çok partili rejime geçişle birlikte, ekonomide serbestleşme eğilimleri artmıştır (Karluk, 1999: 55; Eroğlu ve Albeni, 2002: 184-185; Pamuk, 2007: 13-15). Nitekim 1977 yılına kadar ekonomik büyüme düşük standart hatalardan görüleceği üzere istikrarlı bir seyir gösterirken; bu yıldan sonra istikrar 1980 sonrasında da kapsayacak şekilde önemli ölçüde bozulmuştur.

1950'li yıllardan sonra ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde uygulanan temel politika ithal ikâmecî sanayileşme stratejisidir. Her ne kadar belli bir dönem tarıma önem verilse de, daha önceki dönemde olduğu gibi sanayileşme yoluyla, devlet eliyle ve KİT'ler vasıtasıyla büyüme hızının artırılmasına çalışılmıştır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 187; Mangır, 2006: 462). Bu dönemde ortalama kişi başına GSYİH büyümesi %5,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Belirtilen büyümenin kaynağı arz cephesinden ve sermaye birikimi kanalı ile gerçekleşirken; teknolojik gelişme ikincil kaynak ve işgücü artışı üçüncül kaynak olmuştur. Ayrıca, büyümenin talep yönlü kaynağı da büyük ölçüde içtalep artışı olmuştur (Ay ve Karaçor 2006: 69). Zira savaş yıllarında ortalama pozitif büyüme oranlarına rağmen standart sapma itibariyle en yüksek istikrarsızlık tarım sektöründe yaşanmıştır.

1950'li yılların başında ekonomide yapısal bir değişim yaşanmamasına karşın %11 gibi yüksek bir büyüme hızı görülmüştür. Böylesi yüksek bir büyüme hızının nedeni, ülkeye gelen dış mali yardımlardaki artış ile dünya tarım piyasalarındaki gelişmelerdir. 1954 yılından itibaren artış hızı önemli ölçüde düşmüştür. 1954 yılından sonra ekonomideki yapısal değişim gerçekleşmeye başlamış, sanayi sektörü ekonomideki payını önemli ölçüde artırmaya başlamış, ancak ekonominin tarıma olan bağımlılığı devam etmiştir (Erdem vd., 2009: 10–11; 27–29; 40–41).

1960'lı yıllara doğru ekonominin büyüme hızı ile sanayinin ekonomideki payının artış hızı yavaşlamıştır (Erdem, v.d., 2009: 10–11; 27–29; 40–41). 1960'lı yıllardan sonra nüfusun tarımdan sanayiye yönelmesi ile birlikte, sağlıklı olarak nitelendirilse de, kentleşme gerçekleşmiş, kentleşmenin sağladığı olanaklarla ve

sanayinin verdiği dinamikle büyüme hızı kazanmıştır. Bu dönemde kalkınma planları uygulanmış ve temel amaç hızlı sermaye birikimine bağlı olarak sanayileşme ile büyüme hızının artırılması olmuştur. Dönemin ilk beş yıllık kısmında sanayinin %9 oranında büyümesi, kalkınma planındaki hedefin büyük ölçüde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Planlarda %7'lik büyüme hedefi belirlenmiş ve bu hedef büyük ölçüde tutturulmuştur. Belirtilen amaca dışa kapalı ekonomi modeli, ithal ikâmecî sanayileşme stratejileri ve kamu müdahaleleri ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Büyüme hızı konusunda da 1970'li yıllara kadar yüksek ekonomik büyüme hızı ve fiyat istikrarı birlikte sağlanmışır. Ancak dönemin ikinci yarısındaki büyüme hızı birinci döneme göre düşük düzeyde kalmıştır. Zaten kapitalist dünya genelinde de belirtilen yıllar, büyümenin altın yılları olarak nitelendirilmektedir ve bu yıllardan Türk ekonomisi de nasibini almıştır. Bu yıllarda kişi başına ortalama GSYİH büyümesi %4,1 düzeyinde gerçekleşmiş ve bu büyüme hızına en önemli katkı sanayi sektöründen gelmiştir (Karluk, 1999: 60; Eroğlu ve Albeni 2002: 188; Ay ve Karaçor 2006: 69; Pamuk, 2007: 15; Erdem, v.d., 2009: 72; 74; 96–98).

1970'li yıllar ise, büyük ölçüde 1960'lı yılların özelliklerini gösteren, ancak gerek ekonominin yapısal sorunlarının ve dış şokların, gerekse de ekonomi dışı siyasal içerikli sorunların ekonomik büyümeyi istikrarsızlaştığı ve söz konusu istikrarsızlıkların etkisini önemli ölçüde hissettirdiği bir dönemdir. Dönemin ilk yarısında olumsuz koşullara karşın dönemin ilk yarısında kamu sektörü kaynaklı yüksek büyüme hızlarına ulaşılmıştır. Bu dönemde de ekonomik büyümeye en önemli katkıyı sanayi sektörü sağlamıştır. Dönemin sonuna doğru ekonominin yaşıdığı dar boğazlar nedeniyle büyüme hızı düşmüştür (Erdem, v.d., 2009: 118–121). Bu dönemdeki iktisadî sıkıntılar büyük ölçüde 24 Ocak kararları için bir zemin hazırlamıştır.

2.5.2. 1980-1990 Yılları Arasında Büyümenin Gelişimi

1980'li yıllara doğru yaklaşılrken, Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan % 80 oranındaki enflasyon, dış ticaret açıkları, dış ödeme güçlükleri ve olumsuz konjonktür ülkenin büyük bir bunalıma sürüklenmesine neden olmuştur (Tecer, 2005: 81). Bunun üstüne 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren bir takım ekonomi politikası kararları alınmıştır. Başlangıçta istikrar tedbirleri olarak nitelendirilen bu kararlar, zamanla kalıcı bir nitelik kazanmış ve uzun vadeli bir ekonomi politikasına dönüşmüştür.

1980 sonrası ekonomik büyümenin hızlanması amacıyla uygulanan bu politikalar, Keynesyen refah devleti anlayışı yerine düzenleyici devlet anlayışının ve neo-liberal stratejilerin benimsendiği yıllardır. Bu stratejiler çerçevesinde ithal ikâmecî sanayileşme stratejileri terk edilerek ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçilmiştir. Dışa dönük sanayileşme stratejisi ile birlikte fiyat oluşumunun, dış piyasalarla uyumlu bir şekilde kaynak tahsisinde etkinliği sağlayıcı bir mekanizmaya dönüşmesi hedeflenmiştir (Eser, 1996: 29).

Belirtilenlerin yanı sıra, kamu harcamalarının altyapı yatırımları ile sınırlandırılması ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi, 1980 sonrası serbest piyasa mantığı ile uyuşan diğer stratejilerdir. Öte yandan 1980 sonrasında Türkiye siyasal kargaşadan sıyrılmış ve küreselleşmeye katılım için gerekli “politik istikrarı” elde etmiştir. Söz konusu dönemde ekonomik büyüme hızlanmış ve hızlı büyüme 1990’lı yıllara kadar istikrar ile birlikte yaşanmıştır. 1980-1990 döneminde GSMH sabit fiyatlarla % 4,5 ve kişi başına düşen GSMH ise ortalama olarak % 4,3 oranında artmıştır. Büyüme hızının artışında itici güçler, iç ve dış talep artışı olurken, bu talep artışına cevap verebilen sektör ise sanayi sektörü olmuştur (Tecer, 2005: 90-91).

Ülke ekonomisi, 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte yapısal bir değişim aşamasına girmesine rağmen alınan kararlar ekonomide gerekli istikrarı sağlama konusunda gereken başarıyı sağlayamamıştır. Tüm bu negatif koşullar neticesinde 1988 yılında ekonomi yeni bir krize girmiştir. Bunun sonucunda hükümet 1988 yılında 4 Şubat Kararları olarak bilinen kararları uygulamaya koymuştur. Alınan kararların neticesi olarak dövizden TL’ye geçiş başlamış ve Merkez Bankası rezervleri artmıştır. Kambiyo rejiminin liberalleşmesi sonucu döviz girişi hızlanmış, büyüme artmış, TL konvertibl hale gelmiş ve finans piyasasının dış dünyaya entegre olması mali serbestleşmeyi sağlamıştır (Yılmaz ve Akıncı 2012: 106-107).

2.5.3.1990-2012 Yılları Arasında Büyümenin Gelişimi

Belirtilen istikrardan 1990’lı yıllar için bahsetmek güçtür. 1990’lı yıllardan sonra Türk ekonomisinde iktisadî performansta ve buna bağlı büyüme performansında oldukça dalgalı, istikrarsız ve dengesiz bir süreç yaşanmıştır. Bu durumun nedenleri olarak yapısal dönüşümün bir ölçüde sathî kalması, büyümenin itici gücü olarak ekonominin talep yönlü kaynaklarından yararlanılması; buna karşın, ekonomik

büyümenin arz yönlü kaynaklarına yeterince önem verilmemesi ve bu çalışmanın konusu doğrultusunda finansal serbestleşmenin yanlış yönlendirilmesi gösterilebilir. Nitekim 1988 yılından itibaren büyüme konusunda, sermaye girişlerindeki olumsuzluklar nedeniyle 1980'den beri yakalanan olumlu hava tersine dönmüş ve daha sonraki yıllar Türk ekonomisi önemli finansal krizlerin de etkisiyle büyüme açısından oldukça dramatik eğilimler göstermiştir. Belirtilen yılın temel özelliği ise, finansal serbestleşmenin yurt dışı ayağına; yani, dolaylı yabancı sermaye hareketlerine getirilen serbestidir. Bu yıldan itibaren ekonomik büyüme ile dolaylı yabancı sermayenin hareketleri kuvvetli bir ilişki içine girdiği; başka bir deyişle, büyümenin sermaye girişleri gibi istikrarsızlaştığı iddia edilebilir. Nitekim sanayi üretiminin sermaye hareketlerine bağlı finansal krizlerle birlikte aşırı düşüşler göstermesi belirtilen iddiayı desteklemektedir. Bütün belirtilenlere ilave olarak 1991 Körfez Savaşı, 1994 finansal krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Marmara Depremi, 2000–2001 finansal krizi ekonomik büyümenin istikrarsızlaşmasında diğer önemli faktörler olarak sıralanabilir (Tarı ve Bozkurt 2006: 2; Ay ve Karaçor 2006: 71; Erdem v.d., 2009: 234–237).

Söz konusu azalma eğilimini 1990'lı yıllardan sonraki finans sistemine yönelik politikalar da engellememiştir (Eser, 1996: 30). Daha önce de belirtildiği üzere, literatürde 1990 sonrası ekonomik büyümedeki istikrarsızlığa ilişkin birçok neden ileri sürülmektedir. Büyümenin istikrarsızlığına yol açan faktörlerden finansal gelişmelerle ilgili olanlar Yeldan (1996), Uygur (2003) ve Tarı; Bozkurt (2006)'da uygulamalı olarak araştırılmıştır. Yeldan (1996)'ya göre, kısa vadeli sermaye hareketleri; Uygur (2003)'a göre, reel faiz oranlarındaki gelişmeler büyümenin istikrarsızlığına dair önemli bir finansal faktördür. Tarı; Bozkurt (2006)'ya göre de, finansal küreselleşmeye bağlı olarak bankacılık sisteminin kısa vadeli dış borçlanma olanaklarının artması ile elde ettikleri fonları kamu kesimine yüksek faiz oranlarından aktarmaları büyümenin istikrarsızlaşmasında önemli bir faktördür (Tarı ve Bozkurt, 2006: 2-3).

Nitekim oluşan fon bolluğu özel kesimin tüketim eğilimini artırmış ve böylece ekonomik büyüme talep kaynaklı olarak aşırı hızlanmıştır. Diğer taraftan yine kısa vadeli ve yüksek oranlı borçlanma ile birlikte artan borç stoku ve faiz yükü, yüksek büyümenin ardından ekonominin hızla daralmaya girmesine ve büyümenin istikrarsızlaşmasına neden olmuştur. Belirtilen durumu gidermek için uygulanması gereken malî disiplin ise siyasal iktidarlar tarafından gerçekleştirilmemiştir (Tarı ve Bozkurt, 2006: 2-3).

1990–2001 yılları arasında, Türkiye’de güvenirliliği olmayan makroiktisadi politikalar uygulanmış ve bu dönem de değişken büyüme oranları, yüksek enflasyon, yüksek iç ve dış borç, kamu açıkları ve cari açık ekonominin başlıca sorunları olmuştur. Bu sorunların artarak devam etmesi ve birikmesi ile birlikte önce 1994 krizi ardından da 2001 krizi yaşanmıştır (Erdem, 2008: 305).

2001 yılında Türkiye ekonomisinin karşılaştığı en büyük ekonomik sorun enflasyondur. 1990–2001 döneminde ortalama enflasyon oranı Tüketici Fiyat Endeksine (TÜFE) göre %74 olmuştur. Enflasyon, gelir ve servet dağılımının olumsuz yönde etkilenmesine ve kişilerin ileriye dönük ve özellikle de yatırım ve tüketim kararlarında belirsizliğe neden olmuştur (Yıldırım, 2004: 7).

Enflasyon oranının zamanla düşmesi, toplumdaki yaşam standardının yükselmesi yönünde olumlu bir sonuç ortaya çıkarmıştır. 2001 krizinin ardından yıllar geçmiş ve bu süreç içinde Türkiye ekonomisi yeniden yapılanmaya yönelik çalışmalar yapılmış ve dünyada en hızlı büyüyen ekonomiler arasına girmiştir. Türkiye 2001 yılından sonra izlediği ekonomi politikalarında yüksek büyüme oranlarını hedeflemiş ve ihracata dayalı büyüme stratejisine daha da önem vermiştir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 112).

Büyüme için gerekli olan ekonomi politikalarının finansmanı, iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle, büyük ölçüde dış kaynaklardan sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla uygulanan makroiktisadi politikalarla sermaye girişleri desteklenmiştir. Dünya konjontünün de bu programın gerçekleştirilmesine uygun olması neticesinde Türkiye ekonomisi, 2001 yılından sonra yüksek büyüme oranlarını yakalamıştır.

Türkiye’de 2002–2006 yılları arası dönemde yüksek büyüme oranı, makroekonomik istikrar, yapısal reformlar ve iyi bir yönetim sayesinde gerçekleştirilmiştir. Ekonomik istikrar programı kapsamında fiyat istikrarı ve mali disiplin, yapısal reformlar kapsamında sosyal güvenlik reformu, sağlık reformu, işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler, özelleştirmeler ve enerji piyasasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye uzun yıllar boyunca yüksek enflasyonla birlikte yaşadığı için 2001 krizinden sonra enflasyon oranlarını düşürmek önemli bir amaç haline gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda, 2001 krizinin ardından enflasyonla mücadelede bir konsensus sağlanmıştır. Merkez Bankası’nın yasasında bazı değişiklikler yapılarak, Merkez Bankası’nın amacı “fiyat istikrarını sağlamak” şeklinde

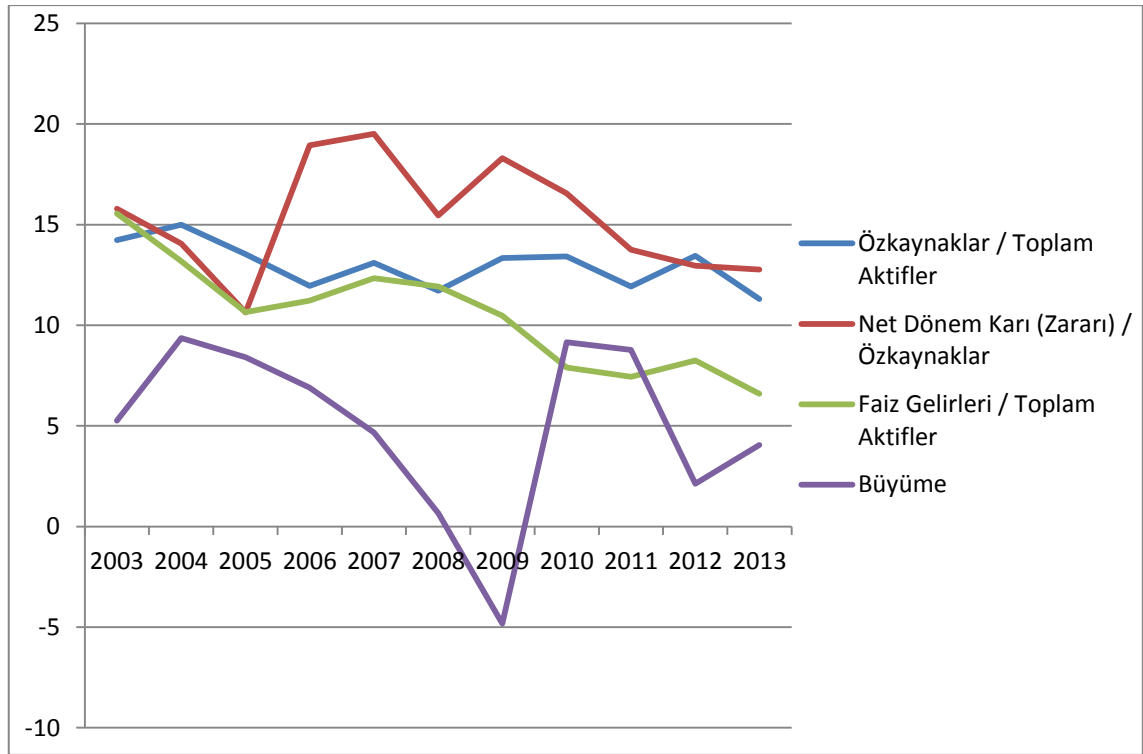
yeniden belirlenmiştir. Burada fiyat istikrarı, ihmal edilebilir derecede düşük enflasyonu ifade etmektedir. Merkez bankası bu hedefe yönelik para politikası stratejisi olarak, enflasyon hedeflemesini kullanmaktadır. Merkez Bankası 2002'den bu yana örtük enflasyon hedeflemesi uygularken 2006 yılından itibaren de açık enflasyon hedeflemesi uygulamaktadır. Merkez Bankası enflasyon hedefini hükümetle birlikte belirlemiş ve bu hedefe ulaşmak için kullanacağı araçları belirlemede bağımsız kılınmıştır. Enflasyon hedeflemesinde temel politika aracı kısa vadeli faiz oranları olmuş, bu oran piyasa faizlerini, kredi piyasasını, varlık piyasasını ve beklentileri etkilemiştir. 2007 yılında büyüme hızı % 4,7 ve 2008 yılında % 0,7 artarken 2009 yılında ise % 4,8 azalmıştır. 2002–2010 döneminde ortalama enflasyon oranı (TÜFE) % 11,8 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise % 6,4 olarak ilan edilmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr>).

Hızlı bir büyüme yılı olarak kayıtlara geçen 2010 yılında Türkiye % 9,2'lik bir büyüme oranı yakalamıştır ve Avrupa Bölgesi'nde borç krizleri devam etmekteyken, krizin etkilerinden hızla kurtulan yegâne ülkeler arasında yer almıştır.

Türkiye'de, 2008 yılında başlayan küresel krizden gelişmiş ülkeler gibi etkilenmiştir. Hem gelişmiş ülkelerde hem de Türkiye'de GSYH'de neredeyse hiç artış görülmezken, gelişmekte olan ekonomiler % 6,1 oranında büyümüş, bu da dünya genelinde % 3'lük bir büyümeye neden olmuştur. Krizin daha etkin hissedildiği 2009 senesindeyse, gelişmekte olan ülkeler % 2,4'lük bir büyüme rakamı kaydederken, Türkiye ve gelişmiş ülkelerde küçülme yaşanmıştır. Türkiye'nin % 4,8 küçülmesinin önemli bir sebebi, 2009'un ilk üç ayında krizin şiddetli hissedilmiş olması, ekonominin % 14,6 oranında küçülmesidir. Ancak Türkiye 2010 yılında ciddi bir toparlanma yaşamış, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelere çok daha hızlı büyümüştür. 2010 yılında % 9,2 olarak gerçekleşen büyüme 2011 yılına gelindiğinde ise % 8,8 olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılına gelindiğinde ise büyüme rakamının önceki iki yıla göre gerileyerek 2,2, 2013 yılında ise % 4,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir (www.tuik.gov.tr).

Büyüme rakamları bu şekilde gerçekleşirken bankacılık sektöründe ekonomik performansa paralel bir seyir izlemiştir. 1990'lı yıllardan sonra sağlam bir zemine oturtulmaya çalışılan bankacılık sektörü ekonmik canlanmanın yaşandığı yıllarda genel olarak gelişmiş, kriz yıllarında ise belirli bir gerileme yaşamıştır. Şekil 1' de de görüleceği gibi 2001 yılından sonra daha düzenli bir yapıya kavuşan bankacılık sektörü krizin hissedilmediği yıllarda genel anlamda iyi bir performans göstermiştir, kriz yıllarında ise gerileme yaşamıştır. Ancak burada dikkat çeken unsur 2008 finansal krizi dip seviyeyi görmeden önce bankacılık sektöründe yaşanan düşüşlerdir. Buradan hareketle ekonomik kriz öncesinde krizin öncülerinin bankacılık sektöründe hissedildiğini ve genel manada bankacılık sektörünün ekonomik performansla paralel bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

Şekil 1: Ekonomik Büyüme Oranları-Seçilmiş Rasyolar (%)

Kaynak: (www.tcmb.gov.tr), (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1. Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Yönü Üzerine Görüşler

Bir ülkedeki finansal gelişme mi ekonomik büyümeye yol açmaktadır; yoksa ekonomik gelişmenin sonucunda mı finansal gelişme sağlanmaktadır? İlgili literatür incelendiğinde, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin yönü üzerine kesin ve tek bir cevabın bulunmadığı, çok çeşitli görüşlerin öne sürüldüğü görülmektedir.

Bu görüşler birbirinin tersi şeklinde olabildiği gibi (arz öncüllü hipotez – talep takipli hipotez), söz konusu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı yönünde görüşlere de rastlanılmaktadır.

3.1.1. Arz Öncüllü Hipotez

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinde nedenselliğin olası yönleri, temel olarak “arz öncüllü” (the supply-leading hypothesis) ve “talep takipli” (the demand-following hypothesis) hipotezler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Arz öncüllü hipotezin en temel görüşü, finansal kurumların ve piyasaların ortaya koydukları işlevler ve sundukları hizmetlerle ekonomik büyümeye neden oldukları yönündedir (Hugh, 1966: 174-189).

Bu görüşün savunucuları arasında yer alan Schumpeter’e göre (1934) finansal gelişme ile birlikte hızlanan tasarruf birikimi ve toplanan fonların verimli yatırım projelerine tahsisi ile ekonomik büyüme hızlanabilmektedir (Schumpeter, 1912: 72-76). Gelişmiş bir bankacılık sistemi, kaynakları etkin bir biçimde yöneterek ve denetleyerek firmaların piyasadaki rekabet güçlerini arttırmak ve üstünlük sağlamak için giriştikleri yenilikçi ürün ve yatırım kararlarını desteklemektedir. Söz konusu bankacılık sistemi teknolojik yenilikler ile ekonomik büyümeyi etkileyebileceği gibi, aynı zamanda

tasarrufların toplanması ve tasarruf oranlarına etkide bulunarak da ekonomik büyümenin yönünü belirleyebilmektedir (Raghuram ve Luigi, 1998: 559-586).

Arz öncüllü hipotez, neo klasik ekole uygun olarak, serbestleştirilmiş finansal piyasaların tasarrufları teşvik etmesi, tasarrufların etkin kaynak dağılımı ile verimli kullanım alanlarına yönlendirilmesi yoluyla ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görüşüne dayanmaktadır. Ayrıca yurt içi piyasalara yabancı şirketlerin girişiyle ortaya çıkan rekabet, yurt içi firmaların sermaye maliyetlerini azaltmakta, daha yüksek yatırım ile büyümeyi sağlamakta ve yurt içi finansal sektörün kalkınmasını desteklemektedir. Oluşturulan rekabet ortamı yurt içi bankacılık sektöründe etkinliği arttırmakta ve ülkelerin öncü finansal teknolojilerden faydalanmasını sağlayarak, ekonomik büyümede artışa neden olmaktadır.

Arz öncüllü hipoteze göre; finansal gelişme ekonomik büyümeyi; yurt içi finansal sistemin boyutlarına ve etkinliğine göre, yurt içi firmaların yabancı fonlara geçişine göre, gelişen ortak yönetimle birlikte faaliyet gösteren birimlerin sorunlarını azaltmasına göre olmak üzere üç farklı mekanizma ile etkilemektedir. Sürecin işleminde, reel veya nominal bir şokla ortaya çıkan konjonktürel dalgalanmalar, firmaların ve finansal kurumların riske karşı gösterdikleri farklı davranışları etkili olmaktadır. Konjonktürün düşüş dönemlerinde kredi verenler daha dikkatli davranarak, riskli projelere ve dış kaynaklarla finanse edilen zayıf firmalara verdikleri kredileri azaltmaktadır. Bu şartlar altında, finansal yapıları sağlam olmayan, iç ve dış finansman imkânları kısıtlı olan zayıf firmalar iflas etmektedir. Konjonktürün yükselme dönemlerinde ise kriz ve iflastan kurtulan diğer firmalar beklentilerini yeniden gözden geçirmekte ve daha az riskli etkinlikleri tercih etmektedir. Böylelikle reel veya nominal bir şokla meydana gelen finansal krizler sonucunda, daha güçlü firmalar ve finansal kurumlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ekonomide tasarrufların ve kaynakların dağılımı etkin ve verimli piyasalarda gerçekleşmektedir (Sara, 2005: 127-152).

3.1.2. Talep Takipli Hipotez

Arz öncüllü hipotezin bir bakıma tersi olarak ifade edilebilecek olan talep takipli hipotez, ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu kabul etmektedir.

Bu hipoteze göre finansal gelişme, finansal hizmetlere olan talep artışı ile ortaya çıkmaktadır. Reel ekonomi, teknolojik gelişme ve işgücü verimliliğindeki gelişmeler ile büyüyecektir. Reel ekonominin büyümesi sonucunda finansal araçlara ve sundukları hizmetlere olan talep artacaktır. Bahsedilen talep artışı, finansal kurumlara bu talebe cevap verebilecek şekilde genişleme yönünde bir baskı yapacaktır. Bu baskının sonunda ise finansal gelişme sağlanacaktır (Cesar ve Liu, 2003: 321-334).

Talep takipli hipoteze göre finansal gelişme ekonomik büyümeyi izlemektedir. Yani finansal gelişme ekonomik büyümenin değil, tersine ekonomik büyüme finansal gelişmenin belirleyicisi durumundadır. Joan Robinson (1952) bu konudaki görüşünü “Girişim yol gösterir; bunu finansal gelişme takip eder” şeklinde ifade etmektedir (Robinson, 1952: 69-142).

Arz öncüllü ve talep takipli hipotezlerin ekonomi politikaları bağlamında görüşleri ise kısaca şu şekilde ifade edilebilir; talep takipli hipotezi savunanlara göre ekonomik büyümenin sağlanmasında izlenecek olan politikalarda, teknolojik gelişmeyi ve işgücü verimliliğinin teşvik eden uygulamalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Arz öncüllü hipotez yanlılarına göre ise, finansal sektördeki aracılık maliyetlerinin azaltılması, sektördeki rekabetin ve serbestleşmenin arttırılması gibi finansal derinleşmeyi sağlayacak ekonomi politikalarının uygulamasına ağırlık verilmelidir.

3.1.3. Arz Öncüllü ve Talep Takipli Hipotezlerin Dışındaki Görüşler

Patrick’in (1966) arz öncüllü ve talep takipli hipotezler dışında “gelişme safhası hipotezi” (the stage of development hypothesis) olarak adlandırdığı ve sözü edilen hipotezlerin birbirini takip etmesi neticesinde gerçekleşen finansal gelişme ve ekonomik büyüme hâlini ortaya koyan bir görüşü bulunmaktadır (Hugh, 1966:174-189). Bu görüşe göre, ekonomik büyümenin ilk safhalarında, finansal gelişme reel sermaye birikimine yol açmaktadır. Yeniliklerin ve finansal hizmetlerin gelişmesi, yatırımcılara ve tasarruf sahiplerine yeni imkânlar sağlamakta ve kendi kendini besleyen büyümeye yol açmaktadır. Finansal ve ekonomik gelişmeler ilerledikçe, finansal gelişmenin arz öncüllüğündeki özelliği azalmakta ve sonunda talep takipli durum baskın hale gelmektedir (Cesar ve Liu, 2003: 321-324).

Literatürde finansal gelişmenin ekonomik büyüme açısından önemsiz olduğunu savunan iktisatçılar da vardır. Nobel ekonomi ödülü sahibi Robert Lucas (1988), “Ekonomik Gelişmenin Mekanikleri Üzerine” isimli makalesinde bazı iktisatçıların finansal piyasaların ekonomik büyüme üzerindeki rolünü genellikle abarttıklarını belirtmektedir. Lucas’a göre bu unsur, ekonomik büyüme üzerinde en iyi ihtimalle çok küçük bir rol oynayabilir. Bu görüşü savunan Stern’e (1989) göre, finansal gelişme ekonomik büyümenin öncüleri arasında düşünülemez. Stern, gelişmiş ülkelere ilişkin yapmış olduğu çalışmada, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki rolünü tamamen göz ardı etmiştir. Çalışmanın sonucunda çalışmada kullanılmayan ancak gelecekteki çalışmalarda kullanılabilir birçok konuyu sıralamış ancak bunlar arasında finansal gelişmeye yer vermemiştir (Ross, 1997: 688-726).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisinin temelinde yer alan bir başka unsur, finansal gelişme ile gelir dağılımı ve yoksulluk arasında ne tür bir etkileşimin bulunduğu konusudur. Bu alanda farklı görüşler ortaya atılmakla beraber, finansal serbestleştirme olgusunun tartışmalarda dikkat çeken bir nokta oluşturduğu görülmektedir.

Finansal serbestleştirme olgusunun temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Keskin ve Karşıyakalı, 2006: 1);

- Mevduat faiz ve kredi tavanları ile öncelikli sektörlere kredi verilmesi uygulamasının yürürlükten kaldırılması,
- Yeni kurumların finansal sisteme girişini engelleyen uygulamaların kaldırılması,
- Dövizle ödemelerin yapılmasını kısıtlayan uygulamalara son verilmesi,
- Yurt içi finansal piyasaların rekabete açık duruma getirilmesi,

Yukarıda sıralanan özelliklerden yeni kurumların finansal sisteme girişini engelleyen uygulamaların kaldırılması ile birlikte, finansal sistemi gelişmemiş, dolayısıyla finansal kurumları yetersiz kalmış gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu kısır döngü kırılması sağlanabilir.

Finansal sistemin gelişmemiş olması, dolayısıyla finansal kurumların yetersiz olması sonucunda tasarruf oranları düşük düzeylerde gerçekleşmektedir. Düşük tasarruf

oranları sonucunda düşük yatırım oranları oluşmaktadır. Yatırım seviyesinin düşük olmasıyla ekonomik büyüme yavaş gerçekleşmekte ve bu durum finansal kurumların gelişimini geciktirmektedir.

Finansal serbestleştirme taraftarlarının en önemli görüşlerinden birisi gelişmekte olan ülkelerin temel sorununun yatırımların azlığı değil, bu yatırımları gerçekleştirmek için gerekli olan tasarrufların yetersiz oluşudur. Bu bağlamda, ekonomi politikaları tasarrufları artırmaya yönelik olarak oluşturulmalıdır.

Üzerinde yapılan tartışmaların hala devam ettiği finansal serbestleştirme olgusunun teorik temeli, Stanford Okulunun tanınmış iktisatçılarından McKinnon ve Shaw'ın çalışmaları ile meydana getirilmiştir. McKinnon (1973) ve Shaw (1973) ikilisi, birbirlerinden bağımsız yayınladıkları kitaplarda finansal serbestleştirme teorisinin finansal baskı ve finansal derinlik kavramı üzerine oturduğunu belirtmişlerdir. Finansal serbestleştirme sürecinde, finansal baskının kalkmasının ve finansal derinleşmenin sağlanmasının etkin kaynak dağılımını sağlayacağını ve ekonomik gelişmeyi hızlandıracağını iddia etmektedirler (Ronald, 1973: 59-86). Finansal baskı (financial repression) uygulanan gelişmekte olan ülkelerde devlet finansal piyasalara müdahale ederek, bu piyasaları baskı altında tutmakta; faizlerin suni olarak düşük seviyelerde gerçekleşmesini sağlamak için negatif reel faiz uygulaması ile kredi oluşumuna doğrudan müdahale etmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak, toplam tasarruf hacmi olması gerekenden daha az oluşmakta, tasarruf yetersizliği nedeniyle oluşan kredi talebi fazlalığı rant arayışını güçlendirmekte, bu da kredi tahsisatında yolsuzluğa ve verimsiz kullanıma neden olmaktadır. Böylece krediler etkin olmayan bir tarzda tahsis edilmektedir. Reel ekonominin hızlı ve verimli yatırım fırsatları yaratması karşısında; finansal sistemin bu yatırımlara yeterince fon sağlayamaması durumunda, finansal baskı politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi de daha da sert olacaktır (Keskin ve Karşıyakalı, 2006: 2).

McKinnon (1973) ve Shaw (1973), sadece finansal sektör üzerindeki baskının değil aynı zamanda finansal sektörün dünya ile bütünleşmesini sağlayacak dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki baskıların da kaldırılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Böylece ekonominin etkin işleyebilmesi için devlet finansal piyasalara müdahale etmemeli, mevduat ve kredi faizleri piyasa koşullarında oluşmalı, diğer bir deyişle faiz hadleri mevduat ve kredi pazarlarındaki arz ve talebi dengeleyen

rekabetçi bir fiyat şeklinde oluşmalıdır. Bu yolla baskı altında düşük tutulan faizler nedeniyle, önceden verimli olmayan yatırımlara (altın ve gayrimenkul gibi) giden tasarrufların finansal sisteme girmesi sağlanacak, yani finansal derinleşme sağlanarak toplam yurt içi tasarruflar yani yatırım hacmi artacaktır (Keskin ve Karşıyakalı, 2006: 2).

Ayrıca, kredi oluşumu da devlet müdahalesi yerine rekabetçi piyasa fiyatlandırmasıyla (yüksek kredi faizleriyle) yapılacağı için yatırımların iç karlılık oranı, dolayısıyla verimliliği artacak ve bu iki etki ekonominin büyüme hızını artıracaktır (Keskin ve Karşıyakalı, 2006: 2).

Bu alanda yapılmış önemli çalışmalardan biri de Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine'e (2004) aittir. Söz konusu çalışmada finansal aracılık sektöründeki gelişmenin Gini katsayısının büyüme oranını etkileyip etkilemediği, nüfusun en yoksul bölümüne ait gelirin büyüme oranını etkileyip etkilemediği ve yoksulluk sınırında yaşayan nüfusun oranını etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre finansal gelişmenin yoksullar üzerindeki etkisi olumlu yönde olmakta ve gelir dağılımı adaletsizliği azalmaktadır. Kişi başına reel milli gelirin kullanıldığı durumda yüksek finansal aracılık gelişme düzeyine sahip ülkelerde Gini katsayısının daha hızlı azaldığı, en yoksul olanların gelirindeki büyüme hızının ulusal ortalamadan yüksek olduğu ve günlük 1 veya 2 ABD dolarının altında gelire yaşayanların nüfustaki yüzdesinin daha hızlı bir biçimde düştüğü ortaya konulmaktadır. Bu finansal gelişmenin yoksulların gelirinde bir iyileşme ve gelir eşitsizliğinde bir azalma sağladığı yönündeki görüşleri destekler niteliktedir (Beck vd., 2004: 1-47).

Bununla birlikte Chandrasekhar'a (2005); göre genellikle finansal gelişmeyi olumlu yönde etkilediği düşünülen finansal serbestleştirme sürecinin gerçekte üç genel etkisi vardır (Chandrasekhar, 2005: 282);

- Sermaye akımının bir kısmını çekebilmek için ülkeyi uluslararası finansal akımların daha geniş hacimlerine açmaktadır.
- Söz konu sermaye girişlerinin kolaylaştırabilmek için döviz çıkışlarını düzenleyen koşulları serbestleştirir.
- Finansal sistemin yapısını ABD ve İngiltere gibi ülkelerdeki sistemlere benzeyecek biçimde dönüşüme uğrattır.

Bu etkilerden sırasıyla sermayenin giriş ve çıkışları üzerindeki kontrollerinin serbestleştirilmesiyle ilgili ilk ikisi, gelişmekte olan ülkelerde finansal kırılganlık atılımı beraberinde getirmekte, mali ve dış ödemeler krizlerine neden olmaktadır.

Krizlerin ayrı ayrı analizleri sonucunda, bu krizlerin doğasının ve zamanlamasının daha serbest ve açık finansal düzene geçilmesi ile büyük ölçüde ilintili olduğu sonucuna varılmıştır (Chandrasekhar, 2005: 283). Bu bağlamda, finansal serbestleştirme beraberinde finansal başarısızlıklar sürecini getirmiş ve ekonomik darboğazlara neden olmuştur.

Literatürde finansal serbestleşmeye bağlı gerçekleşen kısa vadeli sermaye hareketleri ve söz konusu sermaye hareketlerinin özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerine olan etkileri de oldukça tartışılan bir olgudur. Portföy akımlarının ekserisinin 1980'li yıllarda yaşanan borç krizinden itibaren sürekli olarak gelişmekte olan ülkelere yönelmesi, gelişmekte olan ülkeler açısından yatırımcıların bu ülkelere duyduğu güven olarak değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere yönelik bu portföy yatırımlarının hızlı artışının nedenleri arasında, bir yandan OECD ülkelerinde devresel olarak gevşek bir para politikasının izlenmesi, uluslararası faiz oranlarındaki düşme ve buna bağlı olarak büyüme hızındaki azalma (itiş etkisi), bir yandan da yeni gelen yatırım fırsatlarının (çekme etkisi) etkili olduğu gösterilmektedir. Bunun yanında, portföy yatırımlarındaki artışta, GOÜ'lerdeki özelleştirme uygulamaları (Arjantin'de olduğu gibi), ev sahibi ülkenin kredi değerliliği ve uygulanan kurumsal reformlarında (Meksika'da olduğu gibi) yüksek kazanç beklentilerini artırarak bu ülkelere yönelik sermaye akımlarının gelişiminde etkili olmuştur (Durusoy, 2000: 15).

Fakat küresel sermaye piyasalarındaki bu eğilim aynı zamanda GOÜ'lerin ekonomilerinde bir takım problemlerin baş göstermesine neden olmaktadır (Durusoy, 2000:15-18). Bunlardan ilki, artan kısa vadeli sermaye akımlarının istikrarlı olup olmayacağı ve ya kısa bir süre içinde tersi yöne dönüp dönmeyeceğine ilişkindir. Zira kısa vadeli sermaye akımları, faiz ve döviz kuru arasındaki dengesizliklerden kaynaklanan arbitraj özelliğine sahip istikrarsız sıcak para hareketi vasfı taşımaktadır. Bu yüksek likidite sebebiyle portföy yatırımları kısa vadeli banka kredileri ile birlikte riskli bir sermaye akımı olarak görülmektedir.

Makroekonomik politikalara, bankacılık sistemine, ani politik ve ekonomik gelişmelere karşı, uluslararası sermaye hareketleri aşırı duyarlıdır. Olağanüstü sermaye

girişini karşısında değer kazanmış yerli para, uluslararası sermayenin bu duyarlılığa sahip olması nedeniyle kaçmakta, bunun sonucunda ise yerli para değer kaybına uğramakta ve finansal krizler yaşanmaktadır. Bir diğer ifadeyle; portföy yatırımları ile döviz kurları ve menkul kıymet fiyatları arasında sıkı bir bağ vardır. Nitekim, istikrarsız bu iki piyasa portföy yatırımları ile birbirine bağlanmakta, vuku bulan etkileşim sonucunda finansal krizler yaşanmakta, aşırı dalgalanmalar ve döviz rezervlerine bağlı olarak da ödemeler dengesi krizlerine yol açmaktadır (Durusoy, 2000: 15).

Diğer taraftan, aşırı sermaye girişiyle alakalı olarak yerli paranın değer kazanması, ihracatçı sektörlerin rekabet gücü ve dış ticaret dengesi üzerinde negatif etki oluşturmakta, ekonomiyi ithalata bağımlı hale getirmekte ve bunun sonucunda ise özellikle dışa açık bir sektör olan imalat sanayi negatif etkilenerek uluslararası rekabet gücü düşmektedir. Dahası, aşırı sermaye girişi ile bir süre sonra yükselen kamu açığı ve cari açık nedeniyle devalüasyon beklentisi içine girilmesi, sermaye kaçışına neden olmakta, doğrudan yatırımlara yönelik sermaye girişinin de olumsuz etkilenmesine sebebiyet vermektedir (Durusoy, 2000: 15).

Bütün bunların haricinde, finansal serbestleşmeye bağlı olarak artan kısa vadeli sermaye akımlarının önemli bir diğer etkisi de, reel getirilerin önemini yitirerek spekülatif güdülerin üretken yatırımlara baskın çıkması ve de sermaye denetimini engellemesi sonucunda sermaye piyasalarında krizler doğurmasıdır. Kısa bir süre sonra bu krizler uluslararası nitelik kazanarak makroekonomik politikalardaki denetimi de güçleştirmektedir. 1997 yılı Temmuz ayında Tayvan'da başlayan ve daha sonra pek çok Asya ekonomisini etkisi altına alan kriz buna örnek olarak gösterilebilir.

3.2. Temel İktisat Okullarına ve Büyüme Modellerine Göre Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

Makroekonomik politikaların en önemli amaçlarından biri olan ekonomik büyüme, kaynakları ve sonuçları itibariyle iktisat literatüründe en çok yoğunlaşılan konulardan biridir. Ekonomik büyümenin teorik olarak bu denli irdelenmesi, her iktisat okulunun varsayımlarına ve özelliklerine göre, farklı büyüme modellerini ortaya koymalarına yol açmış, pek çok iktisatçı kendi görüşlerini belirtmiştir. Örneğin Schumpeter, finansal piyasaların gelişmesi ile ekonomik büyüme arasında müspet bir ilişki bulunduğunu; ekonomik sistemde “banker”in anahtar bir iktisadi ajan olduğunu

ileri sürmüştür (Emek, 2000: 63). Bu çerçevede, iktisadi büyüme ve kalkınmada öncü bir rolü olan yenilikçi girişimcinin, sahip olduğu potansiyel projeleri yatırıma dönüştürmek için finansman ihtiyacı bulunmaktadır. Girişimcinin finansal destek almak için bankaların ya da kapitalistin onayını alması gerekmektedir. Bu yaklaşım bankaları ya da finansal sistemi analizin odak noktasına yerleştirmektedir. Böylece banker, potansiyel yatırım projeleri üzerindeki veto gücüyle ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde öncü bir güç ya da kısıt konumuna gelmektedir.

Farklı politika önerileri, finans sistemine yönelik hükümet uygulamaları konusunda da farklı bakış açılarını beraberinde getirmektedir. Bu önemine binaen, finans sektörü ve özelde bankacılık sektörü devletin hep ilgisini çekmiş, özellikle Keynes sonrası müdahaleci devlet döneminde kamu harcamalarına kaynak bulma ve ekonomik hedeflere ulaşma amacı ile çok yoğun biçimde müdahale edilen sektör olmuştur.

Yukarıdaki görüşler bağlamında finans sektörünün ve özelde bankacılık sektörünün sadece tasarruflar ile yatırımlar arasında aracılık yapmadığı, kaynakların dağıtımını sağlayarak satın alma gücünü bizzat yarattığını, en azından büyüme sürecinde aktif veya pasif rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Bu bölümde; keynesyen, neo-klasik, içsel büyüme ve çağdaş keynesyen teorilerinin finans-büyüme ilişkisine dair hipotezleri, teorileri ve ilgili mekanizmalar ortaya konulacaktır. Belirtilen ilişki konusunda iktisat ekollerinin görüşleri ve politika önerileri, bunların varsayımları ve temel görüşleri ile uyumlu olmuştur. Modern iktisat literatürünün Keynesyen ve neoklasik iktisat çerçevesinde geliştiği göz önüne alınırsa, bu teorilerin finans sistemine bakış açıları temel varsayımlarından hareketle ortaya konulabilir. Nitekim finansbüyüme ilişkisinde de Keyneseyen bakış açısı müdahale içerikli önerileri savunurken, neo-klasik bakış açısı daha serbestleşme içerikli önerilere sahiptir.

Daha önceki bölümlerde de incelenen bu büyüme modellerinin finansal sektöre bakış açıları incelenirken, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ancak bankacılık sistemi finans sektörü içerisinde hem hacim hemde işlev bakımından önemli yer tutmaktadır. Hem bu nedenden dolayı hemde konumuz gereği finans-büyüme ilişkisinden bahsederken aynı zamanda bankacılık-büyüme ilişkisinde ifade edilmek istenmektedir.

Özellikle Türk finans sistemi içerisinde bankacılık sektörünün oynadığı rolün büyüklüğü tamamen olmasa bile kısmen böyle bir rol değişimini mümkün kılmaktadır.

3.2.1. Geleneksel Keynesyen Teoride Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından yaşanan Büyük Buhran ile birlikte önem kazanan Keynesyen öneriler, 1970'li yıllara kadar finans sistemi üzerine uygulanan politikalarda da etkili olmuştur. Böylece Büyük Buhran'dan petrol krizlerine kadar geçen dönemde Keynesyen öneriler çerçevesinde, reel piyasalarda olduğu gibi, finans piyasalarında da kamu müdahalesi yoğunlaşmıştır.

Keynesyen iktisadın temel önerileri Büyük Buhran'dan çıkışa yöneliktir ve önemli ölçüde kamu müdahalesine dayalıdır. Keynesyen teorinin savunucuları, ekonomide etkin kaynak kullanımının gerçekleştirilmesi, büyüme ve kalkınmanın dengeli ve tam istihdam düzeyinde sağlanması, adil bir gelir ve servet dağılımının oluşturulması ve ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi yönünde öneriler geliştirmeye çalışmışlar; finansal istikrarın tesisini ise, bu amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç olarak görmüşlerdir (Greenwald ve Stiglitz, 1987: 6; Akyüz, 2008: 3; Orhangazi, 2008: 144).

Keynesyen teorinin finans piyasalarına bakış açısı daha ziyade verimsizlik ve istikrarsızlık üzerinedir. Keynes'e göre finans piyasasındaki fiyat oluşumları spekülâtorler tarafından belirlenmektedir. Zaten Keynesyenlere göre 1929 Büyük Buhranının en önemli nedenlerinden biri de, denetimsiz ve düzenlemeden yoksun finans piyasalarının aşırı genişlemesidir. Öte taraftan, yine Keynesyenlere göre iktisadî kalkınmayla birlikte reel sektöre ilişkin faaliyetler ise daha verimsiz hale gelmektedir (Bornemann, 1976: 134; Calomiris, 1993: 61; Akçoraoğlu, 2000: 10). Böylesi bir iddia, sermaye piyasalarının ve finans piyasalarının spekülasyonlar sonucunda gelirin haksız dağılımına neden olabileceğini göstermektedir. Belirtilen bakış açısı, finans sisteminde reel sektöre göre daha fazla kamu müdahalesi gerektiği sonucuna da ulaşırabilir.

Keynesyen teoride finans sisteminin genel refah düzeyinde adaletsizliğe ve ekonomik faaliyette istikrarsızlığa yol açmaması için, finans sistemine yönelik iyi bir izleme ve düzenleme mekanizmasının kurulması tavsiye edilmektedir. Özellikle

GOÜ'lerdeki finans piyasaları genellikle spekülâtif özellikler arz eder ve piyasalar içerden ticaret ile manipüle edilmeye son derece müsaittir. Bu ülkelerde finans piyasalarının, spekülâtif aşırı fiyat oluşumlarının, piyasalarda varlık fiyatlarında aşırı dalgalanmaların ve küçük tasarruf sahipleri arasında büyük bir itimatsızlık oluşturan piyasa aksamalarının tehdidi altında olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle Keynesyen ekolde finans piyasalarının istikrarının GOÜ'lerde daha fazla önceliğe sahip olduğu ve finansal gelişmenin hükümetin inisiyatifi ve yönlendirmesi altında gerçekleşmesi gerektiği de iddia edilmektedir (Akçoraoğlu, 2000: 10).

Tüm bunların yanı sıra, geleneksel Keynesyen görüşe göre dolaylı yabancı sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve finans sisteminin bu politikaya göre düzenlenmesi sakıncalı bir uygulamadır. Zira dolaylı yabancı sermayeye tanınan böylesi bir serbestlik faiz oranlarında; dolayısıyla da, işsizlik ve büyüme oranlarında aşırı ve istenmeyen dalgalanmalara yol açabilir (Gurley ve Shaw 1955: 523). Söz konusu dalgalanmaların genel sonucu da, ekonomik büyümenin potansiyel altında gerçekleşmesi, gelir dağılımının bozulması ve refah kayıplarıdır.

Finans sistemine yönelik kamu müdahalesine ilişkin Keynesyen literatürde ileri sürülen gerekçelerden biri de, fiyat istikrarı ile ilgilidir. Zira Keynesyen görüşe göre, fiyat istikrarının sağlanması için faiz oranlarının merkez bankası tarafından tayini gerekebilmektedir. Böylesi bir politikanın uygulanabilmesi için de, finans sisteminin kamu kontrolünde yönlendirilmesi ve faiz oranlarının politika amaçlarına göre bu sisteme empoze edilmesi gerekebilir (Savaş, 1999: 751).

Keynesyen teoriye göre, fiyat istikrarını sağlamanın yanı sıra faiz oranlarının düşük tutulma önerisinin başka bir nedeni de, faiz oranlarının tasarruflardan çok yatırımları etkilediği iddiasıdır. Bu yüzden II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok GÜ'de ve GOÜ'de Keynesyen politika önerileri çerçevesinde ve finansal baskı politikaları dâhilinde yatırımların teşviki amacıyla faiz oranları düşük düzeylerde tutulmuştur (Savaş 1999: 749–750; Kar 2001a, 82; Kar ve Taş 2004: 161). Başka bir deyişle, düşük faiz oranları vasıtasıyla finans sisteminde istikrarın sağlanması ve yatırımların teşviki amacıyla 1970'li yıllara kadar tüm GÜ'lerde ve GOÜ'lerde finansal baskı politikaları, Keynesyen argümanlar çerçevesinde ve yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Belirtilen mekanizmada finans sisteminin önemi, finansal araçların para arzına etkileri ile ilgilidir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, Keynesyen teoride para arzının

oluşumunu etkileyen bir faktör olarak finans sistemi özellikle de bankacılık sistemi önemlidir. Bu nedenle teoriye göre başarılı bir para politikası ve para arzına etkileri açısından finans sisteminin işleyiş düzeni kamu tarafından belirlenmesi gerekmektedir.

Yukarıda belirtilenler, Keynesyen teorinin finans kesiminin önemini ret ettiği anlamına gelmemektedir. Keynesyen görüşte finans sistemi açısından önem arz eden para, borçlanma aracılığı ile artış göstermektedir. Böylesi bir durumda, ekonomide borçlanma ve kredi ilişkileri arttığında para arzı da artar. Keynes, çağdaş kapitalist ekonominin belli rezerv oranlarına göre işleyen gelişmiş bir banka sistemine sahip olduğunu ve para arzının finansman işleminden kaynaklandığını düşünür. Başka bir deyişle, kapitalist sistemde bankacılık sistemi ne kadar gelişmişse, piyasaların kendiliğinden para üretme gücü de o denli artar. Bu yönüyle teoride para arzı ile ilgili temel fonksiyonel ilişkiler bankacılık sistemi üzerinden kurulmuştur. Keynes'e göre planlanan yatırımların artması ile yükselen "kısa vadeli" fon talebinin finansmanında bankacılık sistemi önem arz etmektedir. Hatta ekonomideki atıl kaynakların harekete geçirilmesinde bankacılık sistemi anahtar bir rol oynamaktadır. Başka bir deyişle, Keynes'e göre para yansız değildir. Keynes'in bu görüşlerini 1980'li yıllarda gelişen ve bankacılık sistemine analizlerinde önem veren Post-Keynesyenler daha geniş boyutta ele almışlardır (Snowdon ve Vane, 2005: 460).

Sonuç olarak; Keynes'in görüşleri dâhilinde, kapitalizmin yerleşmesi ve güçlenmesi ile finans sisteminin özellikle de bankacılık sisteminin gelişeceği ve belirtilen gelişmenin de para arzı ve dolayısıyla da fiyat istikrarı üzerinde etkili olacağı iddia edilebilir.

Literatürde geleneksel Keynesyen teorinin büyümenin finans sistemine ilişkin kaynaklarını analiz etmede yeterli olmadığı da iddia edilmektedir. Böylesi bir durumun iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Keynesyen teorilerin harcamayı etkileyen finansal faktörleri ve borçlanma ilişkilerini açıklamamasıdır. İkincisi ise likidite tercihi teorisinin para ve bono olmak üzere sadece iki finansal varlık üzerinde durması; yani, araçları ve aracılığı açısından gelişmiş bir finans sistemini göz ardı etmesidir. Belirtilen sebeplerden dolayı, Keynesyen teori finansal aracılığın endüstriyel gelişme üzerindeki etkisini açıklamamakta, ihmal etmektedir (Gurley ve Shaw 1955: 524–525).

3.2.2. Neo-Klasik Teoride Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

Finans-büyüme ilişkisine dair ele alınması gereken ikinci temel iktisat okulu, birçok takipçi ekolü ile birlikte neo-klasik görüştür. Neo-klasik iktisat Keynesyen iktisadın zayıf kaldığı mikro analizlerden yola çıkarak makro analizlere sağlam bir altyapı kazandırmaya çalışmış ve Keynesyen iktisada belirtilen şekilde karşı çıkmıştır. Gerçektende Keynesyen iktisadın en fazla maruz kaldığı eleştiri makro teorilerinin mikro temellerinin olmamasıdır. Belirtilen eleştiriye temel alan neo-klasik teori modellemelerinde mikro piyasalardaki işleyişi dikkate alarak piyasaların kendiliğinden dengeye geldiği, Walrasyan genel dengenin ve rasyonel beklentilerin geçerli olduğu, fiyat ve ücretlerin sürekli ve tam esnek olduğu varsayımları ile makro sonuçlara ulaşmışlardır (Snowdon ve Vane, 2005: 223).

Neo-klasik teorinin finans sistemi ile ilgili temel görüşlerinin başlangıç noktası para arzının oluşumu ile ilgilidir. Teoriye göre, para arzı ekonomik sistemde dışsal olarak değil içsel olarak belirlenir ve para arzındaki değişiklikler reel ekonomik büyüme hızı üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir. Başka bir deyişle, para arzı artışından kaynaklanan (parasal) enflasyon, reel hâsıla büyümesine dışsaldır (paranın yansızlığı). Belirtilen nedenle, para arzındaki artış ekonomide belirsizliklerden kaynaklanacak olumsuzlukları önleyecek bir hızda yapılmalıdır. Aksi takdirde, parasal süreç ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilecek bir faktör haline gelmektedir (Erdem 2005: 203).

Neo-klasik teoriye göre reel ekonomik büyüme sermaye, emek ve verimliliğin artış hızı gibi reel faktörler tarafından belirlenir. Belirtilen nedenlerle GOÜ'lerin büyüme sürecinde en önemli etken, üretken sermayenin ve üretime ilişkin diğer faktörlerin arzında artışın gerçekleşmesidir. Bu noktada finansal araçlar, kalkınma safhasında verimli altyapının ve endüstriyel yatırımların finanse edilmesi için uygun ve iyi işleyen kanallar oluşturma işlevine yükümlüdür (Patrick, 1966: 183).

Neo-klasik teoriye göre, finans piyasaları da dâhil olmak üzere serbest işleyen tüm piyasalarda bilginin toplanması ve dağıtılması konusunda fiyat mekanizması vasıtasıyla tam bir etkinlik söz konusudur. Belirtilen etkinlik, bilginin toplanmasına ve dağıtılmasına ilişkin maliyetlerin olmadığı varsayımı ile ileri sürülmektedir. Bilginin dağıtılması ise, fiyatlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Böylece, hem piyasalarda

oluşabilecek dengesizlikler anında giderilebilmekte hem de kaynak tahsisi etkin bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bilginin toplanmasındaki ve dağıtılmasındaki etkinliğin sağlanması ise iktisadî birimlerin homojen beklentilere sahip olmalarına yol açmaktadır. Sonuçta finans piyasalarının belirtilen özellikleri reel ve finansal varlıkların getirilerini birbirine eşitlemekte ve bu surette piyasa etkinliği sağlanmaktadır (McKinnon, 1973: 43; Greenwald ve Stiglitz 1987: 1). Bu önermelerden çıkarılacak politik sonuç, piyasaların ekonomik etkinliği kendiliğinden sağlayan mekanizmalar kurabildiği ve söz konusu nedenle tüm piyasaların serbestleştirilmesi ve dışa açılmasıdır.

Bu çerçevede etkin dengelerin finans piyasalarında da oluşması için, bu piyasalarda serbestleşme, küreselleşme ve deregülasyon yönündeki politikalar neo-klasikler tarafından desteklenmektedir. Teoriye göre, finans piyasalarında etkin bir denge yüksek oranlı bir ekonomik büyümenin de gereğidir ve belirtilen politikalar tıpkı mal piyasalarındaki serbestleşmeye ve küreselleşmeye benzer faydalar sağlar. Ayrıca, teoride finansal serbestleşmenin dışa dönük uygulamaları ile artan fon hacminin ve finansal araç çeşitliliğinin GOÜ'lerdeki finansal derinleşmeyi artıracak ve tasarruf yetersizliğini gidereceği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, belirtilen olumlu etkilerin ortaya çıkması için bazı yapısal koşulların ihdas edilmesi ve bu koşulları sağlayacak politikaların uygulanması gerektiği de telkin edilmektedir (Singh, 2002: 8; Atamtürk 2007: 76–77). Söz konusu yapısal değişimlerin ve politikaların finans sisteminde de dışa açıklığa olanak verecek şekilde uygulanması, neo-klasiklere göre makroekonomik performansın iyileşmesine yol açacaktır.

Neo-klasik teori GOÜ'lerdeki az gelişmiş finans piyasalarının varlığını, uzun yıllar kamu otoritesi tarafından özellikle faiz oranlarına uygulanan kısıtlamalar ve uygulanan finansal baskı politikaları ile açıklamaktadır. Nitekim GOÜ'lerde tasarruf sahiplerinin tüketim eğilimleri daha fazla olmakta ve kısıtlı tasarrufları da kısa vadeli finansal varlıklarda veya üretime katkıda bulunmayacak yatırım alanlarında değerlendirilmektedir. Böylesi bir durumun sonucu ise ekonomik büyümenin arz yönlü kaynaklarının işlememesidir. Ayrıca teoriye göre, hükümetin enflasyonist finansmandan başka bir seçeneği olmadığı durumlarda, yüksek enflasyon reel faiz oranlarını düşürmekte, böylece zaten kısıtlı olan tasarruf düzeyi daha da daralmaktadır (McKinnon 1973: 90; 98–99; Akçoraoğlu 2000: 8).

Neo-klasik iktisadın yukarıda belirtilen temel görüşleri, merkez bankalarının bağımsızlığının sağlanma gereğini de ima etmektedir (Ghosh, 2005: 3). Böylesi bir iddia, finansal serbestleşme politikalarının merkez bankası bağımsızlığını da içermesi anlamına gelmektedir. Nitekim merkez bankasının tek politika amacının enflasyonu düşük düzeylerde tutma olarak belirlenmesi (diğer politika amaçlarını hedeflememesi), temel para otoritesi olarak ekonomiye kısıtlı müdahale anlamına gelir ki, bu da neoklasik iktisadın (ve takipçilerinin) GOÜ'ler için şiddetle önerdiği finansal serbestleşmenin özüne uygundur (McKinnon, 1973: 44-45).

3.2.3. İçsel Büyüme Modellerinde Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

İBM'de büyüme teorileri açısından en önemli katkı, bilgi, teknolojik ilerleme, Ar-Ge faaliyetleri, beşerî sermaye, işbölümü ve uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, dışsallıklar ve yayılma etkileri, altyapı yatırımları, kamu politikaları gibi değişkenlerin büyüme modellerine dâhil edilmesidir. Yukarıda sayılanlardan özellikle teknolojik gelişme, İBM'de dikkate alınan en önemli değişkendir. Teknolojinin içselleştirilmesi, bilimsel ilerlemeye bağlı teknolojik gelişmenin ve buna bağlı olarak yenilik geliştirmenin kâr güdüsü ile hareketeden firmaların önemli bir stratejisi olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Başka birdeyişle, bu modellerin çıkış noktası teknolojik gelişmelerin iktisadî sistemin işleyişi içerisinde ortaya çıkması ve sermaye stokunu artıracak yatırımların azalan getirilerden ziyade sabit veya artan getirilere sahip olabilmesidir (Romer, 1986: 102).

Belirtilen açıdan İBM'nin teorik kurguları da ya sermaye dışsallıklarına ya da durağan durum hâsıla büyümesini sağlama için ölçüğe göre sabit getiriye olanak tanıyarak üretim yapılabilen sermaye mallarına yöneliktir. Belirtilen değişkenlerin önemli kısmı, finans sisteminin gelişmesi ile ilişkilendirebilir. Nitekim finans sistemi reel sektörün teknoloji ve yenilik geliştirmesini kolaylaştırabilir. Söz konusu gelişmeler de, çalışmanın birçok kısmında belirtildiği üzere, ekonomik büyümenin hızlanmasında önemli bir etkidir (Romer, 1990: 426-427).

İBM'de yakınsama görüşü, birçok değişkenin (özellikle de kurumsal değişkenlerin) içselleştirilmesinin bir sonucu olarak reddedilmektedir. İBM'nin yakınsamaya ilişkin iddiaları, neo-klasik teoriden belki de en önemli farkıdır ve daha

ziyade koşullu yakınsamanın geçerli olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. İBM'ye göre; GOÜ'ler gerekli önlemleri almazlar ise (örneğin finans sistemini geliştirmeye ve serbestleştirmeye yönelik reformları yapmazlar ise), GÜ'ler ile olan kalkınma farkları giderek artacaktır. Belirtilen iddia, politik olarak da önemli bir sonuç doğurmaktadır (Akçoraoğlu, 2000: 8).

Söz konusu iddiaya göre; eğer kamu otoritesi politika uygulamalarında ve kurumsal düzenlemelerde yetersiz kalır ise arzu edilen büyüme hızına ulaşmada ve GÜ'ler ile olan kalkınma farkını kapatmada yetersiz kalınabilir (Yülek, 1997: 90).

İBM'ye ilişkin literatürde finansal araçların risk dağıtımı ve likidite tedariki gibi işlevleri açısından finans sistemindeki gelişmenin, yaparak öğrenme vasıtasıyla gerçekleşen verimlilik ve etkinlik artışına bağlı olarak sermaye tahsisindeki etkinliğe ve dolayısıyla uzun dönem ekonomik büyüme oranına (ya da durağan durum büyüme oranına) olumlu etkilerinin olduğu, finansal araçlara yönelik ayrımcı vergiler vasıtasıyla uygulanan finansal baskının ise, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı iddia edilmektedir (Roubini ve Sala-i Martin, 1992: 5-8; 27-28). İlgili literatüre göre, finans sistemi toplam yatırım verimliliği üzerinde (ve dolayısıyla ekonomideki genel verimlilik üzerinde) dışsal bir katkıda bulunarak ve risk paylaşımını sağlayarak sürdürülebilir büyüme hızının artmasında önemlidir. Başka bir deyişle, söz konusu modellerde finansal aracılığın gelişmesi, durağan durum büyüme oranına olumlu etkide bulunduğu, finans sistemine yönelik baskı içerikli müdahalelerin büyüme haddine olumsuz etkide bulunduğu iddia edilmektedir (Bencivenga ve Smith 1993 :97-99; 120-121). Yine de İBM çerçevesinde oluşturulan modellemelerde finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olmadığını iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Belirtilen yönleri ile genel olarak İBM'nin finans büyüme ilişkisinde aşağıdaki bölümlerde açıklanacak McKinnon-Shaw hipotezini destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Her şeyden önce, İBM literatüründeki finans-büyüme ilişkisine dair çalışmalarda finansal baskı politikaları eleştirilmektedir. Bunlardan Roubini; Sala-i Martin (1992)'de sermayenin azalan getirisinin olmadığı AK tipi bir içsel büyüme modeli çerçevesinde, finansal baskı politikaları incelenmiştir. Modelde hükümetlerin daha kolay bir şekilde enflasyonist gelir elde etmek için finansal baskı politikalarını tercih ettiği

varsayılmaktadır. Gerçekten de finansal baskı politikaları, enflasyon vergisini artıracak şekilde bireylerin daha fazla nominal para stoku bulundurmalarına yol açabilmektedir.

Daha yüksek oranlı bir gelir vergisinin bireylerin vergiden kaçırmasına neden olması veri iken, hükümetler enflasyonu hızlandırıcı ve finans sistemini baskı altına alıcı bir politikayı tercih edebilirler. Sonuç olarak finansal baskı politikalarının tasarruf hacmini ve dolayısıyla sermayenin verimliliğini düşüreceği, böylece büyüme hızının azalacağı çalışmanın temel iddiasıdır (Roubini ve Sala-i Martin 1992: 5–8; 27–28). Bu çalışmanın belirtilen sonucu da McKinnon-Shaw yaklaşımının finansal baskı konusundaki eleştirileri ile tutarlıdır. Bencivenga; Smith (1993)'de de piyasa aksaklıklarına bağlı AK tipi bir içsel büyüme modeli kullanılarak finans-büyüme ilişkisi irdelenmiştir.

Belirtilen modele göre, finansal baskı politikaları dâhilinde uygulanan kredi tayinlemesinin doğru bir şekilde uygulanmaması halinde ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu gösterilmiştir (Bencivenga ve Smith 1993, 97–99; 120–121). Söz konusu literatürün önemli çalışmalarından Greenwood; Jovanovic (1990)'da finans piyasalarının durağan durum büyümesine olumlu etkide bulunacağı iddia edilmektedir. Çalışmada, finansal gelişme ile büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğu varsayılmış, finansal hizmetler ile mevduata olan talep bir arada gösterilmiş ve finans sisteminin etkinliğindeki artışın hâsıla büyümesine yol açacağını göstermek için dinamik bir genel denge modeli kullanılmıştır. Belirtilen model aynı zamanda finansal aracılığı ve içsel büyümenin dinamiklerini de içermektedir. Çalışmada finans kurumlarının yeni finansal araçları sunması vasıtasıyla tasarruf sahiplerinin portföy tercihlerinde bir değişikliğe yol açtıklarında, yeniliklerin daha da fazla ortaya çıkacağı da iddia edilmektedir (Greenwood ve Jovanovic, 1990: 1076).

Son dönem büyüme literatürüne ilişkin başka bir grup model ise, yeni üretim süreçlerinin ve yeni malların icadı üzerinde durmaktadır. Romer (1990)'a göre; teknolojik gelişme ekonomik büyümenin itici gücüdür ve teknolojik gelişme sermaye birikimini, dolayısıyla da kişi başına hâsılayı artıran bir unsurdur. Çalışmada teknolojik yenilik oranını değiştirme suretiyle, finans sisteminin durağan durum büyümesini olumlu etkileyebileceği cebirsel temellerle gösterilmiştir. Her ne kadar çalışmada azalan faiz oranlarına fiziksel sermaye yatırımlarını artıran bir faktör olarak bakılsa da, özellikle Ar-Ge sektörünün finansmanında finans sisteminin gelişmesi önemlidir ve bu

sektörün finansman olanaklarının artması büyüme üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Romer, 1990: 71- 92).

Romer'in belirtilen görüşünden yola çıkılarak, sermaye birikimindeki artıştan teknolojik gelişmeye doğru bir nedensellik ilişkisi kurularak da (yani belirtilen nedensellik ilişkisi tersine çevrilerek de), finans sistemindeki gelişmenin kişi başına hâsıla artışına yol açabileceği ileri sürülebilir. Zira gelişmiş bir finans sistemi sermaye teşekkülünü artırma ve sermaye tahsisini iyileştirme vasıtasıyla piyasadaki firmaların teknolojik gelişmeyi artıracak yatırımlara girişmelerine olanak sağlayabilecektir (Romer, 1990: 426–427).

İBM literatürü dâhilinde Bencivenga; Smith (1991)'de belirli şartlar altında finansal araçların büyümeyi teşvik edecek sermaye birikimine yönelik tasarruf bileşimini değiştirebildiğini gösteren bir model geliştirilmiştir. Ayrıca çalışmada finansal araçların kaynak dağılımındaki etkileri vasıtasıyla ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılmış ve ekonomik büyümenin hızlandırılmasında etkin bir finans sisteminin nasıl tesis edileceği de ele alınmıştır. Çalışmanın temel hipotezi, gelişmiş finans sisteminin ve finansal araçların yatırım verimliliğini ve finansal varlıkların likiditesini artıracığı, ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecek yayılmacı dışsallıklar sağlayacağı, belirsizlikleri de azaltacağı iddiasıdır. Bu hipotez daha sonra açıklanacak McKinnon-Shaw yaklaşımının görüşleri ile büyük ölçüde uyuşmaktadır. Çalışmanın ilgi çekici bir iddiası da, finansal gelişme sonrası toplam tasarrufların düşmesi durumunda bile, finansal gelişmenin yatırımların etkinliği üzerindeki olumlu etkisinin daha baskın gelmesi nedeniyle ekonomik büyümenin hızlanacağı şeklindedir (Bencivenga ve Smith 1991: 195–196; 205–208).

Mattesini (1996)'da, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler konusunda farklı bir bakış açısı sunulmuştur. Çalışmada kredi piyasalarının asimetrik bilgidan kaynaklanan özelliklere sahip olduğu bir model kullanılmış ve finans kurumlarının izleme maliyetlerinin, ekonomik büyümenin belirleyici faktörlerinden biri olduğu iddia edilmiştir. Bunun yanında izleme maliyetlerinin finansal aracılık sisteminin etkinliğini de gösterdiği ileri sürülmüştür. Söz konusu yüksek izleme maliyetlerinin ekonomik büyüme oranını azalttığı iddia edilmiştir (Eschenbach, 2004: 12).

Graff, Karmann (2006)'da finansal gelişme ve beşerî sermayenin çeşitli yollarla ilişkilendirildiği bir model formüle edilmiştir. Çalışmada yüksek derecede yetenekli beşerî sermayenin üretim fonksiyonuna bir girdi olarak alınmasının, bu girdinin finansal faaliyette de temel bir bileşen olmasına yol açacağı iddia edilmiştir. Belirtilen iddiadan hareketle kalifiye olmayan beşerî sermayenin, finans sistemi vasıtasıyla da fakirlik çıkmazına yol açtığı ileri sürülmüştür (Graff ve Karmann 2006: 130; 138; 146).

3.2.4. Çağdaş Keynesyen Teorilerde Finans Sistemi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

Çağdaş Keynesyen teori, geleneksel Keynesyen teorinin finans piyasalarına ilişkin temel çıkarımlarına mikro iktisadî temellerde rasyonalite kazandırmayı amaçlamaktadır. Böylece geleneksel Keynesyen teorinin tutarsızlıklarının ve paradokslarının giderilmesi amaçlanmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, Keynesyen teoriye yönelik eleştiriler bunların mikro iktisadî temellerden yoksun olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, çağdaş Keynesyen teoride geleneksel Keynesyen teorinin finans piyasalarına bakış açısı büyük ölçüde korunmakta, yani bu piyasalarda fiyat oluşumlarının etkinsizlik ve verimsizlik temelinde spekülatif ve grup psikolojisi çerçevesinde gerçekleştiği iddia edilmektedir. Belirtilen bağlamda çağdaş Keynesyen teoriler finans piyasalarındaki iktisadî birimlerin grup davranışlarına; buna bağlı yayılma-bulaşma etkilerine ve diğer rasyonel olmayan durumlara mikro iktisadî temellerde rasyonel açıklamalar sağlamaya çalışmaktadır (Singh, 2002: 13). Bu bölümde, Çağdaş Keynesyen teorilerin iki alt okulu olan yeni Keynesyen ve post-Keynesyen teorinin finans sistemi ile ekonomik performans arasında kurduğu ilişkiler ele alınacaktır.

Çağdaş Keynesyen teorileri temel olarak iki alt ekolde incelenebilir. Bunlardan ilki post-Keynesyen teori, diğeri ise, yeni Keynesyen teoridir. Yeni Keynesyen teori rasyonel bekleyişler teorisini benimsemekte, post-Keynesyenler ile bu noktada ayrılmaktadırlar. Ancak her iki teori de eksik bilginin finans piyasalarındaki rolü, etkin ücret teorisi, geleneksel Keynesyen makro iktisadî önerilerin monopolcü ve monopolcü rekabet piyasa ortamıyla birleştirilmesi gibi mikro temellere dayanmaktadır. Yöntem olarak yeni Keynesyenlerin, yeni klasik iktisada daha yakın oldukları iddia edilebilir. Post-Keynesyenler ise, tarihçi ekolün yöntem ve görüşlerine daha yakındırlar. Post-

Keynesyenler ekonomiyi tarihsel bir süreç içerisinde ele almakta ve bu özellikleri ile Marksist görüşle de yakınlık göstermektedirler. Diğer taraftan, post-Keynesyenlere göre beklentilerin ekonomi üzerinde büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu beklentiler geleceğe yön vermekte ve beklentilerin çok farklı olması bir öngörü sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun finans piyasalarına yansımaları ise, spekülasyon kazançlarının çok yüksek seviyelerde seyredebilme olasılığıdır (Büyükakın, 2007: 27-29). Post-Keynesyen teoriye göre para ve kredi kurumlarının ekonomi üzerinde belirgin bir rolü bulunmaktadır.

Çağdaş Keynesyen teorilerin ekonomik büyümede finans sisteminin rolüne dair görüşleri, temel olarak finansal serbestleşme okuluna (McKinnon-Shaw ekolüne) yönelik eleştiriler üzerine kurulmuştur. Neo-klasik teoride finans piyasalarının çok iyi düzeyde rekabetçi bir yapıya sahip olduğu varsayılmakta, piyasaların işleyişi ödünç verilebilir fonlar teorisi ile açıklanmakta ve finans sisteminin kurumsal gelişimi göz ardı edilmektedir. İşte çağdaş Keynesyen teoriler, neo-klasik teorinin belirtilen görüşlerinin geçerli olmadığını iddia etmekte, eksik istihdamın, fiyat istikrarsızlıklarının ve aksak rekabetin söz konusu olduğu bir ekonomide ödünç verilebilir fonlar teorisinin de geçerliliğini kaybedeceğini ileri sürmektedirler. Gerçekten de, finans piyasalarında asimetrik bilgi nedeniyle oluşan etkisiz piyasa dengesi (dengeleri) neo-klasik teori tarafından açıklanamamakta ve çağdaş Keynesyenler de bir piyasa aksaklığı olan asimetrik bilginin etkilerinden yola çıkarak söz konusu mekanizmaları ele almaktadırlar (Greenwald ve Stiglitz 1987: 19; Akçoraoğlu, 2000: 9; Atamtürk, 2007: 78).

Çağdaş Keynesyen teorilerde, faiz oranlarının oluşumu ödünç verilebilir fonlar teorisinde iddia edildiği gibi salt fon arz ve talebine bağlı kalmamaktadır. Bunun sebebi de, finans piyasalarında kredi tayinlemesinin yaygın olmasıdır. Kredi tayinlemesinde piyasa faiz oranının fon arz ve talep edenler tarafından bazı durumlarda (hatta çoğu durumda) dikkate alınmaması söz konusudur ve bu durum fon arz edenlerin sadece piyasada geçerli olan faiz oranına göre hareket etmemelerinden kaynaklanır. Yüksek ve piyasayı temizlediği iddia edilen faiz oranları, kötü ödünç alıcıları veya daha riskli yatırım projelerine sahip yatırımcıları cezbedebilir ve böyle bir durum da ödememe riski artabilir. Diğer taraftan, fon arz edenler verdikleri fonların geri dönmesini sağlayacak bir faiz oranını tercih ederlerse, fon talep edenler arasından bir seçim yapacaklardır. Bu seçim fon arz edenin elde edeceği faiz gelirini düşürecektir. Belli niteliklere sahip fon

talep edenlerin sınırlı olması piyasadaki fon talep edenlerin sayısını da sınırlayacaktır (Parasız, 1998: 338).

Özetle, kredi tayınlamasının özünde faiz oranlarının fon piyasasındaki işlemlerin tek belirleyicisi olmaması, asimetrik bilgiden kaynaklanabilecek risk ve belirsizlik faktörlerinin de piyasada önem arz etmesi söz konusudur. Bu durum finans piyasalarında çoklu dengelere yol açabilecek bir mikro iktisadî aksaklık olarak değerlendirilebilir ve genel itibarla büyük çaplı borç ilişkilerinde ortaya çıkabilir (Parasız, 1998: 338; Eschenbach, 2004: 9) Çağdaş Keynesyen teorilerin kredi tayınlaması konusundaki belirtilen iddiaları, neo-klasiklerin finans piyasalarına ilişkin çıkarımlarını da geçersiz kılabilmektedir.

Kredi piyasasında yaşanan tayınlama etkisi daha sonra açıklanacak asimetrik bilginin doğuracağı sorunları gidermede önemli role sahip olabilir. Zira riskli kredi müşterilerine daha yüksek faiz uygulanması, bu müşterilerin taleplerinde bir azalmaya yol açabilecektir. Öte taraftan, riski düşük kredi müşterilerine daha düşük faiz oranı uygulanması, bu müşterilerin piyasadaki kaçışını engelleyecektir. Böylece finansal serbestleşmenin yol açacağı sorunlar dikkate alındığında, ikinci en iyi politika anlamında daha etkin dengelere ulaşılabilecektir.

Belirtilenlerin yanında, çağdaş Keynesyen teorilerde, yeni yapısalcı yaklaşımda olduğu gibi, finans sisteminin özellikle GOÜ'lerde resmî ve resmî olmayan finans piyasalarından oluştuğu iddia edilmekte, bu nedenle de ekonomide faiz oranlarının farklılıklar arz edebileceği ileri sürülmektedir (Eser, 1996: 32). Söz konusu durum ise kredi tayınlamasında olduğu gibi, etkinsizlik anlamında finans piyasalarında çoklu dengelerin oluşumuna yol açabilecektir.

Yeni Keynesyen teori ile McKinnon-Shaw yaklaşımının en önemli farkı, yeni klasik teorinin çıkış noktası olarak ele aldığı ödünç verilebilir fonlar teorisinden kaynaklanmaktadır. Nitekim neo-klasik iktisadın bir uzantısı olan McKinnon-Shaw yaklaşımında piyasa faiz oranının oluşmasında tasarruf sahipleri etken iken, yeni Keynesyen teoride bankacılık sistemi ve bu sistemin kendine özgü politikaları etkindir (Büyükkın 2007: 3).

Yeni Keynesyen teorinin faiz oranlarının oluşumu ve etkileri konusundaki belirtilen görüşü, faiz-büyüme mekanizmasında önceliğin faiz oranlarını serbestleşme

yönündeki politikalar yerine, bankacılık sisteminin optimum faiz oranlarını belirleyecek yapıya uygun bir şekilde düzenlenmesine yönelik politikalara öncelik verilmesini telkin etmektedir. Bu durumun nedeni ise yeni Keynesyen teoride yeni yapısalcı yaklaşımda olduğu gibi faiz oranlarındaki bir artış, yatırım talebini azaltma suretiyle, büyüme hızını kısıtlayan bir unsur olabilir (Eser, 1996: 25).

Yeni Keynesyen teoride yine yeni yapısalcı yaklaşıma benzer şekilde piyasa faiz oranlarını artırmaya yönelik finansal serbestleşme politikalarının her zaman tasarruf hacmini artırma suretiyle yatırımları da artırmayacağı, dolayısıyla ekonomik büyümeyi hızlandırmayacağı savunulmaktadır. Artan faiz oranları piyasada artan belirsizlik ve risk olarak algılanabilir ve bu durumda bankalar kredi tayinlemesini tercih edebilir (Eser, 1996: 25–26)

Özellikle GOÜ’lerde, finansal serbestleşmeden ve yatırım artışından daha önde gelen sorun finansal istikrardır. Finansal istikrarın sağlanmadığı bir ortamda finansal serbestleşmeye gidilmesi ve sonrasında faiz oranlarının artması belirsizlik ve risk artışından kaynaklanan istikrarsızlıkları daha da derinleştirebileceğinden, zaten yüksek seviyede olan atıl fon hacmini daha da artırabilir. Böylesi bir durum ise, ekonomik büyüme hızının yavaşlamasına neden olabilir. Başka bir deyişle, yeni Keynesyen teoride GOÜ’lerde finansal istikrarın sağlanması daha fazla önem arz etmekte ve bu nedenle finansal serbestleşmeye, faiz oranları daha istikrarsız hale gelebileceğinden temkinli bakılmaktadır (Eser, 1996: 25–26).

Yeni Keynesyen teorinin belirtilen görüşleri, finansal baskı politikalarına daha olumlu bir bakış açısına sahip oldukları intibamı vermektedir. Nitekim teoriye göre GOÜ’lerdeki tasarruf ve yatırım yetersizliği finansal baskı politikalarından ileri gelmemektedir. Hatta finansal baskı politikaları faiz oranlarında bir istikrar sağlayarak finansal istikrara da katkı sağlayacağından olumlu bir tercih olarak görülebilir (Eser, 1996: 25–26). Başka bir deyişle, yeni Keynesyen görüşte içe ve dışa dönük finansal serbestleşme politikalarına temkinli bir bakış açısı söz konusu olduğu gibi finans sisteminin baskı altında tutulması gerektiği de telkin edilmektedir.

Yeni Keynesyen teorinin belirtilen görüşlerine ek olarak Post-Keynesyen teoride de sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, asimetrik bilgi ve aracı sorunları dâhilindedir. Her ne kadar bu yönüyle Yeni Keynesyen teori ile özdeşleştiği düşünülse de post-Keynesyen teori finansal serbestleşmeyi makro

ekonomik koordinasyon başarısızlığı ve spekülâtif sorunlarla birlikte meydana gelecek belirsizlikler dâhilinde ele almaktadır. Belirtilen açıdan neo-klasik iktisat ile önemli ölçüde çelişen post-Keynesyenler, finansal istikrarsızlıkların ve krizlerin nedeni olarak yeni Keynesyen iktisadın iddia ettiği gibi bilginin varlığındaki ve şeffaflığındaki eksikliklerden ziyade, geleceğin belirsizliğini ve gelecek hakkında bireylerin çok farklı algılamalarının varlığını gösterirler. Belirsizliğin sonucu ise, yatırımlar üzerinde görülmekte ve yatırımların seyri de istikrarsızlaşmaktadır. Belirtilen nedenlerden dolayı, finans piyasalarındaki koordinasyonun etkin olmaması ve otoritelerin de koordinasyonu sağlayıcı politikalar geliştirmemesi, finansal serbestleşme sonrası artan ve değişkenlik gösteren faiz oranlarının yol açtığı spekülâtif ortamda ekonomik büyümenin optimum altında gerçekleşmesine neden olabilir (Atamtürk, 2007: 78–79).

Bunların yanında post-Keynesyen iktisatçılar, neo-klasik teoriye alternatif olarak finans sisteminin büyüyen bir ekonominin talebine pasif olarak cevap verebildiğini ve finansal gelişmenin ekonomik büyümenin ardından geldiğini iddia etmektedirler. Ayrıca finans sisteminin sermayenin etkin dağıtımını konusunda yeterli olmadığı durumlarda kamu müdahalesinin yapılma gereğini de savunurlar. Post-Keynesyen görüşte bilgi asimetrisinin ve piyasa aksaklıklarının daha fazla aktif bir hükümet müdahalesini gerekli kıldığı da iddia edilmektedir. Bu nedenlerle finans piyasalarını ve kurumlarını geliştirmek için uzun dönemli bir hükümet stratejisi ve planlaması liberal iktisatçıların piyasa yanlısı önerilerinden daha başarılı olacaktır (Akçoraoglu, 2000: 3- 9).

3.3. Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Krizler ve Büyümeye Etkisi

Tarihi süreç incelendiğinde bankacılık krizlerinin genelde banka bilançolarının kötüleşmesinden ve bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklandığı görülmektedir. Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse geri dönüş yapmayan kredilerin çoğalması, menkul değerler piyasasındaki dalgalanmalar, reel sektörün daralması gibi nedenlerle bankaların aktif yapılarının bozulması bankacılık krizlerinin başlıca nedenleridir (Eren ve Süslü, 2001:664). Bankacılık krizlerinin başka bir tanımı da, bir veya birden fazla bankaya duyulan güvenin sarsılması, halkın aniden ve yaygın bir şekilde mevduatlarını çekmek için bankalara hücum etmesi olarak tanımlanmaktadır (Parasız, 1999: 53).

Türkiye’de ilk bankacılık krizi örneği, liberalizasyon sürecine girişle birlikte görülmektedir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de finansal liberalizasyon sonrasında bazı krizler yaşanmıştır. Bu krizlerin ortaya çıkmasındaki temel neden, makroekonomik istikrar sağlanmadan, yeterli yasal ve kurumsal altyapı ve düzenlemeler gerçekleştirilmeden finansal liberalizasyon uygulamasına başlanmasıdır. 24 Ocak Kararıyla birlikte başlayan bu süreçte, kredi ve mevduat faiz oranlarının serbest bırakılması, “Bankerler Krizi” olarak bilinen finansal sektör krizinin 1982 yılında yaşanmasına yol açmıştır (Erdoğan, 2002: 124-125).

1970’lerin sonuna doğru yaşanan ödemeler dengesi problemleri sebebiyle ortaya çıkan ekonomik durgunluk, sanayinin döviz ihtiyacını da karşılayabilecek yeni bir sanayileşme stratejisinin uygulanması zorunluluğunu ortaya koymuştur. Ekonominin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli olan finansal piyasalarda liberalizasyon ve derinleşmenin oluşturulmasına yönelik olarak, 1980 yılından sonra çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır (Erdoğan, 2002: 125).

1980 öncesi dönemde dışa kapalı, ithal ikamesine dayanan, sabit kur rejiminin izlendiği bir yapı mevcut iken, 24 Ocak 1980’de alınan kararlar ile finansal liberalizasyonu ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisini başlatılmış, döviz kuru ve faiz politikalarında reform denilebilecek düzeyde değişiklikler yapılmıştır (Akyüz, 2003: 5).

Bu dönemde faizlerin serbest bırakılmasıyla birlikte bankerlik kuruluşları yasal düzenlemelerden uzak bir şekilde sayıca çok artış göstermiştir. Bankerler hem sermaye piyasası alanında, hem de banka dışı para piyasasında baş döndürücü bir hızla gelişmeye başlamışlardır (Akınar, 2009: 1).

Serbest faiz ortamında çalışmak için yeni riskler oluşturulmuştur. 1 Temmuz 1980 tarihinde kredi ve mevduat faiz oranlarının serbest bırakılması (Temmuz Bankacılığı) tüketim harcamalarının azalmasına, tasarrufların banka ve bankerlere akmasına yol açmıştır. Bu durum en ufağından en büyüğüne kadar bütün sınai ve ticaret işletmelerini, ürettikleri ya da aracılık ettikleri malları satamaz duruma getirmiştir. Birçok firma, bankalara özkaynaklarının çok üstünde borçlanmış, bankalardaki kredi limitlerinin büyük kısmı aşılmıştır. Sistemde ağırlığı olan holding bankaları ise daha çok grup şirketlerini finanse etmeye çalışmış, diğer firmalara kredi vermeye yanaşmamışlardır. Bu durumda bankalardan kredi alamayacak hale gelen zor

durumdaki firmalar son çare olarak bankalara göre daha yüksek faiz öneren banker kuruluşlarının fonlarına yönelim göstermişlerdir (Boratav, 2002: 4).

Daha çok para toplayabilmek amacıyla büyük bankerler, kendileriyle işbirliği yapan holding bankaları ve büyük kredi talebi olan anonim şirket gruplarıyla çalışıp tasarruf sahiplerine %60 civarında faiz ödüyorlardı. Küçük bankerlerin faizleriyle %140'lara kadar varmaktaydı. Bankalar ve bankerler arasındaki bu faiz farklılığı tasarruf sahiplerinin paralarını bankacılık sisteminden çekmesine ve bankerlere yönelmesine neden olmuştu (Akpınar, 2009: 1).

Bankerlik sisteminin zayıf tarafı, sürekli para girişi gerektirmesiydi. İlk para yatırmanın faizinin, ikinci para yatırmanın parasıyla ödenmesi gerekiyordu. İflas edeceği baştan belli olan bu sisteme yönelik devlet yeterli düzenleme ve denetleme yapamamıştı. Nitekim sistem çok geçmeden tıkanıp bankerlere ödenmeyen faizler ve anaparalar, bankerlerin de tasarruf sahiplerine faiz ödemelerini aksatmasına sebebiyet verdi (Akpınar, 2009: 1).

1981 yılının Eylül ayından itibaren, bankerlerin mevduat sertifikası satmaları yasaklandı. 4 ay içerisinde 250 banker battı, yaklaşık 200 bin tasarruf sahibi mağdur oldu. Paralarını bankerlere kaptıran halk isyan etti, bazı bankerler öldürüldü, bazıları tutuklandı, bazıları da yurt dışına kaçtı (Akpınar, 2009: 1).

Bankerlerin iflası, kaçışı ve tasfiyeleri ile neticelenen bu deneyim, finansal alandaki yasal düzenlemelerin yeterli düzeyde olmadığı ve yapısal önlemler alınmasının şart olduğu kanaati her kesimde yerleştirmiştir. 1983 yılının Ağustos ayında çıkarılan "Bankerzedeler Yasası" ile devlet hiçbir haklı gerekçe olmaksızın bankerzedelere 1 yıl içerisinde 200'er bin lira ödenmesini kararlaştırmış, bu yolla halkın maduriyetini bir miktar azaltması amaçlanmıştır (Demir vd. 2008: 8).

1982 yılındaki krizin bankacılık sektörü açısından başlıca sonucu, mevduatın dağılımının bankalar arasında değişmesi olmuştur. Yaşanan kriz döneminde mevduat özel bankalardan kamu bankalarına doğru kaymış ve bu durum etkisini uzun bir dönem sürdürmüştür. Bu dönemde özellikle bankerlerde başlayan krizin ardından yaşanan mevduat çekilişleri sırasında, Merkez Bankası "son kredi mercii" görevini başarılı bir şekilde yerine getirmiş ve sistemin tıkanmasını ya da bir sorunun hissedilmesini önlemiştir. Sonuç olarak kriz, sistemik bir kriz yaratmamıştır (Akpınar, 2009: 1).

1989 yılında döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılması suretiyle tam liberalizasyon sağlanmıştır. Döviz işlemlerinde ve sermaye hareketlerinde yapılan liberalizasyon neticesinde yurtdışından borçlanma ile sağlanan fonlar, bankalar için mevduat yanında önemi artan bir kaynak haline gelmiştir (Akpınar, 2009: 1).

Hükümetin 1993 yılında faiz oranlarını düşürmesiyle birlikte fonlar döviz ve borsaya yönelmiş bunun neticesinde, döviz kurları yükselmiştir. Merkez bankasının müdahalede başarılı olamaması, belirsizlik ve dalgalanmaları beraberinde getirmiş, 1993 yılında borçlanmanın sınırına ulaşılmış ve Cumhuriyet tarihinde ilk defa toplam vergi gelirleri, iç borç taksit ve faiz ödemelerini karşılayamamıştır. 1993 yılının sonlarından başlayarak biraz da yerel seçimlerin etkisiyle Merkez Bankası'nın iç varlıkları hızla artarken dış varlıkları azalmıştır. Gerçekleşen bu kriz sinyallerine rağmen, Ocak 1994'de TL'nin değerinin yeterince düşürülmemesi ya da faiz oranlarının yeteri kadar yükseltilmemesi, ekonomiyi 5 Nisan'da krize sürüklemiştir (Yülek, 1997: 12).

Türk iktisat tarihinin en önemli krizlerinden biri olan 1994 krizi, Türk ekonomisini derinden etkilemiştir. 1994 yılında borç stokunda kamu açıklarından kaynaklanan artış ve yükselen faizler güven ortamının kaybolmasına neden olmuştur. 5 Nisan 1994 kararları ile başlangıçta devalüasyon sonucunda döviz kuru kontrolü sağlanmış, cari ve bütçe açıkları azaltılmış ve enflasyon hızı yavaşlamıştır. Bununla birlikte hedeflenen finansal reformlar gerçekleştirilemediğinden, finans sektöründeki sorunlar artmıştır (Fırat, 2008: 15).

Kısa vadeli hedeflere ulaşmada başarılı olan 5 Nisan kararları, ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirilmede yetersiz kalmıştır. Kararlı adımlar atılmadığından, uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi sağlanamamıştır. Makroekonomik istikrarın yakalanamaması sonucunda, 1997 yılında yeni bir kriz daha yaşanmıştır (Yılmaz, 2005: 61).

Bu yıllarda devlet iç borçlanmaya ağırlık verdiği için finansal sistem kaynak arayışını mevduattan bono gelirine yöneltmiştir. 1996 yılı sonuna kadar bu şekilde reel getiriler elde edilmiştir. 1997 yılında devlet bono ihalelerinin vadesini uzatmış ve getirisini de enflasyona endekslemiştir. Bu durum piyasa ve devlet açısından farklı sonuçlar doğurmuştur (Yılmaz, 2005: 61).

Piyasa açısından arz talep dengesi bozulmak zorunda kalmış, kısa vadeli yüksek getiriler ile kredi taleplerini karşılayan bankaların nakit akışı bozulmaya başlamıştır. Devlet ise yükümlülüklerini bono ihaleleri ile yapmayınca, hazineyi devreye sokmuştur. Hatta Ziraat Bankasının bu maksatla kullanılması (Somcağ, 2007: 52) bankanın likit açığı yasanmasına neden olmuş ve yükümlülüklerini yerine getiremeyen banka, sistemin tıkanmasına neden olmuştur. Merkez Bankasının devreye girmesiyle bankalar arası piyasa işlemleri ancak gerçekleşebilmiştir.

Yüksek reel faiz sunan Türkiye' ye, 1996-1998 yılları arasında yıllık ortalama 6 milyar dolar net sermaye girişi olmuştur (Somcağ, 2007: 53). Böylelikle cari açık kapatılmış ve ekonomiye de ek kaynak aktarılmıştır. İlaveten reel kur hedeflemesi yapıldığı için sanayide ihracat problemi de yaşanmamıştır. İstihdam artışı getirmesede ihracata dayalı bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde büyüme hızları sırasıyla, %7,9, %7,4 ve %8 olmuştur.

1995–1999 yılları arasında 1994 krizine yol açan ekonomik veya siyasi faktörlerde herhangi bir iyileşme yaşanmamış, dengesizlikler yapay tedbirlerle bastırılmaya çalışılarak doğabilecek krizler geçiştirilmeye çalışılmıştır. Bu süreç içerisinde yaşanan Asya, Rusya ve Brezilya krizleri ile 1999 Ağustos ayında yaşanan Marmara depreminin getirdiği ekonomik daralma, 1999 yılı sonunda Enflasyonu Düşürme Programı'nın yürürlüğe konulmasına neden olmuştur. Uygulanan program, dengesizlikleri sürdürülemez kadar artmış ekonomi ile uluslararası rekabet gücü azalmış reel sektör yapısını düzeltmeyi hedeflemiştir. Ancak üç yıllık bir dönemi kapsayan bu dezenflasyon programı henüz başlangıç aşamasındaki hatalar ve uygulama sürecindeki aksaklıklar nedeniyle kendisinden bekleneni gerçekleştirilememiştir (Çayırılı, 2012: 1).

2000 yıllarına gelindiğinde Türkiye, ödemeler dengesi problemi bulunmayan, bununla birlikte kronik enflasyonu yaşayan, kamu iç borcu sorunu ağırlaşmış ve kırılğan bir bankacılık yapısına sahip bir görünüm çizmektedir. Bu şartlarla birlikte, IMF ile döviz kurunu nominal çapa olarak kullanan para ve kur politikasını destekleyen sıkı maliye politikasından oluşan üç yıl süreli bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur (Mangır, 2006: 459-472).

Krize yönelik Merkez Bankası tarafından yapılan müdahaleler kapsamında, kamu bankaları ve TSMF' ye devreden bankalar için likidite desteği sağlanmış, devlet

borçlarının çevrilmeme riskini daraltarak, faiz oranlarının düşmesini kolaylaştırmak ve bankaların açık pozisyonlarını kapatmalarına yardım etmek maksadıyla iç borç takası yapılmış, bütçeyi finanse etmek için IMF kredisi kullanılmıştır (Serdengeçti, 2002: 36). 1989' dan bu tarafa yürütülen sıcak para-iç borç politikası sonucunda fazla Hazine bonusu stoku ve açık döviz pozisyonu yaşayan bankacılık sistemi, bu krediyle biraz olsun rahatlamıştır.

Enflasyonu Düşürme Programı'nın uygulanmaya başlamasıyla birlikte faiz oranları hızla düşmeye başlamış, enflasyon son 14 yıldan bu yana ilk defa %30'un altına düşmüş, üretim ve iç talep canlanmaya başlamıştır. Fakat TL'nin beklentilerin üzerinde reel değer kazanması, iç talepte görülen hızlı canlanma, ham petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının fiyatlarının artması ve Euro/Dolar paritesindeki gelişmeler neticesinde, 2000 yılı itibari ile cari işlemler açığı beklentilerin üzerinde artmıştır (Atamtürk, 2007: 85).

Bununla beraber yapısal reformlarda yaşanan yavaşlama, kamu bankalarına ilişkin düzenlemelerde gerçekleşen problemler, siyasi belirsizlikler ve küresel sermayenin gelişen piyasalara karşı daha kaygılı yaklaşması, Türkiye'ye yabancı sermaye girişinin 2000 yılının son döneminde azalmasına yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde 2000 yılı Kasım ayında kriz yaşanmıştır. Gerçekleşen krizin ardından, finansal piyasalardaki riskler ve ekonominin krize karşı duyarlılığındaki artış, 2001 Şubat'ında yeni bir krizin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır (Yiğitoğlu, 2005: 7).

Bankalar açık pozisyonlarını kapatma temayülü içerisinde olduklarından, döviz olan talep artmış ve piyasadaki TL likiditesi kâfi derecede olmadığından bankalar arasındaki faizler yükselmeye başlamıştır. Yerli bankalar açık pozisyon kapatma kaygısı içinde, yabancılar da yıl sonu hesaplarını kapatma kaygısı içinde olunca döviz talebi artmış, bu gelişme de doğal olarak faizleri bir miktar yukarlara çekmiştir. Yaşanan kısa vadeli sermaye çıkışı neticesinde cari işlemler açığı artmış ve bankacılık sektöründeki bozulma Türkiye'yi çıkmaza sokmuştur (Fırat, 2008: 45).

Meydana gelen bu gelişmeler neticesinde pek çok küçük ve orta ölçekli banka Mevduat ve Sigorta Fonu'na devredilmiş, ekonomide ve bankacılık sektöründe yapısal düzenlemelere gidilmiştir. Özel bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi için "Yeniden Yapılandırma Programı" adı altında çok özel bir denetime tabi tutulmuştur.

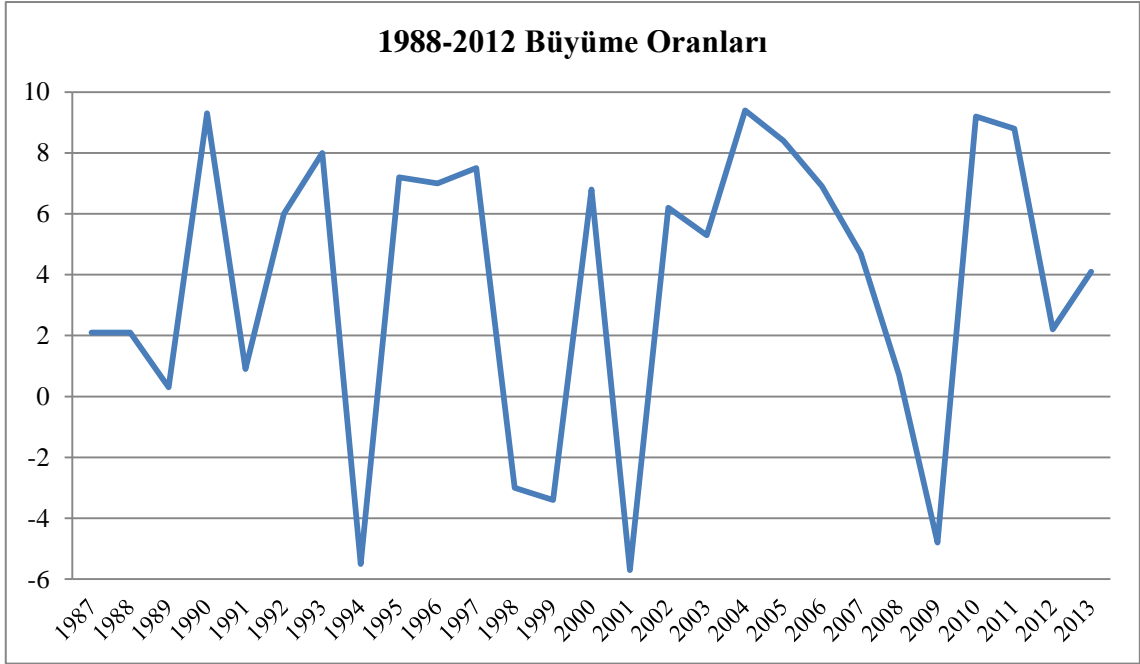
Kamu bankalarının ise bilanço yapıları güçlendirilmiş ve bu bankaların faaliyet verimliliğinin artırılmasına özel bir önemiyet verilmiştir. BDDK kurularak, bankacılık sektörüne belirli düzenlemeler ve sınırlamalar getirilmiş, yapısal reform yapılmıştır (Öztürk, 2005: 1).

2000 yılı içinde uygulanan “Döviz Kuru Çapasına Dayalı Enflasyonu Düşürme” programının arka arkaya yaşanan iki krizle birlikte çökmesinin ardından, ilk önce “Yeni Ulusal Program” daha sonra da “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)” 15 Mayıs 2001 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur. 2001 yılında uygulanan istikrar programının temel hedefleri, sürdürülemez boyutlara varan kamu kesimi iç borç dinamiğinin ortadan kaldırılması, ekonominin dış desteğe muhtaç olmadan güçlü ve sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve bu amaca uygun olarak finansal piyasaların yeniden yapılandırılarak bankacılık kesimine işlerlik kazandırılması olarak belirlenmiştir (Yiğitoğlu, 2005: 7).

1990’lı yıllardan bu yana Türkiye ekonomisinde sık olarak yaşanan krizlerde dışsal etkenlerin de rolü olmakla birlikte, krizlerin başlıca nedenleri; sürdürülemez iç borç dinamiği oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere finansal sistemdeki sağlıksız yapının kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır (Atamtürk, 2007: 85).

1990–2008 döneminde Türkiye ekonomisi yıllık ortalama % 4,1 dolayında büyümüştür. Türkiye’nin gelişme düzeyi dikkate alındığında, bu oranın düşük olduğu söylenebilir. Türkiye ekonomisinin büyüme oranı, görece düşük olmasının yanında, oldukça istikrarsız bir seyir izlediği, Şekil 2’deki GSYH ’ nin % değişiminin gösterildiği grafiktende anlaşılmaktadır (Yiğitoğlu, 2005: 7).

Şekil 2: Ekonomik Büyüme Oranları (%)

Kaynak: (www.tcmb.gov.tr), (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

1989-1994 arasında büyüme hızı görece yüksek seyretmiş, 1996-2001 arasında ise milli gelir neredeyse aynı düzeyde kalmıştır. 2002 yılıyla birlikte büyüme hızının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. 2002-2007 dönemindeki yıllık ortalama büyüme oranı % 6,7 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde en yüksek büyüme hızına % 9,4 ile 2004 yılında ulaşılırken, ekonomi 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte % 5,5 oranında, 1999 yılında yaşanan depremin etkisiyle % 3,4 oranında ve 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucu % 5,7 oranında küçülmüştür (www.tcmb.gov.tr).

1995 ve sonrası dönemde pek çok gelişmekte olan ülke finansal kriz yaşamıştır. 1995 Meksika krizi ile başlayan, 1997 Güneydoğu Asya krizi ile devam eden ve nihayet 2001 Türkiye, 2002 Arjantin krizleri ve 2008 Küresel krizi ile şimdilik sona eren bu finansal krizler dizisi diğer krizlerden farklı bir grup olarak ele alınmayı gerektiren bir özelliğe sahiptirler. Bu krizlerin sonuçları ve onların incelenmesi neticesinde elde edilen bilgiler, 1980'li yılların başından bu yana devam eden bir paradigmayı yıkmıştır. Bu değerler dizisi, ana unsuru döviz kurlarının baskılanması olan bir politikalar demetiyle

yurtdışı kaynak edinmede bir avantaj sağlamak ve sağlanan yurtdışı kaynakla hızlı bir şekilde büyüme anlayışına dayanıyordu (Arslan, 2006: 6).

En önemli sorunlardan biri, önce kısmen sonra tamamen mevduat garantisini getirilmesi, bankacılık sisteminin bütününde sistemik bir kriz ortaya çıktığında hatalıydı. Kriz genelleşerek tüm bankacılık sistemine yayıldığında, mevduat garantisinin tamamen ve olası maliyetleri gözardı edilerek uygulanması gerekirdi. Mevduat garantisinin kendisinin bir güvenilirliğinin olması ise ancak halkın bu garantinin aktif işlediğini görmesinden sonra gerçekleşmişti.

Türkiye açısından bu durum, yukarıda ele alınan ülkelerdeki koşulların bir kısmı ile paralellik göstermektedir. Kamu maliyesinde artan dengesizlikler ve bu dengesizliğin finans kesiminde bazı zafiyetlere neden olması, dış kaynak kullanımının artan risk ve yüksek belirsizlik dâhilinde azalması, buna bağlı olarak büyüme eğiliminin azalması gibi olgular benzerlik göstermektedir (Ertunç, 2010: 2-5).

Güneydoğu Asya ülkeleri tarafından uygulanan sıcak para politikalarının oluşturduğu finansal risk, genellikle reel kesim firmaları üzerinde kalmış ve bu durum dış kaynak kullanımını azaltırken ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama eğilimini hızlandırmıştır. Türkiye’de ise bahsedilen finansal risk genellikle bankacılık sistemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna rağmen Türkiye’de ekonomik faaliyetlerde yavaşlama bağlamında ortaya çıkan sonuçlar, Güneydoğu Asya ülkelerinden farklı olmayacaktır. Zira Türkiye’de finans kesiminde ortaya çıkan bir krizin, parasal aktarım mekanizmaları kanalıyla reel kesimi etkileyeceği bilinmektedir. Mekanizması farklı olsa dahi dış tasarruflardaki azalmanın büyüme üzerindeki baskın negatif etkisi de benzer yönlerden biridir (Arslan, 2006: 6).

2007 yılına gelindiğinde ise ABD mortgage piyasasındaki çöküş ve diğer sanayileşmiş ekonomilerde konut patlamasının tersine dönmesi, tüm dünyaya kısa sürede yayıldı. Verdikleri kredileri tahsil edemeyen bankalar kaynak zaafı içine girmişler ve finansal piyasalarda oluşan güvensizlik ortamı neticesinde bankalar birbirlerine borç verme konusunda çekingen davranması, likidite sorununu doğurarak mali sistemin bozulmasına yol açmıştır (Demir vd. 2008: 8). Mortgage krizi olarak ortaya çıkan bu durum bir likidite krizine dönüşmüştür.

2008'in Ağustos ve Eylül ayında gelişmiş ülkelerin Merkez Bankaları, finansal piyasalardaki tedirginliği azaltmak için piyasalara yüklü miktarlarda likidite sağlamışlardır. Alınan önlemlere karşın endişeler giderilememiştir. 7 Eylül 2008 tarihinde Fannie Mae ve Freddie Mac'in yönetimini Federal Emlak Finansmanı Otoritesi (Federal Housing Finance Agency-FHFA) devralmış, 16 Eylül 2008 tarihinde American International Group (AIG) adlı dünyanın en büyük sigorta şirketinin hisse senetleri % 60 değer kaybetmiş ve ABD Merkez Bankası (FED) tarafından yüksek miktarda mali destek sağlanmıştır (TCMB 2008b: 1). Bunların yan sıra ABD'de 2007 yaz ayında ABD'nin en büyük yatırım bankalarından biri olan ve 158 yıllık bir geçmişe sahip bulunan Lehman Brothers'in çok yüksek düzeye çıkan borçlarını ödeyememesi sonucu 15 Eylül 2008'de iflasını açıklamasıyla kriz şiddetini arttırmış ve diğer piyasalara yayılarak global bir krize dönüşmüştür (Melvin ve Taylor 2009: 1243-1245).

2008 krizi yasal bir zeminde düzenli olarak işleyen fakat zamanla sistemden kaynaklanan sorunların önlenemeden büyümesi ve konut kredi sisteminde oluşan bozulmalar sonucu ortaya çıkan bir kriz olarak göze çarpmaktadır (Akdemir vd., 2009: 24).

Mortgage sistemi birçok ülkede uygulanan bir sistem olmasına rağmen, Türkiye'de bu konuyla ilgili yasa Şubat 2007'de meclisten geçmiştir. Türkiye'de ABD'deki gibi bir mortgage sisteminden söz etmek mümkün olmadığı için Türkiye'de bir mortgage krizinden bahsetmek olanaksızdır. 2008 yılının üçüncü çeyreğinde etkisini arttıran global kriz Türkiye'yi doğrudan etkilenmemekle beraber, krizin etkileri Türkiye'de sınırlı bir negatiflik oluşturmuştur. Krizle beraber finansal piyasalarda başlayan tedirginlik ve yurtdışı borsalarında yaşanan kayıplar, İMKB'ye de olumsuz yansımış ve düşüslere neden olmuştur. Türk Lirası'nda, yabancı yatırımcıların artan dolar talebi nedeniyle kayıplar görülmüştür (Apak ve Aytaç, 2009: 218-219).

Kriz döneminde risk algılaması olumsuz etkilenmiştir. Böylece gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yatırımcıların risk almalarında ki azalma sonucu sermaye çıkışları yaşanmış ve yabancı kaynak bulmak zorlaşmıştır (Ünal ve Kaya 2009: 4). Yanı sıra para birimlerinde ve yatırım araçlarında önemli derece de değer kayıpları olmuştur. Finansal koşullardaki sıkışıklığı önlemek için Kasım ve Aralık ayları içerisinde kısa vadeli faiz oranlarında toplam 175 baz puanlık bir indirime gidilmiştir.

Krizin Türkiye'deki bir başka olumsuz etkisi, insanların likidite daralmasından dolayı aşırı borçlanmalarına neden olmuştur. Bunun sonucunda bilinçsiz kredi kartı kullanımları halkın ödeme imkânlarını aşan düzeylere ulaşmıştır (Ertuna, 2003: 1).

Krizin Türkiye'deki diğer bir etkisi ise sorunlu kredi oranını arttırmasıdır. Toplam krediler içinde, sorunlu kredilerin payı giderek artmaktadır. Kriz sonrası süreçte bankaların, geri ödenemeyen krediler dolayısıyla el koydukları malların sayısı büyük oranda artmıştır. Bu dönemde küresel kredilerin azalması, kredi maliyetlerinin artması ve yurtdışı pazarlarının daralması sonucu krizden reel kesimde fazlasıyla etkilenmiş ve büyük kayıplar yaşamıştır. Reel kesimin daralması işsizlik oranlarını arttırmış ve işsizlik 2008 yılında ortalama % 11 olmuştur (Alptekin, 2009: 2).

2008 yılı üçüncü çeyreğinde Türk bankacılık sektörünün kârlılık performansı azalmıştır. Bunda ise tahsili gecikmiş alacakların arttırmasının etkisi büyüktür. Sektörün sermaye yeterlilik rasyosu ise, öz kaynakların artışı ve risk ağırlıklı aktiflerin artış hızının yavaşlaması sonucu artmıştır. Bankacılık risklerinin arttığı bu dönemde sektörün sağlamlığının göstergesi olarak takip edilen Finansal Sağlamlık Endeksi; kârlılık, sermaye ve faiz riski endekslerindeki azalış sonucu Eylül 2008'de gerilemiş olmasına rağmen, olumlu seviyesini korumuştur. Küresel krizin etkileri sonucu finansal piyasaların geleceği açısından, risklerin etkin bir şekilde yönetilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle, mali disiplinden taviz verilmemeli ve kamu otoritelerinin gereken tedbirleri zamanında alması sağlanmalıdır (TCMB, 2008a: 1).

Türk bankacılık sektörü krizin etkilerini hissetmesine rağmen bazı gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelere oranla krize çok daha hazırlıklı ve güçlü girmiştir. Bu da krizde Türk finansal sisteminin sağlam kalabilmesinde en büyük etkidir (Bastı 2009: 89-103). Türkiye'nin kriz karşısında bu kadar güçlü olmasının en büyük nedeni; 2001 krizi sonrasında bankacılık sektörünün yapılandırılması, düzenleyici ve denetleyici çerçevenin sağlamlaştırılması, bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, problemlili bankaların sistemden çeşitli yöntemlerle uzaklaştırılması ve TCMB tarafından uygulanan makroekonomik politikalar olduğu söylenebilir (Civelekyüce, 2009: 2).

Türk bankacılık sistemi, 2001 krizinden aldığı dersler nedeniyle kredi vermek konusunda hassas davranmaktadır. 2008 küresel kriziyle de güven veren ve istikrara katkı yapan bir çaba sergilemektedir. Fakat tekbaşına bankacılık sisteminin sağlıklı

işlemesi, istikrarlı bir piyasa ekonomisi için yeterli görülmemekte, reel sektör-bankacılık ilişkisi mutlaka güçlendirilmelidir (Alptekin, 2009: 2).

Dünyanın önde gelen bankalarına çok fazla miktarlarda sermaye katkısı yapıldığı halde bankacılık sektörünün sermayesi yapısı 2001 krizinden sonra düzenli uygulanan reformlar sayesinde güçlü yapısını korumuş ve bankacılık sektörü büyümesini sürdürmüştür (TCMB, 2008a: 1).

Kriz sonrası bankacılık sektörünün kredi büyümesi, diğer gelişmekte olan ülkelere oranla parasal sıkılaştırmanın da etkisiyle sınırlı kalmıştır. Ayrıca kurumsal krediler azalma eğilimi göstermiş ve bu kredilerin büyüme oranı düşmeye başlamıştır. Bu nedenle TCMB'nin yüksek faiz politikasının etkisi ile Türkiye portföy ve kısa süreli kredi plasmanlarını ülkeye çekmiştir. Böylece büyüme oranını bütçe açığı ve cari açık ile finanse etmiştir (Çolak, 2009: 3). Büyüme oranı 2008 yılında %0,7 olurken, krizin dip yaptığı 2009 yılında %-4,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kriz sonrası dönemde ise sırasıyla 2010 yılında %9,2, 2011 yılında %8,8, 2012 yılında %2,1 ve 2013 yılında ise %4,1 olarak gerçekleşmiş ve pozitif bir seyir izlemiştir (www.tuik.gov.tr).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE YÖNELİK EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

Bu bölümde Türkiye’de bankacılık sektörü ile büyüme arasında ilişkinin ekonometrik analizi yapılacaktır. Bu bölümde uygulanacak ampirik çalışmanın amacı, bankacılık sektörü ve büyüme için kullanılan değişkenler arasında, önceki bölümlerde anlatılan ve teorik olarak izah edilen ilişkinin geçerliliğini Türkiye için ampirik olarak test etmektir.

Çalışmada kullanılan serilerin durağanlık analizi için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi kullanılacaktır. Söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını test edilmesinde ve incelenmesinde Johansen Eşbütünleşme (koentegrasyon) Testi yönteminden yararlanılacaktır. Daha sonra bankacılık sektörü ile büyüme için kullanılan değişkenler arasında neden sonuç ilişkisini ortaya koymak için Granger nedensellik testi kullanılacaktır. Çalışma kapsamındaki tüm testler için “E-views 6” ekonometri programı kullanılmıştır.

4.1. Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Teorik ve Ampirik Bazı Çalışmalar

Çalışmanın bu kısmında ekonomik büyüme ile bankacılık sektörü arasında ilişki ve literatür özeti sunulacak olup, literatürdeki ampirik sonuçlardan kısaca bahsedilecektir.

Ampirik çalışmaların büyük çoğunluğu finansal gelişmişlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemekte ancak finansal araçların likit yükümlülüklerinin GSYİH’ya (Gayri Safi Yurt içi Hasıla) olan oranı ve GSYİH içerisinde özel sektöre verilen yurtiçi krediler gibi finansal gelişmenin banka temelli ölçütlerini

kullanmaktadır. Finansal sistem içinde yer alan bankalar, yerine getirdikleri fonksiyonlarıyla, ülke ekonomilerinin büyüme süreçlerinde önemli rol oynamaktadırlar.

Fakat ilk büyüme iktisatçıları, finansal sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tartışmamışlardır. Lucas (1988), çalışmasında ekonomik büyümenin açıklanmasında finansın etkisini önemsememektedir. Rabinson ise (1952), çalışmasında finansın büyümeye sebep olmadığını, reel sektörün ihtiyaçlarına cevap verdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte literatürde, ekonomik büyümede finansal sistemdeki gelişmenin önemli bir rolü olduğu konusunda yaygın bir fikir birliği mevcuttur. Bu doğrultuda Joseph Schumpeter, 1911 yılında ekonomik büyüme sürecinde bankaların önemli bir rol oynadığını belirtmiştir (Levine, 2004: 1).

Bankalar kredi verirken toplumsal tasarrufları kullanacak olan firmalarda seçici davrandıklarından ötürü, tasarrufların etkin dağılımını sağlayarak ekonomik büyümeye neden olurlar. Böylelikle, Schumpeterci görüş, bankaların verimlilik artışı ve teknolojik değişimler üzerindeki pozitif etkisini vurgulayarak ekonomik büyüme üzerindeki rolünü ortaya koymaktadır.

Ayrıca alternatif olarak geniş bir kalkınma ekonomisi literatürü, ekonomik büyümenin altında yatan en önemli anahtar faktörün sermaye birikimi olduğunu belirtmektedir. Söz konusu görüşe göre bankaların, yurtiçi tasarrufları artırmak ve yabancı sermayeyi yurtiçine çekmek suretiyle büyümeye sebep olduğu belirtilmektedir (Beck vd., 1999: 1).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sınırlı sermaye birikiminin, hükümetlerin büyümeyi gerçekleştirme çabalarında önemli bir engel teşkil ettiği belirtilmektedir. Bu nedenle ekonomik büyümeyi destekleyecek sektörlerle, sermaye birikimini gerçekleştirecek tasarrufların kredi yoluyla aktarılması büyük önem arz etmektedir. İlaveten gelişmekte olan ülkelerde, kurumsal yapıdaki zayıflıkların neden olduğu sorunların önüne geçmede de bankacılık sektörüne önemli görevler düşmektedir.

Bankalar, finansal aracılık faaliyetlerini yürütürlerken, ellerindeki sermayeyi daha verimli alanlara aktarma yönünde caba sarf etmektedirler. Bu bağlamda bankalar kurumsal anlamda daha güçlü işletme seçimine yönelerek, sermayenin etkin dönüşümünü sağlamak yoluyla yatırımları artırmaktadırlar. Örneğin Walter Bagehot (1873) ve Joseph A. Shumpeter (1912), çalışmalarında bankacılık sektörünün verimli

yatırımları finanse ederek, kişi başına düşen gelirden ve büyüme oranında artışa sebep olduğunu belirtmişlerdir. Literatürde yer alan çalışmaların büyük bir kısmı ekonomik büyüme sürecinde bankacılık sektörünün önemli olduğu sonucunu yaygın olarak ortaya koymaktadır (Tsuru, 2000: 5).

Beck ve diğerleri (1999), bankacılık sektörü gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan analiz, yatay kesit ve dinamik panel yöntemi olmak üzere iki ayrı ekonometrik yöntemden oluşmaktadır. Yatay kesit, 63 ülke için 1960-1995 döneminde ülke başına tek gözlem kullanılarak, panel analiz ise 77 ülke için 1960-1995 döneminde beş yıllık veriler kullanılarak yapılmıştır (Beck vd., 1999:1-31). Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, finansal gelişme, likit yükümlülükler ile mevduat banka varlıklarının, mevduat banka ve merkez banka varlıklarına oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analizin sonuçlarına göre, özel sektöre verilen krediler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde önemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bankacılık sektörü gelişimi ile verimlilik artışı arasında da önemli ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bankacılık sektörü gelişimi ile fiziksel sermaye birikimi ve özel tasarruf oranı arasında da güçlü ve pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Beck ve Levine (2004), bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma, 1976 ile 1998 yılları arasında beş yıllık verilerle toplam 40 ülke üzerinde panel analiz metoduyla yapılmıştır. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranını ile temsil edilmiştir. Yapılan analizler sonucu, bankacılık sektörü gelişimiyle ekonomik büyüme arasında önemli ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (Beck ve Levine, 2004: 423-442).

Caporale ve diğerleri (2009), bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz, 10 yeni Avrupa Birliği (EU) üyesi ülke için 1994-2007 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel nedensellik yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü; özel sektör kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık sektörünün bu ülkelerde az gelişmiş olduğu ve bunun da ekonomik büyümeye katkısının sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan daha etkin bankacılık sektörünün ekonomik büyümeyi hızlandıracağı belirtilmiştir (Caporale vd., 2009: 1-39).

Hondroyiannis ve diğeri (2005), bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz, Yunanistan ekonomisi için 1986-1999 döneminde aylık veriler kullanılarak nedensellik testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü, özel sektöre verilen banka kredilerinin toplamı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, uzun dönemde bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir (Hondroyiannis vd., 2005: 173-188).

Agu ve Chukwu (2008), banka temelli finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz, Nijerya ekonomisi için 1970-2005 döneminde Toda-Yamamoto Nedensellik Testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen banka kredilerinin GSYH'ye oranı, M2'nin GSYH'ye oranı, banka mevduat yükümlülüklerinin GSYH'ye oranı ve kredi mevduat oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde ilişkili tespit edilmiştir. Banka temelli finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre mevduat ve kredi değişkenlerindeki gelişme ekonomik büyümeyi olumlu etkilemekte olduğu, ekonomik büyümeyle birlikte özel sektör kredilerindeki gelişmenin arttığı tespit edilmiştir (Agu ve Chukwu, 2008: 175-184).

Levine ve Zervos (1998), bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz 47 ülke için 1976-1993 döneminde yıllık verilerin ortalaması alınarak her ülke için tek gözlem kullanılarak yatay kesit analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme, sermaye birikimi ve verimlilik artışı arasında pozitif ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, banka kredilerinin sermaye birikimini ve verimlilik artışını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir (Levine ve Zervos, 1998: 537-558).

Webb ve diğeri (2002), bankacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analiz, 55 ülke için 1980-1996 döneminde yıllık verilerin ortalaması alınarak yatay kesit analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık ve sigortacılık

sektörlerinin verimliliği artırmak yoluyla, sermayenin etkin tahsisini sağlayarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir (Webb vd., 2002: 1-45).

Ünalınış (2002), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz, Türkiye için 1970-2001 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı, özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranı, özel kredilerin yurtiçi kredilere oranı, M2Y para arzının GSYH'ye oranı ve toplam kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Türkiye'de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemde çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir (Ünalınış, 2002: 1-11).

Aslan ve Küçükaksoy (2006), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz, Türkiye için 1970-2004 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektör kredi hacmi büyüklüğü ile temsil edilmiştir. Yapılan analizin sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aslan ve Küçükaksoy, 2006: 12-28).

Özcan ve Ari (2011), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz, Türkiye için 1998-2009 döneminde çeyrek dönem veriler kullanılarak VAR modeli aracılığıyla tahmin edilmiştir. Finansal gelişme, mevduat, kalkınma ve yatırım bankaları tarafından özel sektöre sağlanan kredi hacmi değişkenleri ile temsil edilmiştir. Çalışmada, Türkiye'de finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında tek yönlü bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin yönünün de ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğu tespit edilmiştir (Özcan ve Ari, 2011: 121-142).

Demirhan ve diğerleri (2011), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz Türkiye için 1987-2006 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, özel sektöre verilen toplam banka kredilerinin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Analiz sonucunda, Türkiye'de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, bankacılık sektörü gelişiminin ekonomik büyümeyi borsa sektörü gelişiminden daha fazla etkilediği de tespit edilmiştir (Demirhan vd., 2011: 1-19).

Tablo 3: Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Teorik ve Ampirik Bazı Çalışmaların Özeti

Yazar(lar)	Metot	Ülke(ler)	Sonuç
Arestis, Demetriades ve Luinted (2001)	Zaman Serisi Analizi	5 Gelişmiş Ülke	Çalışma sonucunda bankalar ve sermaye piyasalarının gelişimi ekonomik büyümeyi hızlandırmakta, fakat bu aşamada bankalar daha önemli bir rol oynamaktadır.
Kang ve Sawada (2000)	Zaman Serisi Verileri İçsel Büyüme Modeli	20 Ülke	Çalışmada finansal gelişme ve ticari serbestleşme, beşeri sermaye yatırımlarının marjinal faydasını arttırarak ekonomik büyümeyi hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Mc Kinnon-Shaw (1973)	İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi	Az Gelişmiş 10 Asya Ülkesi (1961-1972)	Çalışmada ekonomik büyüme ve yurtiçi tasarruf üzerinde, reel faiz oranının pozitif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Jayaratne ve Strahan (1996)	Panel Veri Analizi	50 ABD Eyaleti	Çalışmada bankaların verdiği borçların kalitesinin artması ile hızlı ekonomik büyüme arasında ilişki olduğunu bulunmuştur.
Bhattacharya ve Sivasubramanian (2003)	Nedensellik Analizi	Hindistan Örneği	Çalışmada finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Rousseau ve Wachtel (1998)	Zaman Serisi Analizi	Sanayileşmiş 5 Ülke (ABD, Kanada, İngiltere, İsveç, Norveç)	Çalışma, çıktıdan aracılığa çok küçük bir geri besleme kanıtı ile finans büyümeyi öngörmektedir.
Rajan ve Zingales (1998)	Zaman Serisi Analizi	Firma ve Endüstri Temelinde Geniş Bir Ülke Topluluğu (1980–1990)	Çalışmada finansal gelişmenin, ekonomik büyüme üzerinde oldukça büyük bir etkisi olduğu saptanmıştır. İyi bir finansal sistem, dış finansmana bağlı endüstrilere rekabetçi avantaj sağlamaktadır.
Beck ve Levine (2004)	Panel Veri Analizi	40 Ülke	Çalışmada ekonomik gelişme sürecinde finansal gelişmenin önemini vurgulanmıştır.
Neusser ve Kugler (1998)	Zaman Serisi Analizi	OECD Ülkeleri	Çalışma neticesine göre; finansal aracılık gelişimi önde gelen gösterge olabilir, fakat büyümenin altında yatan neden değildir.
Levine ve Zervos	Yatay-Kesit	Gelişmiş	Çalışmada finansal gelişmenin iktisadi büyümeye öncülük ettiği hipotezini

(1998)	Regresyonu	Ekonomiler	destekleyici sonuçlara ulaşılmıştır.
Luitel ve Khan (1999)	VAR Metodolojisi	10 Ülke Örneği	Çalışma sonunda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki bulunmuştur.
Kang ve Sawada (2000)	İçsel Büyüme Modeli	20 Ülke İçin Zaman Serisi Verileri	Çalışmada finansal gelişme ve ticari serbestleşmenin beşeri sermaye yatırımlarının marjinal faydasını artırarak iktisadi büyümeyi hızlandırdığı sonucuna varılmıştır.
Arestis (2002)	Standart Ekonometrik Teknikler	6 Gelişmekte Olan Ülke	Çalışmada finansal liberalizasyonun oldukça karmaşık bir süreç olduğu ve etkisinin belirsiz olduğu sonucuna varılmıştır.
Kar vd. (2011)	Panel Granger Nedensellik Testi	Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri (1980- 2007)	Çalışmada finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik hakkında net bir yorum yapılamayacağı ifade edilmiştir.
Al-Yousif (2002)	Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi	30 Gelişmekte Olan Ülke	Çalışmada finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Shan and Morris (2002)	VAR ve Granger Nedensellik Testi	OECD ve Asya Ülkeleri	Çalışmada bazı ülkeler için ortaya çıkan iki yönlü ilişki, diğer ülkeler için tek yönlü bulunmuştur.
Dritsakis ve Adamopoulos (2004)	VAR Metodolojisi	Yunanistan Örneği	Çalışmada finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Chang ve Caudill (2005)	VAR Metodolojisi	Tayvan Örneği	Çalışma neticesinde finansal gelişmeden iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik bulunmuştur.
Yapraklı (2007)	VAR ve Granger Nedensellik Testi	Türkiye Örneği	Çalışmada ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik bulunmuştur.
Caporale vd. (2009)	Panel Nedensellik Yöntemi	10 Yeni Avrupa Birliği Üyesi Ülke	Çalışma neticesinde, bankacılık sektörünün bu ülkelerde az gelişmiş olduğu ve bunun da ekonomik büyümeye katkısının sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Demirhan vd. (2011)	Zaman Serisi Nedensellik Testi	Türkiye	Çalışma neticesinde, Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, bankacılık sektörü gelişiminin ekonomik büyümeyi borsa sektörü gelişiminden daha fazla etkilediği de tespit edilmiştir.
Hondroyiannis vd. (2005)	Nedensellik Testi	Yunanistan	Çalışmada uzun dönemde bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.
Agu ve Chukwu (2008)	Toda- Yamamoto Nedensellik Testi	Nijerya	Çalışma neticesinde, banka temelli finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Webb vd. (2002)	Yatay Kesit Analizi	55 Ülke	Çalışma neticesinde, bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin verimliliği artırmak yoluyla, sermayenin etkin tahsisini sağlayarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Ünalmiş (2002)	Zaman Serisi Yöntemi	Türkiye	Çalışma neticesinde, Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemde çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.
Rioja and Valev (2004)	Panel Veri Analizi	10 Ülke	Çalışmada finansal gelişmenin yüksek olduğu ülkelerde verimliliği arttırarak, düşük olduğu ülkelere ise sermaye birikimini hızlandırarak ekonomik büyümeyi arttırdığı bulgusunu elde edilmiştir.
Abu-Bader ve Abu-Qarn (2008)	VAR Metodolojisi- Nedensellik	Ortadoğu Kuzey Afrika Ülkeleri	Çalışma neticesinde finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi arttırdığı savını ileri süren “arz öncüllü”, İsrail için ise ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru “talep izleyici” bir nedensellik belirlenmiştir.
Artan (2007)	Panel Veri Analizi	79 Ülke Örneği	Çalışmada gelir düzeyi düşük ülkelere finansal kalkınmanın büyümeyi negatif etkilediği sonucuna varılmıştır.
Onur (2005)	Granger Nedensellik (Oto regresif Model)	Türkiye Örneği	Çalışmada, Türkiye ekonomisinde finansal liberalizasyon sonrasında ilk iki yıl için finansal liberalizasyon, finansal kalkınma ve açıklığın GSMH’nin nedeni olmadığı, ancak GSMH’nin finansal kalkınmanın 2 yıl gecikmeli, finansal liberalizasyon ve açıklığın nedeni olduğu sonucuna

			ulaşmıştır.
Ndikumana (2005)	Panel Veri Analizi	99 Ülke	Çalışma finansal aracılığın gelişmesinin yatırımları arttırdığı sonucunu ortaya koymuştur.
Müslümov ve Aras (2002)	Granger Nedensellik (Sims Testi)	OECD Örneği	Çalışmada sermaye piyasasının gelişmesinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşılmıştır.
Rousseau ve Vuthipadadorn (2005)	Eş-Bütünleşme Granger Nedensellik	10 Asya Ülkesi	Çalışmada finansal gelişmenin yatırımları uyardığı ve ülkelerin çoğunda finansal gelişmeden yatırımlara tek yönlü bir ilişkinin varlığı yani ilişkinin “arz öncüllü” nitelikte olduğu sonucu elde edilmiştir.
Christopoulos ve Tsionas (2004)	Panel Eş-Bütünleşme Analizi	10 Gelişmekte Ülke	Çalışma neticesine göre; finansal gelişme ekonomik büyümenin nedenidir.
Kar ve Pentecost (2000)	Eş-Bütünleşme Analizi Hata Düzeltme Modeli	Türkiye Örneği	Çalışmada finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin yönü, seçilen finansal gelişme göstergesine bağlı olarak değişebileceği sonucuna varmışlardır.
Thangavelu vd. (2004)	VAR Metodolojisi	Avustralya Örneği	Çalışmada ekonomik büyümeden finansal araçların gelişimine doğru bir nedensellik olduğu, ancak finansal piyasaların gelişiminin ekonomik büyümeye neden olacağı şeklinde bir kanıtı ulaşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ang ve McKibbin (2007)	Eş-Bütünleşme Granger Nedensellik	Malezya Örneği	Çalışmada büyümenin finansal derinliği artırdığı yani ilişkinin “talep izleyici” şeklinde olduğu tespit edilmiştir.
Hassan, Sanchez Yu (2011)	Panel Veri Analizi	Gelir Düzeyine Göre Sınıflandırılmış 168 Ülke	Çalışma neticesinde gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Çoğu ülke için kısa dönemde iki yönlü nedenselliğin varlığı bulgusu elde edilmiştir.
Gökdeniz vd. (2003)	Regresyon Analizi	Türkiye Örneği (1989-2002)	Çalışma neticesinde finansal piyasaların ekonomik büyümeyi etkilediği bulgusu elde edilememiştir.
Atamtürk (2004)	Granger Nedensellik	Türkiye Örneği (1975-2003)	Çalışmada finansal gelişmeden ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı bulgusunu elde etmiştir.

Aslan ve Küçükaksoy (2006)	Granger Nedensellik Testi	Türkiye Örneği (1970-2004)	Çalışmada finansal gelişmenin ekonomik büyümenin nedeni olduğu yani ekonomik büyümeyi desteklediği sonucu elde edilmiştir.
Aslan ve Korap (2006)	Eş-Bütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi	Türkiye Örneği (1986-2004)	Çalışmada finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünün finansal gelişmişlik göstergelerine göre değiştiği ifade edilmiştir.
Acaravcı vd. (2007)	Eş-Bütünleşme Analizi	Türkiye Örneği (1986-2006)	Çalışmada, Türkiye’de finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı bulgusunu elde edilmiştir.
Kandır vd. (2007)	Eş-Bütünleşme Analizi Hata Düzeltme Modeli	Türkiye Örneği (1988-2004)	Çalışma neticesinde, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında “talep izleyici” ilişkisi olduğu, yani Türkiye’de ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi arttırdığı görülmüştür.
Afşar (2007)	Teorik Çalışma-Literatür Taraması	Türkiye Örneği	Çalışma neticesinde Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında güçlü ilişki olduğu fakat nedenselliğin yönünün belirsiz olduğu bulgusu elde edilmiştir.
Altunç (2008)	Eş-Bütünleşme Analizi Hata Düzeltme Modeli	Türkiye Örneği (1970-2006)	Çalışmada finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünün finansal gelişmişlik göstergelerine göre değiştiği ifade edilmiştir.
Ağır vd. (2009)	Literatür Taraması	Türkiye Örneği	Çalışmada finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, eşanlı bir nitelikte olabileceğine işaret edilmiştir.
Nazlıoğlu vd. (2009)	ARDL Yöntemi ve Dolado-Lutkepohl Nedensellik Analizi	Türkiye Örneği (1987-2007)	Çalışmada altı farklı finansal gelişme göstergesi kullanılmış ve genel olarak finansal gelişmenin büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu, sadece özel sektöre verilen krediler değişkeninin pozitif etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.
Altıntaş ve Ayriçay (2010)	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Türkiye Örneği (1987-2007)	Çalışmada, büyüme üzerinde en fazla finansal gelişmenin etkili olduğunu ayrıca faizin etkisinin nispeten daha az olduğunu belirtilmiştir.

Keskin ve Karşıyakalı (2010)	Engle-Granger Yöntemi ve Nedensellik Analizi	Türkiye Örneği (1987-2007)	Çalışma neticesinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında “talep izleyici” ilişki olduğunu yani Türkiye’de ekonomik büyümenin finansal gelişmenin nedeni olduğu görülmüştür.
Öztürk vd. (2011)	Panel Nedensellik Testi	Gelişmekte Olan 8 Ülke ve Türkiye Örneği (1992-2009)	Çalışmada ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı bulgusu elde edilmiştir.
Özcan ve Ari (2011)	VAR Analizi	Türkiye Örneği (1998-2009)	Çalışmada ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı bulgusu elde edilmiştir.
İnce (2011)	Eş-Bütünleşme Analizi Granger Nedensellik Analizi	Türkiye Örneği (1980-2010)	Çalışmada ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında kısa dönemde güçlü bir ilişki olsa da uzun dönemde ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.
Soytaş ve Küçükçaya (2011)	Granger Nedensellik ve VAR Analizi	Türkiye Örneği (1991-2005)	Çalışmada altı farklı finansal gelişme değişkeni ile indeks oluşturularak, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi nedensellik analizi incelemiş, fakat nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Levine (1996)	Çok Değişkenli Kalibrasyon Yöntemi	21 OECD Ülkesi, 74 OECD'den Olmayan Ülke (1975-1995)	Çalışma neticesinde, OECD ülkelerinde finansal derinlik ve sermaye hesabı liberalizasyonu arasında çok yoğun pozitif ilişki bulunmuştur.
Beck ve Diğerleri (1999)	Yatay Kesit ve Dinamik Panel Yöntemi	77 Ülke	Çalışma neticesine göre; özel sektöre verilen krediler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde önemli bir ilişki tespit edilmiştir.
Güneş (2013)	Granger Nedensellik Testi	Türkiye Örneği (1988-2009)	Çalışma neticesine göre; finansal gelişme ve büyüme arasında bir ilişki yoktur.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.2. Analizde Kullanılan Ekonometrik Yönteme İlişkin Teorik Açıklamalar

Bu bölümde, ilk olarak birim kök kavramı üzerinde durulmaktadır. Geleneksel birim kök testleri (Augmented Dickey Fuller (ADF)) teorik olarak anlatıldıktan sonra, eşbütünleşme kavramı ve kullanılacak olan Johansen-Juselius (JJ) eşbütünleşme analizi anlatılmaktadır. Daha sonra uzun dönemli ilişki çıkması durumunda kullanılacak olan hata düzeltme modeli hakkında bilgi verilmektedir. Bunlara ek olarak Granger Nedenselliği ile ilgili teorik ve kısa bilgiler verilmektedir.

4.2.1. Durağanlık (Birim-Kök Testi) Testleri

Ekonometrik çalışmaların, zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle analize geçmeden önce yapılacak ilk iş, zaman serilerinin durağan olup olmadığının sınanmasıdır. Ekonomik zaman serileri genel olarak durağan değildir. Eğer seriler durağan ise, meydana gelebilecek bir şok geçici olacak; zamanla şokun etkisi azalarak seri uzun dönemde sahip olduğu ortalama seviyesine dönecektir. Bir zaman serisinin durağan olabilmesi için ortalaması ile varyansının zaman içinde değişmemesi gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle, durağanlık; ortak varyansının, bu ortak varyansın hesaplandığı dönemi değil de, sadece iki dönem arasındaki uzaklığa ya da gecikmeye bağlı olarak ortaya çıkan olasılıklı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Gujarati, 1999: 713). Durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması halinde düzmece-sahte regresyon problemleriyle karşılaşabilir. Bu durumda seviyede regresyon analiziyle elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmaz. Bu nedenle, önce ilgili serilerin durağan hale getirilmesi gerekmektedir (Gujarati & Porter, 2012: 624).

Kısaca, incelenen zaman dönemi boyunca serinin ortalaması ve varyansı sistematik bir değişme göstermiyorsa veya seri periyodik dalgalanmalardan arınmış ise, diğer bir deyişle, seride istatistiksel bir denge söz konusu ise bu tür seriler durağan olarak adlandırılır. Nedensellik ilişkisini araştırmadan önce serilerin durağanlık testlerinin yapılması gerekmektedir. Bunun nedeni, nedensellik analizinin gerçekleştirilme yönteminin serilerin durağanlığının sağlanıp sağlanmadığına göre değişmesidir. Bu analizde değişkenlerin durağanlık testleri ADF testi kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir (Harris ve Sollis, 2003: 4; Uçan, 2014: 160).

4.2.2. Augmented Dickey–Fuller (ADF) Testi

Durağanlığın saptanabilmesi için kullanılan pek çok test bulunmaktadır. Bu çalışmada değişkenlere ait verilerin durağanlığını test etmek için ADF birim kök testi de kullanılmıştır. ADF testi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini, bağımsız değişken olarak modele dâhil eder. Burada gecikmeli değişkene ait uygun gecikme sayısı belirlenirken Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır (Enders, 1995:395). Bu testin sonucunda elde edilen τ değeri Dickey-Fuller tarafından hesaplanan, Mac Kinnon tarafından yeniden düzenlenen, tablo değerleri ile karşılaştırarak $\gamma=0$ hipotezi test edilmektedir (Enders, 1995: 395). Sıfır hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu, alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu göstermektedir.

ADF testi için üç ayrı regresyon denklemi incelenmektedir. Birincisinde (Denklem (1)) sabit ve lineer trend yoktur. İkincisinde (Denklem (2)) sadece sabit eklenmektedir. Üçüncü denklemde (Denklem (3)) ise hem sabit hem de trend değişkeni eklenmektedir (Brooks, 2008: 320-323; Uçan, 2014: 162).

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \alpha + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \alpha + \beta t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

4.2.3. Eş Bütünleşme Analizi

Değişkenlerin birinci farklarında durağan olması durumunda, değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadıklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Eşbütünleşme durağan olmayan iki zaman serisi arasındaki kolerasyonu incelemek için geliştirilmiş bir tekniktir. Eğer iki veya daha fazla zaman serisi kendileri durağan olmadıkları halde, doğrusal kombinasyonları durağan ise bu serilerin eşbütünleşik oldukları söylenmektedir. İktisadi anlamda ise bu seriler arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Değişkenlerin eşbütünleşik olmaları bunlar arasında lineer bir kombinasyonun bulunduğu, bir diğer ifadeyle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu anlamına gelmektedir. Bunun anlaşılması için eşbütünleşme testinin yapılması gerekmektedir. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin saptanmasında Engle ve Granger (1987) ile Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen teknikler kullanılmaktadır (Uçan, 2014: 164-165). Çalışmada eşbütünleşme testi Johansen, (1988) ve Johansen/Juselius, (1990) [JJ] yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Değişken sayısı iki olduğunda dahi iki aşamalı EG yöntemine göre JJ yöntemi daha duyarlı ve güçlü sonuçlar vermektedir. Johansen eşbütünleşme testinde Trace ve Maximum Eigenvalue olmak üzere eşbütünleşme vektörünün sayısını tanımlayan iki istatistik ileri sürülmektedir. İki değişken arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığının belirlenmesi için gerçekleştirilen eşbütünleşme testi sonucunda eşbütünleşmenin bulunması, bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu anlamına gelmektedir. JJ yöntemi kullanıldığında eşbütünleşme vektörlerinin sayısı trace testi yapılmak suretiyle tespit edilebilmektedir. Trace testinde eşbütünleşme vektörlerinin sayısının (r) 0,1,2,... eşit veya küçük olduğu sıfır hipotezi test edilmektedir. Her bir durum için sıfır hipotezlerin reddedilmesi trace istatistik değerinin kritik değerden yüksek çıkması halinde söz konusu olmaktadır. Seriler arasında eşbütünleşme olmadığı anlamına gelen (r=0) sıfır hipotezine karşılık; kullanılan değişkenlerin en çok bir eksiği kadar eşbütünleşme olabileceğini gösteren alternatif hipotezi test edilmektedir. Sıfır hipotezinin reddi, diğer bir deyişle test değerlerinin kritik değerlerden büyük çıkması; seriler arasında eşbütünleşme olduğunu, yani seriler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ifade etmektedir (Johansen, 1991: 1551-1580).

4.2.4. Hata Düzeltme Modeli (HDM)

Hata düzeltme mekanizmasının temelinde ekonomik değişkenler arasında uzun vadede bir denge ilişkisi varsayımı vardır. Kısa dönemde bu uzun dönem dengesinden sapmalar meydana gelmektedir. Uzun dönemde bu sapmaların giderek artmasının önlenmesi için HDM kullanılmaktadır. Hata düzeltme mekanizması ile bu sapmaların bir sonraki dönemde düzeltilmesi amaçlanmaktadır. İlk kez Sagan (1964, 1984) tarafından kullanılan teknik, Davidson, Hendry, Srba ve Yeo (1978) ile tanıtılmıştır. Engle ve Greanger ile yaygınlaştırılan teknikte, değişkenlerin birinci farkları ile eşbütünleşme regresyonunun bir dönem gecikmeli hatalarını da içermektedir. Bu modeli kullanmanın avantajlarından en önemlileri, değişkenler arasındaki dengesizliğin belirlenerek düzeltilmesini sağlamak ve kısa ve uzun dönem nedenselliklerin ortaya konulmasıdır (Vogelvang, 2005: 265-266; Enders, 1995: 365-366; Gujarati, 1999: 728-729; Uçan, 2014: 167). Anlaşılabileceği üzere HDM nedenselliğin yönünün tahmin edilmesinde ilave bir kanal sağlamaktadır.

4.2.5. Granger Nedenselliği

İktisat teorisinden gelen bilgiye dayanarak aralarında ilişki olması beklenen değişkenlerin ampirik testlerle çözümlenmesi zorunlu olmaktadır. Regresyon analizi değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkisini ele alan ampirik testlerden biridir. Ancak bu bağımlılık ilişkisi değişkenler arasında nedensel bir ilişkin olduğu anlamına gelmemektedir (Tarı, 2008:435). Bu anlamda oluşturulan modeldeki değişkenlerin içsel ya da dışsal olduğu ayrımının yapılmasında nedensellik çok önemli olmaktadır. Nedensellik testi ile değişkenlerin içsel ve dışsal ayrımının yapılması modelin belirlenmesi noktasında önemli olmaktadır. Nedensellik ile dışsallık arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki özellikle nedenselliğin operasyonel hale gelmesinden sonra, önemli derecede artmıştır (Işığışık, 1994: 93).

4.3. Ampirik Sonuçlar ve Bulgular

4.3.1. Değişkenlerin Tanımlanması

Modelde 2003:Q1-2013:Q4 (44 gözlem sayısı) dönemi arasında üçer aylık veriler kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenler “Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)” ve “Orta ve Uzun Vadeli Toplam Krediler (OUVTC)” dir. Ampirik çalışmada bankacılık sektörü göstergesi olarak orta ve uzun vadeli toplam krediler (OUVTC) kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olarak da sabit fiyatlarla (1998 fiyatları) GSYİH (GDP) kullanılmıştır. Modele alınan değişkenlerden reel GSYİH verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden; bankacılık sektörünü temsil eden orta ve uzun vadeli toplam krediler (OUVTC) ise Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülteninden alınmıştır. Verilerin analizinde “E-views 6.0 beta” ekonometrik programından faydalanılmıştır.

Tablo 4: Modellemede Kullanılan Değişkenler

GDP	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
OUVTC	Orta Uzun Vadeli Toplam Krediler

Literatürde genel olarak finansal gelişmişlik üzerinden büyüme olgusu açıklanmaya çalışılmış, inceleme ve çalışmalar bu yönde yapılmış, ancak bankacılık sektörü üzerinde pek fazla durulmamıştır. Özellikle bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde finansal sektörün büyük bir kısmını bankacılık sektörü temsil etmektedir. Bu nedenle finansal gelişmişlik düzeyi de bankacılık sektörünün büyüme ve gelişmesiyle paralel seyretmekte, sistemin çoğunluğunu bankacılık sektörü temsil etmektedir. Buradan hareketle finansal sektör içinde büyük bir paya sahip olan bankacılık sektörünün temsili için seçilen verilerde bir anlamda finansal gelişmişliği temsil etmektedir. Yapılan literatür taramasında gerek finansal gelişmişlik gerekse bankacılık sektörü gelişmişlik düzeyi ölçümü noktasında kesin bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu yüzden bankacılık sektörü ve finansal gelişmişlik düzeylerini ölçmede çok farklı

yöntemler kullanılmaktadır. Bir ülkenin bankacılık sektörünün gelişmişlik düzeyini değerlendirmede çok önemli sorunlardan biri bankacılık sektörü gelişiminin ölçülmesinde kullanılacak olan değişkenlerin seçilmesidir. Hem bankacılık sektörü hem de finansal gelişmişliğin ölçülmesinde kullanılan değişkenler genelde M1, M2 M3'ün GSYİH'ye oranı, özel sektör kredilerinin GSYİH'deki payı, özel sektör kredilerinin toplam yurtiçi krediler içindeki payı ve bankacılık kesimi bilanço büyüklükleri gibi değişkenler kullanılmaktadır (Report, 2013: 20-45).

Reel GSYİH (GDP) ve Orta ve Uzun Vadeli Toplam Kredilerin (OUVTC) doğal logaritmaları alınmıştır. Ayrıca gerekli duyulan değişkenlere mevsimsel düzeltme uygulanmıştır. Buna göre Reel GDP ve OUVTC değişkenlerine mevsimsel düzeltme (Eviews 6-beta _X11) uygulanmıştır. Reel GDP değişkenine ait verilerin hesaplama yöntemleri farklılık arz ettiğinden, 1998 bazlı veriler kullanılmıştır.

4.3.2. Birim Kök Test Sonuçları

Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağan olup olmadığı belirlenmelidir. Bu amaçla, uygulamaya geçmeden önce değişkenlerin durağanlık durumu Augmented Dickey-Fuller birim kök testine göre araştırılmıştır.

Değişkenlere ait ADF birim kök sonuçlarına Tablo 5'de yer verilmiştir. Yukarıda açıklamalarına yer verilen değişkenler (GDP ve OUVTC) öncelikle seviyede daha sonra da birinci farklarında durağanlık testine tabii tutulmuştur. Her iki değişken için seviyesinde yapılan birim kök testleri sonuçları değişkenlerin durağan olmadığını, bir diğer ifadeyle serilerin birim kök içerdiğini göstermektedir. Durağan olmayan serilerin farkları alınarak durağan hale getirilmektedir. Bu doğrultuda her iki serisinde farkı alınarak yeniden durağanlık testine tabii tutulmuştur. Farkı alınmış serilerin %1 anlam düzeyinde durağan oldukları ADF birim kök testi sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bu durum serilerin I(1) düzeyinde entegre olduğunu göstermektedir. Serilerin birinci farkında durağan çıkmaları, GDP ve OUVTC serileri arasında eşbütünleşmenin veya uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını araştırmak için gerekli ön koşulu sağlamaktadır.

Tablo 5: ADF Birim Kök Sonuçları

Değişkenler	Düzy		Birinci Fark	
	ADF Değerleri	Olasılık Değerleri	ADF Değerleri	Olasılık Değerleri
GDP	-1.042	(0.730)	-21.646	(0.000) ^{***}
OUVTC	-2.806	(0.065)	-5.000	(0.000) ^{***}

Not: ^{***} %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Birinci farklarında durağanlaşan serileri için ilerideki analizler için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 6’da LR (Likelihood), FPE (Final Prediction Error), AIC (Akaike Information Criterion), SC (Shwarz Information Criterion), HQ (Hannan-Quinn Information Criterion) kriterlerinden yararlanarak en uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Buna göre, uygun gecikme uzunluğunun bilgi kriterlerinin tamamında 3 olduğu tahmin edilmiştir. Ancak eşbütünselme analizinde 3’den geriye doğru gidilerek 1 gecikme uzunluğu kullanılmıştır.

Tablo 6: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	0.004780	0.332342	0.416786	0.362875
1	214.9993	1.75e-05	-5.278449	-5.025117	-5.186852
2	35.84938	7.69e-06	-6.102717	-5.680497	-5.950055
3	27.10960*	4.15e-06*	-6.724220*	-6.133112*	-6.510494*
4	5.114455	4.33e-06	-6.689202	-5.929206	-6.414412

Not: * işareti ilgili kritere göre uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR: Ardışık Uyumlaştırılmış LR test istatistiğini, FPE; Son tahmin kriterini, AIC; Akaike Bilgi Kriterini, SC; Schwarz Bilgi Kriterini, HQ; Hannan-Quinn Bilgi Kriterini göstermektedir.

Değişkenler arasında eşbütünlüğün olup olmadığının sınındığı bir diğer yöntem ise Johansen eşbütünlük yöntemi. Johansen eşbütünlük test sonuçlarına göre değişkenler arasında en az 1 eşbütünlük denkleminin var olduğu %5 kritik değerde reddedilemediğini göstermektedir. Her iki test sonuçları GDP ve OUVTC serilerden oluşan sistemde değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olduğunu yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini ifade etmektedir.

Tablo 7: Johansen Eşbütünlük Test Sonuçları

Öz Değer	Trace Testi (TT)	%5 Kritik Değer	Olasılık	Eşbütünlük Sayısı
0.742239	65.26127	15.49471	0.0000	Hiç*
0.179728	8.320996	3.841466	0.0039	En Çok 1*
Öz Değer	Maximum Eigenvalue (ME)	%5 Kritik Değer	Olasılık	Eşbütünlük Sayısı
0.742239	56.94028	14.26460	0.0000	Hiç*
0.179728	8.320996	3.841466	0.0039	En Çok 1*

Not: *0.5 seviyesinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

lnGDP'ye göre normalize edilmiş eşbütünlük denklemi Tablo 8'de gösterilmiştir. Verilen katsayılar uzun dönem denge değerlerini göstermektedir. Parantez içindeki değerler standart hataları, köşeli parantez içindeki değerler ise t değerlerini ifade etmektedir. Çıkan test sonuçlarına göre GDP ile OUVTC arasında %7'lik bir ilişki olduğu söylenebilir. Kullanılan model aşağıda Denklem (1) ile verilmiştir.

Model 1:

$$\ln \text{GDP} = \alpha + \beta \ln (\text{OUVTC}) + \varepsilon \quad (1)$$

Tablo 8: Normalize Edilmiş Denklem ve HDM katsayısı

Eşbütünleşme Denklemi;	lnOUVTC (-1)	lnGDP (-1)
Denklem 1	1	-7.269797 (0.011924) [-24.8114]
ECM Katsayısı	-0.029452 [-2,53]	

Not: Standart Hatalar ( ) ile ve t istatistikleri [ ] ile gösterilmektedir.

Hata düzeltme katsayısının değeri 0.03'dir. Bu sonuca göre orta uzun vadeli toplam kredilerde kısa vadede gerçekleşen sapmaların her üç ayda yaklaşık 0.03 kadarının ortadan kalktığı söylenmektedir. Diğer bir deyişle, uzun dönem dengesi yaklaşık olarak 33 dönem gibi bir sürede tekrar yakalanabilecektir.

Tablo 9: Hata Düzeltme Modeli

Hata Düzeltme	D (lnOUVTC)	D (lnGDP)
CointEq1	-0.029452 (0.011636) [-2.53090]	0.191658 (0.01998) [9.59336]
D (lnOUVTC (-1))	0.287328 (0.13702) [2.09694]	0.280429 (0.14229) [1.97078]
D (lnGDP (-1))	-0.156659 (0.10984)	0.698542 (0.11407)

	[-1.42621]	[6.12393]
C	0.062927 (0.01398) [4.50226]	-0.020457 (0.01451) [-1.40944]

Not: Standart Hatalar ( ) ile ve t istatistikleri [ ] ile gösterilmektedir.

4.3.3. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bir makroekonomik büyüklük üzerinde, herhangi bir değişkenin etkili olup olmadığı, öncelikle nedensellik testleri ile ölçülür. Bu nedenle sistemde yer alan değişkenlerin birbirini etkileyip etkilemediği; etkilediyse bunun ne oranda olduğu ve nedenselliğin hangi yönde olduğunu bulmak için Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 10: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Gözlem	F istatistiği	P-Olasılığı
H0: OUVTC, GDP’nin Granger nedeni değildir.	44	2.034084	0.1538
H0: GDP, OUVTC’nin Granger nedeni değildir.	44	3.883966	0.0487

Granger nedensellik analizinden elde edilen sonuçlar % 5 hata payı ile değerlendirildiğinde, $0.1538 > 0.05$ olduğundan H_0 reddedilir. Yani orta ve uzun vadeli toplam krediler, GSYİH üzerinde nedensel etkiye sahiptir. Böylece ana hipotez reddedilmiş ve alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bu durum, bankacılık sektöründeki gelişmelerin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ifade etmektedir. Diğer değişken değerlendirildiğinde ise, $0.0487 < 0.05$ olduğundan H_0 kabul edilir. Yani Reel GSYİH, orta ve uzun vadeli toplam krediler üzerinde nedensel etkiye sahip değildir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik büyüme, ülkelerin iktisadi manada gelişmesinde çok önemli bir unsurdur. Bunun nedeni, ekonomik kalkınma için ekonomik büyümenin gerekliliğinden ileri gelmektedir. Özellikle Türkiye gibi kalkınmasını tamamlayamamış ülkeler için bu durum olmazsa olmazlardan sayılabilir. Bu sebeple her ülkenin orta ve uzun dönemli hedeflerinden birisi de, istikrarlı ekonomik büyümedir. Ülkelerin çıktı üretilebilmesi, katma değer oluşturabilmesi ve dolayısıyla reel GSYİH'nın artması için, fiziki sermaye, beşeri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar gibi girdilerin, farklı teknolojik bilgiler dâhilinde ve farklı oranlarda bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu üretim faktörlerinin miktarları ise ancak uzun dönemde arttırılıp, kaliteleri de yine ancak uzun dönemde iyileştirilebilmektedir. Buradan hareketle, sermaye ve sermayeye ulaşılabilirlik ile beşeri sermayenin önemi artmaktadır.

Dolayısıyla sermaye yetersizliği, ekonomik büyüme için önemli bir problemi teşkil etmektedir. Bu probleminin çözümüne bankacılık sektörü, yürüttüğü faaliyetler ile katkı sağlamakta ve ekonomik büyümeyi etkileyen pek çok fonksiyonu yerine getirmektedir. Literatürde bu ilişkiyi test eden çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda bankacılık sektörünün ekonomik büyümeye etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bir kısım çalışmalar da ekonomik büyümenin bankacılık sektörünü geliştirdiği sonucuna varmıştır. Bu iki sonuç literatürde sırasıyla arz ve talep öncülü hipotez olarak isimlendirilmiştir.

Mevcut literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalar, genellikle finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik yapılmıştır. Fakat bankacılık sektörü özelinde yapılan çalışma sayısının sınırlı olması ve yapılan literatür taramasına göre Türkiye üzerinde sadece bir çalışmaya rastlanmış olması konunun seçilmesinde belirleyici olmuştur. Bu iki önemli iktisadi olgu arasındaki ilişkinin yansımaları ve konu ile ilgili az sayıda çalışmanın yapılmış olması, çalışmanın önemini arttırmakta olup literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın amacı; Türkiye ekonomisi için bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Bu bağlamda söz konusu ilişkiler, 2003-2013 dönemi için Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Çalışmada öncelikle teorik olarak bankacılık ve büyüme kavramı ifade edilmekte daha sonra ise bu iki kavram ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Bu kavramlar arasında bulunan ilişki anlatılmaya çalışıldıktan sonra ampirik çalışmalara ilişkin kapsamlı bir literatür taramasına yer verilmektedir. Daha sonra bankacılık sektörü ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Türkiye verileri kullanılarak analiz edilmektedir. Çalışmanın bölümleri genelden özele doğru ilerlemekte ve bir önceki bölümle ilişkilendirilmektedir.

Çalışmada yer verilen değişkenler (GDP ve OUVTC) öncelikle seviyede daha sonra da birinci farklarında durağanlık testine tabii tutulmuştur. Her iki değişken için seviyesinde yapılan birim kök testleri sonuçları değişkenlerin durağan olmadığını göstermiştir. Durağan olmayan serilerin farkları alınarak durağan hale getirilmiş ve bu doğrultuda her iki serisinde farkı alınarak yeniden durağanlık testine tabi tutulmuştur. Farkı alınmış serilerin %5 anlam düzeyinde durağan oldukları ADF birim kök testi sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bu durum serilerin birinci farkında durağan olduğunu göstermektedir. Johansen eşbütünleşme test sonuçlarına göre değişkenler arasında en az 1 eşbütünleşme denkleminin var olduğu %5 kritik değerde reddedilemediğini göstermektedir. Her iki test sonuçları GDP ve OUVTC serilerden oluşan sistemde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini ifade etmektedir. Nedensellik testinden elde edilen bulgular bankacılık sektöründen ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu nedensellik ilişkisi, bankacılık sektörünün temel göstergelerinden olan OUVTC'den ekonomik büyümeye doğrudur. Bu durum, bankacılık sektöründeki gelişmelerin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada elde edilen nedensellik ilişkisi kredilerden ekonomik büyümeye doğru olduğu için arz yönlü görüşleri destekler niteliktedir. Bu sonuçlara göre, gelişmekte olan ülkelerde bankalarca kullanılan orta ve uzun vadeli kredilerin kullanılması dolayısıyla yatırımların arttığını ve katma değer oluştuğunu buradan hareketle de ekonomik büyümenin olumlu etkilendiğini söylemek mümkündür.

Gerçektende Türkiye’de, bankacılık sektörünün kullandığı krediler vasıtasıyla hem bireysel ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol üstlenerek beşeri gelişime katkı sağladığı hem de uzun vadede yatırımlara kaynak oluşturarak üretimi arttırmak suretiyle reel GSYİH’yi attırmada yardımcı olduğu görülmektedir. Beşeri gelişime yönelik faaliyetlerin artması, insan yaşamının kalitesini iyileştirerek, üretim süreçlerinin verimliliğini arttırmaktadır. Diğer taraftan özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sınırlı sermayeyinin, ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek sektörlere kredi yoluyla aktarılması ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bankalar sağladıkları bu kredilerin dağılması konusunda seçici davranıp, kurumsal anlamda daha güçlü işletmeleri seçmekte ve böylece sermayenin etkin dönüşümünü sağlayarak kişi başına düşen gelirden ve büyüme oranlarında artışa sebep olmaktadır.

Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarın da etkisiyle finansal piyasalarda yaşanan olumlu gelişmeler, ülkeyi uluslararası fon akışında önemli bir durak haline getirmiştir. Bu nedenle dış borç finansmanında, maliyeti düşük etkin kaynak tahsisi dış borcun sürdürülebilirliğine yardımcı olmuştur. Ayrıca dış borç ödemelerinde kamu sektörünün üzerindeki yükün bu yolla hafiflemesi, ülke ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak alanlara yapılacak olan yatırım olanaklarının artmasını da sağlamaktadır.

Ancak bankacılık sektörü ile ekonomik performans arasındaki ilişki her zaman olumlu seyretmemektedir. Bankacılık sektöründe meydana gelen olumsuzluklar çok kısa sürede ekonominin geneline yayılmakta ve ülkeyi krize sürüklemektedir. Bu nedenle finansal kurumların, finansal serbestleşme politikalarıyla uyumlu hale gelmesi önem taşır. Ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlar, finansal sistemlerin bütünleşmesi sonucu çok hızlı bir şekilde diğer ülkeleri de etkiler. Bu anlamda finansal sistemdeki kırılmalıklar, yaşanan her türlü olumsuzluklar tek bir ülkenin değil, küresel finansal sistemin de sorunu haline gelir. Her ülke de kendi ekonomik gelişmişliğine bağlı olarak krizlerden farklı derecelerde etkilenebilir. Son dönemlerde yaşanan finansal krizler bunu en güzel örneğidir. Türkiye’de bu krizlerden ağır yaralar almış, büyüme oranları negatif değerlerde seyretmiştir. Türkiye’nin karşılaştığı bu krizlerden etkilendiği kısımlar daha çok krediler ve yatırım üzerinde olmuştur. Yaşanan tüm krizlerde de iç ve dış etkenler birlikte etki etmiştir. Bu durum iyi yönetilemeyen bir bankacılık sektörünün ekonomiler için ne kadar tehlikeli olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

ABU-BADER, S. and A. S. Abu-Qarn (2008), “*Financial Development and Economic Growth: Empirical Evidence from Six MENA Countries*”, *Review of Development Economics*, 12(4): 803–817.

ACARAVCI, Ali, İ. Öztürk, and S. A. Kakilli (2007), “*Finance-Growth Nexus: Evidence from Turkey*”, *International Research Journal of Finance and Economics*, 11, 30-40.

AFŞAR, Aslı (2007), “*Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki*”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 188-197.

AGU Cletus C., Chukwu Jude Okechukwu (2008), “*Toda and Yamamoto Causality Tests between “Bank-Based” Financial Deepening and Economic Growth in Nigeria*”, *European Journal of Social Sciences*,7(2), s.175-184.

AĞIR, Hüseyin, Osman Peker ve M. Kar (2009), “*Finansal Gelişmenin Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme: Literatur Taraması*”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 3(2), 31-53.

AKBULAK, Y., KAVAKLI, E., TOKMAK, A. (2004), *Kayıp Yıllar, Türkiye’de 1980’li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri* (1. Baskı), Yayın No: 1516, İstanbul: Beta Yayınevi.

AKÇORAOĞLU, Alpaslan (2000), “*Financial Sector and Economic Growth: An Exogeneity Analysis*”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 55(1), s. 1-25.

AKDEMİR, Ali; Sefer Şener; Özgür Topkaya (2009), “*2008 Küresel Krizi: Toplumsal Sorunlar Karşısında Bir Çözüm Olarak Sivil Toplum Kuruluşları*”, *Dernekler Dergisi*, Sayı:8, 2009, 24.

AKGÜÇ, Öztin (1987), “*Türkiye’de Bankacılık*”, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

AKGÜÇ, Öztin (1989), “100 Soruda Türkiye’de Bankacılık”, Gerçek Yayınları, İstanbul.

AKGÜÇ, Öztin (1992), “100 Soruda Türkiye’de Bankacılık”, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

AKGÜÇ, Öztin (1998), “Merkez Bankacılığı”, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, İstanbul.

AKTAN, Coşkun Can (1994), “Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat”, Takav Matbaası: Ankara.

AKPINAR, T. A. (2009), “Türkiye’de Ekonomik Krizler 1969-1974-1978 ve 1980 Krizleri”, Sinestezi E Dergi, s. 1-17.

AKSOY, Tamer (1998), “Çağdaş Bankacılıktaki son eğilimler ve Türkiye’de Uluslararası Bankacılık”, SPK: Ankara.

AKYÜZ Yılmaz (2003), “The Making Of The Turkish Financial Crisis”, World Development, Cilt: 31, Sayı: 9, p. 1-56.

AKYÜZ, Yılmaz (2006), “From Liberalization to Investment and Jobs: Lost in Translation”, Discussion Paper, Turkish Economic Association.

AKYÜZ, Yılmaz (2008), “Global Rules and Markets: Constraints over Policy Autonomy in Developing Countries”, Working Paper No. 87, Policy Integration and Statistics Department International Labour Office Geneva, June 2008.

AL-YOUSİF, Y. K. (2002), “Financial Development and Economic Growth Another Look at the Evidence from Developing Countries”, Review of Financial Economics, 11:131-150.

ALAGÖZ, Mehmet, Savaş Erdoğan ve Nurgün Topallı (2008), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 2008, s. 80.

ALTAN, Mikail (2001), Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık, İstanbul: Beta Yayınları.

ALTINTAŞ, Halil ve Y. Ayriçay (2010), “*Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987–2007*” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2): 71–98.

ALP, Ömer (1998), “*Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Maliye Politikası*”, İktisat Politikaları, haz. Vildan Serin, İstanbul: Alfa Yayınları.

ALPTEKİN, Erdem (2009), “*Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları*”, AR&GE Bülten.

ALPTEKİN, Erdem (2009), “*Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları*”, AR&GE Bülten, Haziran 2009.

ALTUĞ, Osman (2000), “*Banka İşlemleri ve Muhasebesi*”, Türkmen Yayınları: İstanbul.

ALTUNÇ, Ömer Faruk (2008), “*Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi*”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(2): 113-127.

ANG, J. B. and W. J. Mckibbin(2007), “*Financial Liberalization, Financial Sector Development and Growth: Evidence From Malaysia*”, Journal of Development Economics, 84(1): 215-233.

APAK, Sudi, ATAÇ, Ayhan, “*Küresel Krizler*”, Avcıol Basım Yayın: İstanbul.

ARAS, Güler ve A. Müslümov (2004), “*Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri*” İşletme İktisat Finans Dergisi, Yıl 19, Sayı 222, Eylül 2004.

ARTAN, Seyfettin (2007), “*Finansal Kalkınmanın Büyümeye Etkileri: Literatur ve Uygulama*”, İktisat İşletme Finans Dergisi, 22(252), 70-89.

ARTUN, Tuncay (1980), “*Türkiye’de Bankacılık*”, Tekin Yayınevi: İstanbul.

ARTUN, Tuncay (1983), “*Uluslararası Bankacılık Bunalımı ve Türkiye’de Serbest Faiz Politikası*”, Tekin Yayınevi: İstanbul.

ARESTİS P., Panicos D., Luintel K. (2001), “*Financial Development and Economic Growth: The Role of Stock Markets*”, Journal of Money, Credit, and Banking, Vol.33, , ss.16- 41.

ARESTİS, P. (2002), “*The Impact of Financial Liberalization Policies on Financial Development: Evidence from Developing Economies*”, International Journal of Finance and Economics, 7(2): 109–21.

ASLAN, Özgür, KÜÇÜKAKSOY, İsmail (2006), “*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi,4, s.12-28.

ASLAN, Özgür. ve H. L.Korap (2006), “*Türkiye’de Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisi*”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Güz, (17), 1-20.

ATA, Ahmet Yılmaz (2009), “*Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.

ATAMTÜRK, Burak (2004), “*Türkiye’de Gelişme ve Ekonomik Büyümenin Nedensellik Yönü Üzerine Bir İnceleme (1975-2003)*”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 46. Seri, İ.Ü. İktisat Fakültesi.

ATAMTÜRK, Burak (2007), “*Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi*”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 23(2), s. 75-89.

AYDIN, Nurhan (2006), *Bankacılık Uygulamaları* (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayını No:1711, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 893, Eskişehir, s. 15-16.

AY, Ahmet, KARAÇOR, Zeynep (2006), “*2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, s. 67-86.

BAKKAL, Süreyya ve ALKAN, Murat (2011), *2008 Finansal Krizi ve Bu Dönemde Bankacılık Sektörünün Kar Etme Nedenleri*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

BASTI, Eyüp (2009), “*Global Financial Crisis And The Turkish Financial System*”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, 2009, 89-103.

BAŞ, Kemal (2001), "*Ekonomik Büyüme, Gelir Dağılımı, Eğitim ve Nüfus Artışı İlişkileri: Türkiye Örneği*", H.Ü İBF Dergisi, Cilt 19, Sayı 1.

BATTAL, Ahmet (1999), "*Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları*", Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü (BTHAE) Yayını: Ankara.

BDDK (2001), "*Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*, 15 Mayıs 2001", http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/15279C8914BD.pdf, 22.05.2013, s.7-8.

BDDK (2001), "*Yıllık Rapor*", s. 12.

BDDK (2004), "*Türk Bankacılık Sektörü Raporu*", İzmir İktisat Kongresi: İzmir.

BDDK (2010), "*BDDK'nın Kuruluşu ve Yapısı*". Nisan 2010. (Nisan 2010).

BDDK (2010), "*BDDK ve Faaliyetleri Hakkında Genel Bilgilendirme*", Kasım 2002, <http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/raporlar/sunumlar/1975bddk%20ve%20faaliyetleri-%2019kas%C4%B1m2002.pdf>, 09.03.2014

BDDK (2014), "*Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü*", Aralık 2013, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSGG/12779tbs_genel_gorunumu_aralik_2013.pdf, 10.03.2014.

BECK Thorsten vd. (1999), "*Finance and the Sources of Growth*", World Bank Policy Research Working Paper, 2057, s.1-31.

BECK Thorsten, Levine Ross (2004), "*Stock Market, Banks and Growth: Panel Evidence*", Journal of Banking and Finance, 28(3) s.423-442.

BECK, Thorsten, Aslı Demirgüç-Kunt, Luc Laeven ve Ross Levine (2004), "*Finance, Firm Size, and Growth*", NBER Working Paper Series, Working Paper No: 10983, December 2004.

BELEK, İlker (1999), "*Post kapitalist Paradigmalar*", (2. Baskı), Sorun Yayınları: İstanbul.

BENCİVENGA, Valerie R., Smith, Bruce, D. (1991), "The Review of Economic Studies", Vol. 58, No. 2. (Apr., 1991).

- BENCİVENGA, Valerie R., Smith, Bruce D. (1993), “*Some Consequences of Credit Rationing in an Endogenous Growth Model*”, Journal of Economic Dynamics and Control, Vol.17(1-2), pp. 97-122.
- BENCİVENGA, Valerie R., Bruce D. Smith, Ross M. Starr (1996), “*Equity Markets, Transactions Costs and Capital Accumulation: An Illustration*”, World Bank Economic Review, Vol 10(2), pp. 241-265.
- BERTHELEMY, Jean-Claude, Aristomene Varoudakis (1996), “*Economic Growth, Convergence Clubs, and the Role of Financial Development*”, Oxford Economic Papers, Vol 48(2), pp. 300-328.
- BHATTACHARYA, P. C. and M. N. Sivasubramanian (2003), “*Financial Development and Economic Growth in India: 1970-1971 to 1998-1999*”, Applied Financial Economics, 13(2): 925-929.
- BORATAV, Korkut (2002), “*Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*”, İmge Kitabevi: İstanbul.
- BORNEMANN, Ernest (1976), “*The psychoanalysis of Money*”, New York: Uruzen.
- BOYER, Robert (2005), “*How and Why Capitalism Differ*,” Economy and Society. Vol. 34, No. 4.
- BREWER, Anthony (2010), *The Making of The Classical Theory of Economic Growth*, Routledge, UK.
- BROOKS, C. (2008), “*Introductory Econometrics for Finance*”, UK: Cambridge University Press.
- BÜYÜKAKIN, Tahir (2007), “*Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?*”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13(1), s. 22-36.
- CALOMİRİS, Charles W. (1993), “*Financial Factors in the Great Depression*” Journal of Economic Perspectives, 7(2).
- CANBAŞ, S. ve Doğukanlı, H. (1997), “*Finansal Pazarlar, Finansal Kurumlar, Sermaye Pazarı Analizleri*”, Beta Basın Yayın Dağıtım: İstanbul.

CASE, Karl E., Ray C. Fair, Sharon M. Oster (2011), “*Ekonominin İlkeleri*”, Çev: Ertuğrul Deliktaş, Metin Karadağ, Mehmet Güçlü, Palme Yayıncılık: Ankara.

CAPORALE Guglielmo Maria vd. (2009), “*Financial Development and Economic Growth: Evidence from Ten New EU Members*” Discussion Paper of DIW Berlin, 940, s.1-39.

CESAR, A. Calderon ve LİU, Lin (2003), “*The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth*” Journal of Development Economics, Vol.72, Issue:1, 2003, ss. 321-334.

CEYLAN, Ali ve KORKMAZ, Turhan (2003), *İşletmelerde Finansal yönetim*(8. Baskı), Bursa: Ekin Yayınevi.

CHANDRASEKHAR, C.P. (2005), “*Mali Serbestleştirme, Kırılganlık ve Riskin Sosyalizasyonu: Sermaye Kontrolleri İşe Yarayabilir Mi?*”, İçinde: Yeni Emperyalizmin Ekonomisi, Yeni Hayat Kütüphanesi, Çeviren: Erdal Yüzak, İstanbul 2005, s.282.

CHANG, T. and Caudill, S.B. (2005), “*Financial Development and Economic Growth: The Case of Taiwan. Applied Economics*”, 37: 1329-1335.

CHARLES, I. Jones (2007), *İktisadi Büyüme Giriş* (Çev. S. Ateş, İ. Tuncer), Stanford Üniversitesi, İstanbul: Literatür Yayınları.

CHRİSTOPOULOS, D. K. and E. G. Tsionas (2004), “*Financial Development and Economic Growth: Evidence from Panel Unit Root and Cointegration Tests*” Journal of Development Economics,73(1): 55–74.

CİVELEKYÜCE, Burcu (2009), “*Küresel Finansal Kriz ve Türk Bankacılık Sektörü*”, Leaders, Kasım 2009.

COLANDER, David D. (2004), “*Macroeconomics*”, 5. Edition, Mc Graw Hill/Iwin, New York.

COŞKUN, Metin (2005), *Sermaye Piyasaları* (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık.

COŞKUN, M. Necat, ARDOR, H. Naim vd. (2012), *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 280.

CZECH, Brain (2000), *Economic Growth As the Limiting Factor for Wildlife Conservation*, Wildlife Society Buletin, Vol:28, No:1.

ÇAYIRLI, Emre (2012), "1995- 2011 DÖneminde Faiz Oranı, Döviz Kuru ve İMKB 100 Endeksindeki Gelişmeler", <http://finansomi.blogspot.com/2012/04/1995-2011-döneminde-faiz-oran-döviz.html> (10.08.2013).

ÇIKRIKÇI, Mustafa (1990), "Türk bankacılık sistemine ilişkin bir değerlendirme, 1973-1988", Mİli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:424, Ankara.

ÇOLAK, Ö. Faruk(2009), "2008 Krizinin 1929 Krizi ile Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz", Tisk Akademi Özel, Sayı:2, 2009.

ÇOLAK, Nusret İlker (2003), "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve ABD Örneği", Ankara- 2003, s. 166.

DEMİR, Osman (2004), "İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=181.

DEMİR, Osman, Adem Üzümcü (2003), "İçsel Büyümenin Kaynakları", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 17(3-4), s. 17-37.

DEMİR, F; A. Karabıyık; E. Ermişoğlu; A. Küçük (2008), "ABD Mortgage Krizi", BDDK, Ağustos 2008, 8.

DEMİRHAN Erdal vd. (2011), "The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth: Evidence from Turkey", International Journal of Management, 28(1), s.1-19.

DOĞRUEL, Fatma ve DOĞRUEL, A. Suat (2003), "Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar," (2. Baskı), İletişim Yayınları: İstanbul.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2003), "Plan, Program ve Proje İlişkisi", <http://www.dpt.gov.tr/dptweb>, Erişim Tarihi: 18.11.2013.

- DRİTSAKİS, N. ve Adamopoulos, A. (2004), “*Financial Development and Economic Growth in Greece: An Empirical Investigation with Granger Causality Analysis*”, International Economic Journal, 18(4):547-559.
- DURMUŞ, Mustafa (2003), “*Pazar Erişimi, Yoksulluk ve Büyüme*,” İktisat, İşletme ve Finans. Yıl: 18, Sa. 204, Mart.
- DURUSOY, Serap (2000), “*Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri*”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı:18, Temmuz 2000.
- EĞİLMEZ, A.Mahfi (1997), “*Hazine*”, Diyalog Yayıncılık: İstanbul.
- EĞİLMEZ, A. Mahfi (2004), “*Hazine*”, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- EMEK, Uğur (2000), *Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri*, Rekabet Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3.
- ENDERS, W. (1995), “*Applied Econometric Time Series*”, John Willey and Song, Inc.
- ERÇEL, G. (1999), “*Türkiye’de Para Politikası Uygulamaları ve Etkileri*”, TCMB, Konuşmalar (1996-1998), Ankara.
- ERDEM, Ekrem (2005), “*Yeni Klasik ve Reel Konjonktür Yaklaşımlara Göre Paranın Yansızlığı ve Para Politikasının Etkinliği*”, Para Teorisi ve Politikasında Son Gelişmeler Sempozyumu, TCMB ve Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F., s. 203-233.
- ERDEM, Ekrem (2008), “*Para ve Banka ve Finansal Sistem*”, Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- ERDEM, Ekrem, ŞANLIOĞLU, Ömer, M. Fatih İlgün (2009), “*Türkiye’de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007)*”, Detay Yayıncılık: Ankara.
- ERDOĞAN, Niyazi (2002) “*Dünya Ve Türkiye’de Finansal Krizler*”, Yaklaşım Yayınları: Ankara.
- ERDUT, Tijen (2006), “*Çalışma Yaşamının*” Kalitesi, DİSK, Ankara.
- EREN, Aslan ve Bora Süslü (2001), “*Finansal Kriz Teorileri ışığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi*”, Yeni Türkiye, Sayı: 41, Yıl: 7, Eylül-Ekim, ss. 662-674.

- ERGÜN, Turgay (2005), “*Kamu Yönetimi*”, TODAİE: Ankara.
- EROĞLU, Ömer, ALBENİ, Mesut (2002), “*Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*”, Bilim Kitabevi Yayınları: Isparta.
- ERTUĞRUL, A. (1994), İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, s. 105.
- ERTUĞRUL, A. ve ZAIM, O. (1996), “*Türk Bankacılığında Etkinlik Tarihi Gelişim: Kantitatif Analiz*”, Bilkanat Yayınları, s.22.
- ERTUNA, Özer (2003), “*Krizler ve Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu*”, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Ağustos 2003.
- ERTUNÇ, Mehmet Ali (2010), “*Türkiye Ekonomisi Temel Makroekonomik Göstergeler*”, Hazine Kontrolörleri Derneği Dergisi, Sayı: 5, s. 17.
- ESCHENBACH, Felix (2004). “*Finance and Growth: A Survey of the Theoretical and Empirical Literature*” Tinbergen Institute Discussion Paper, 2004-039/2, <http://www.tinbergen.nl/discussionpapers/04039.pdf>, 26.10.2013.
- ESEN, Oğuz (1998), “*Finansal Küreselleşme Ortamında Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Portföy Yatırımları*”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt:9, Sayı:30.
- ESER, Kadir (1996), “*Finansal Liberalizasyon Politikalarının Makroekonomik Performans Üzerindeki Etkileri*”, Hazine Dergisi, Sayı 1, s. 21-40.
- FIRAT, E., (2008), “*Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Krizler ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi*,” Stratejik Araştırmalar Dergisi.
- GEYLAN, Ramazan (1985), “*Ticari Banka Yönetimi ve Türk Ticari Bankalarının Temel Sorunları*”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:86, İİBF Yayınları No:22.
- GHOSH, Jayati (2005), “*The Economic and Social Effects of Financial Liberalization: A Primer for Developing Countries*”, DESA Working Paper No. 4, October 2005.
- GORDON, Robert J. (2000), *Macroeconomics*, Eighth Edition, United States, Addison Wesley Longman, p. 286.

- GÖKDENİZ, İsmail, M. Erdoğan ve K. Kalyuncu (2003), “*Finansal Piyasaların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Türkiye Örneği (1989-2002)*”, Gazi Üniversitesi Dergisi, 1, 101- 117.
- GRAFF, Michael, Alexander Karmann (2006), “*What Determines the Finance-Growth Nexus? Empirical Evidence for Threshold Models*”, *Journal of Economics*, Vol. 87(2), pp. 127–157.
- GREENWALD, Bruce, STİGLİTZ, Joseph E. (1987), “*Keynesian, New Keynesian, and New Classical Economics*”, NBER Working Paper Series, No. 2160, <http://www.nber.org/papers/w2160.pdf>, 21.10.2013.
- GREENWOOD, Jeremy, JOVANOVIĆ, Boyan (1990), “*Financial Development, Growth, and the Distribution of Income*”, *The Journal of Political Economy*, Vol. 98(5), pp. 1076-1107.
- GUJARATİ, D., & Porter, D. (2012), “*Temel Ekonometri (Çev: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen)*”, Ezgi Kitabevi: İstanbul.
- GUJARATİ, D. N. (1999), “*Temel Ekonometri, (Çev. U. Şenesen ve G. G. Şenesen)*”, Literatur Yayınları: İstanbul.
- GURLEY, John G., Edward S. Shaw (1955), “*Financial Aspects of Economic Development*”, *The American Economic Review*, Vol. 45(4), pp. 515-538.
- GÜNAL, Mehmet (2001), “*Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği*”, Ankara: ATO Yayınları, s.11-32.
- GÜNAL, Mehmet (2007), *Para, Banka ve Finansal Sistem (2. Baskı)*, Ankara: Yeni Dönem Yayınları, s.175.
- GÜNAL, Mehmet (2012), *Para, Banka ve Finansal Sistem (4. Baskı)*, Ankara: Berikan Yayınevi, s.146-147.
- GÜNEŞ, Sevcen (2013), “*Finansal Gelişmişlik Ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi: Türkiye Örneği*”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 14, s. 73-85.
- GÜRAK, Hasan (2006), *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi (1. Baskı)*, Bursa: Ekin Kitabevi.

GÜRAN, Mehmet Cahit, Selçuk CİNGİ (2004), "*Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği*", Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Sayı 3.

GÜRSELER, Fuat ve ALKİN, Kerem (2010), *Türkiye İçin Yeni Bir Büyüme Modeli*, İstanbul: Nesil Matbaacılık, Yayın No: 2010-21.

HARRİS, R., Sollis, R. (2003), "*Applied Time Series Modelling and Forecasting*", Wiley, England.

HASSAN, M. K.,B. Sanchez and J. S. Yu (2011), "*Financial Development and Economic Growth: New Evidence From Panel Data*", The Quartely Rewiev of Economics and Finance, 51(1), 88-104.

HONDROYIANNIS George vd. (2005), "*Financial Markets and Economic Growth in Greece, 1986-1999*", Journal of International Financial Markets, 15(2), s.173-188.

HUGH, T. Patrick (1966), "*Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries*", Economic Development Cultural Change, Vol.14, Issue: 2, 1966, ss. 174-189.

ILO (2004), "*A Fair Globalization: Creating Opportunities For All*", International Labour Office, World Commission On The Social Dimension of Globalization, Geneva.

İNCE, Meltem (2011), "*Financial Liberalization, Financial Development and Economic Growth: An Emprical Analysis For Turkey*", Journal of Yasar University, 23(6), 3782-3793.

İŞİĞİÇOK, Erkan (1994), "*Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*", Uludağ Üniversitesi Kitabevi: Bursa.

İŞİL, E. (1992), "*TC Merkez Bankası Kime Bağlıdır ?*" Dünya Gazetesi, s.4

JAYARATNE, J. and P. E. Strahan (1996), "*The Finance-Growth Nexus: Evidence From Bank Branch Deregulation*", The Quartely Journal of Economics, 111(3), 639-670.

JOHANSEN, S. (1991), "*Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models Econometrica*", 59, 1551-1580.

KALAYCI, Şeref (2010), *Bankacılık Krizleri ve Öncü Göstergeleri*, Ankara: Asil Yayın. 2010.

KANDIR, Serkan, O. İskenderoğlu ve B. Onal (2007), “*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması*”, CU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 311-326.

KANG, S. J. and Y. Sawada (2000), “*Financial Repression and External Openness in An Endogenous Growth Model*”, The Journal of International Trade & Economic Development, 9(4), 427-443.

KAR, Muhsin and E. Pentecost (2000), “*The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence*”, Economic Research Paper, Department of Economics, Loughborough University, No: 00/27.

KAR, Muhsin; Seyhan Taş (2001), “*Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği*”, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat Fakültesi Dergisi 2 (2), 150-169.

KAR, Muhsin; Seyhan Taş (2004), “*İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri*”, iç.: Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular, Ed. Sami Taban; Muhsin Kar, Ekin Kitabevi: Bursa, s. 159–195.

KAR, Muhsin, Ş. Nazlıoğlu, and H. Ağır (2011), “*Financial Development and Economic Growth Nexus in the MENA Countries: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis*”, Economic Modelling, 28, 685-693.

KARACAN, Ali İhsan (2002), “*Özerk Kurumlar Üzerine Denemeler*”, Creative Yayıncılık: İstanbul.

KARGÜL, İsmet Doğan (1983), “*Makro Ekonomi*”, Birsen Kitabevi: İstanbul.

KARLUK, S. Rıdvan (1998), “*Uluslararası Ekonomi*”, Yenilenmiş 5. Baskı: İstanbul.

KARLUK, S. Rıdvan (2007), “*Türkiye Ekonomisi*”, 11. Baskı, Beta Basım: İstanbul.

KARLUK, S. Rıdvan (1999), “*Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim)*”, Beta Yayınları: İstanbul.

- KAYA, Ferudun (2012), *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* (1. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- KAZGAN, H. (1990), “*Osmanlı Bankası ve Osmanlı Para Politikaları, Para ve Sermaye Piyasaları*”, s.25-27.
- KAZGAN, Haydar, Murat Öztürk ve Murat Koraltürk (2000), “*Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*”, Creative Yayıncılık: İstanbul.
- KESKİN, Nagehan, B. Karşıyakalı (2006), “*Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi Bağlamında Türkiye Örneği*”, Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı, Tebliğ Notları, Ankara.
- KESKİN, Nagehan, B. Karşıyakalı (2010), “*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 47(548), 76.
- KEYDER, N. (2000), “*Para Teori-Politika Uygulama*”, Geliştirilmiş 7. Baskı: Ankara.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (1998), *İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 207.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (2001), “*Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001*”, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, s. 3-4.
- KOCAİMAMOĞLU, Sururi (1980), “*Bankacılık Ansiklopedisi*”, No:208, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- KÖSE, A.Ç. (2003), “*Para Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği*”, Doğuş Üniv. Dergisi, 4(2), s.238-244.
- KUYUCAK, H.A. (1948), “*Para ve Banka, Bankacılık*”, İstanbul.
- LASSAR, W. M., Manolis, C., & Winsor, R. D. (2000), “*Service quality perspectives and satisfaction in private banking*” Journal of services marketing, 14(3), 244-271.
- LEVİNE, Ross, (1997), “*Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda*” ,Journal of Economic Literature, 35, 6-18.

LEVINE Ross, Zervos Sara, (1998), “*Stock Markets, Banks and Economic Growth*”, The American Economic Review, 88(3), s.537–558.

LEVINE Ross, (2004), “*Finance and Growth: Theory and Evidence*”, Nber Working Paper-Series,10766, s.1-116.

LOAYZA, Norman, SCHMIDT, hebbel, Klaus and SERVÉN, Luis (2000), “*What Drives Private Saving Across The World?*” The Review of Economics and Statistics. Vol. 82, No. 2.

LOAYZA, Norman ve SOTO, Raimundo (2002), “*The Sources of Economic Growth: An Overview*”, In Economic Growth: Sources, Trends and Cycles, Ed. Norman Loayza ve Raimundo Soto, Santiago: Central Bank of Chile, 2002, p. 10-12.

LUİNTEL, K.B. ve Khan, M. (1999), “*A Quantitative Reassessment of the Finance-Growth Nexus: Evidence from a Multivariate VAR*”, Journal of Development Economics, 60: 381–405.

MANGIR, Fatih (2006), “*Finansal Deregölasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, s. 459-472.

MATHEWS, K., THOMPSON (2005), J., *The Economics of Banking*, John Wiley&Sons Ltd, 2005.

MCKİNNON, Ronald I. (1973), “*Money and Capital in Economic Development*”, Brokings Institution, Washington D. C.

MELVİN, Michael, TAYLOR, Mark P(2009), “*The Global Financial Crisis: Causes, Threats and Opportunities. Introduction and Overview*”, Journal of International Money and Finance 28, 2009, 1243–1245.

MİNİBAŞ, Türkel (2003), “*Liberalleşme Yolunda 80 Yıl*”, İktisat Dergisi, Ağustos 2003.

MÜSLÜMOV, A. ve G. Aras (2002), “*Sermaye Piyasası Gelişmesi ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği*”, İktisat İşletme ve Finans, 17(198): 90-100.

- NAZLIOĞLU, Şaban, Ege, İ. and Bayrakdaroğlu, A. (2009), “*Financial Development and Economic Growth: Cointegration and Causality Analysis for Turkey*”, Banking and Finance Letters, 1(2), 59-66.
- NDİKUMANA, L. (2005), ”*Financial Development, Financial Structure, and Domestic Investment: International Evidence*” Journal of International Money and Finance, 24(4), 651-673.
- NEUSSER, K. and M. Kugler (1998), “*Manufacturing Growth and Financial Development: Evidence From Oecd Countries*”, The Review of Economics and Statistics, 80(4), 638-646.
- OECD (2004), “*Understanding Economic Growth*”, Macro Level, Industry Level, Firm Level, New York, Palgrave Macmillan, 2004, p. 30.
- OECD (2006), “*Economic Policy Reforms: Going for Growth*”, OECD Publications, Paris.
- ONUR, Sara (2005), “*Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyüme Arasındaki İlişki*”, ZKU Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 138.
- ORHANGAZİ, Özgür (2008), “*Financialisation and capital accumulation in the non-financial corporate sector: A theoretical and empirical investigation on the US economy: 1973–2003*”, Cambridge Journal of Economics 2008, 32, 863–886.
- ÖKÇÜN, G. (1968), “*Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*”, Ankara, s. 355.
- ÖNGEN, Tülin (1996), “*Prometheus’un Sönmeyen Ateşi*”, Geliştirilmiş 2. Baskı, Alan Yayıncılık: İstanbul.
- ÖNAL, Yıldırım B. (1994), “*Alacakların Yönetiminde Etkinliği Sağlayıcı Bir Yöntem Olarak Kredi Sigortası*”, Verimlilik Dergisi, Sayı:1994/34, 1994/3, s. 83-106.
- ÖZCAN, Burcu, ARİ, Ayşe (2011), “*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği*”, Business and Economics Research Journal, 2(1) , s.121-142.

ÖZER, H.G. (2006), “*Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği)*”, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 189.

ÖZGÜVEN, Ali (1988), “*İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması*”, Filiz Kitapevi: İstanbul.

ÖZTÜRK, Melda (2005), “*Sermaye Birikiminde Zorunlu Bir Uğrak Olarak Kriz,*” Kapitalizm ve Türkiye I. haz. Ercan, Fuat; Akkaya, Yüksel; Türk Sosyal Bilimler Derneği, Dipnot Yayınlar: Ankara.

ÖZTÜRK, Nurettin, H.K. Darıcı ve F. Kesikoğlu (2011). “*Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar İçin Bir Panel Nedensellik Analizi*” Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt: 30, Sayı:1, s.53-69, İstanbul.

PAMUK, Şevket (2007), *Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme (1820-2005)*, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl: 1, Sayı: 2, İlkbahar 2007, s. 3-26.

PAMUK, Şevket (2007). “*1820-2005: İktisadi Büyümede Dünya Nereye Geldi? Türkiye Nereye?*”, Cumhuriyet Bilim-Teknoloji, Sayı 1040, s. 12-15.

PANAHI, Hossein (2010), “*Size Of A Country, Openness and The Economic Growth*”, World Academy of Science, Engineering and Technology, Issue: 66, June 2010, pp. 702-703.

PARASIZ, İlker (1994), “*Para, Banka ve Finansal Piyasalar Teori ve Politika*”, Ezgi Kitabevi: Bursa.

PARASIZ, İlker (1998), *Türkiye Ekonomisi: 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları* (1. Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi.

PARASIZ, İlker (1999), “*Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*”, Ezgi Kitabevi: Bursa.

PARASIZ, İlker (2000), *Para Banka ve Finansal Piyasalar* (7. Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi.

PARASIZ, İlker (2001), “*Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar*”, Ezgi Kitabevi: Bursa.

PARASIZ, İlker (2003), “*İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar*”, Ezgi Kitabevi: Bursa.

- PARASIZ, İlker (2007), “*Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*”, Ezgi Kitabevi: Bursa.
- PATRICK, H. (1966), “*Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries*”, Economic Development and Cultural Change.
- PETRAKOS, George Paschalis Arvanitidis, Sotiris Pavleas, “*Determinants of Economic Growth: The Experts’ View*”, DYNREG Working Papers, No: 20, 2007, pp. 1-37.
- PİSTONE, Michael (2009), *Economic Growth*, University of Wisconsin Madison, 2009, p. 1, <https://mywebspace.wisc.edu/pistone/web/sum09ta5.PDF>, 18.09.2012.
- RAGHURAM G. Rajan ve LUİĞİ, Zingales (1998), “*Financial Dependence and Growth*”, American Economic Review, Vol.88, Issue:3, June 1998, ss.559-586.
- RAJAN, R. G, and L. Zingales (1998), “*Financial Dependence and Growth*”, American Economic Review 88,559-586.
- REİSOĞLU, Seza (2000), “*Bankalar Kanunu Şerhi*”, Ankara-2000, s. 662
- REPORT, G. F. (2013), “*Rethinking the Role of the State in Finance*”, Washington, D.C: World Bank.
- RİOJA, F. and N. Valev (2004) , “*Does One Size Fit All?: A Reexamination of the Finance and Growth Relationship*”, Journal of Development Economics, 74, 429- 447.
- ROBERT, J. Gordon (2000), “*Macroeconomics*”, Eighth Edition, United States, Addison Wesley Longman, 2000, p. 286.
- ROBINSON, Joan (1952), “*The Generalization of the General Theory*”, İçinde: The Rate of Interest and Other Essays, Macmillan, London, 1952, ss. 69-142.
- RODRİK, Dani (2000), “*Institutions for High-quality Growth: What they are and How to Acquire Them*”, Studies in Comparative International Development, Vol: 35, No: 3, Fall 2000, pp. 3-31.
- ROMER, David (2006), “*Advanced Macroeconomics*”, Third Edition, The McGraw-Hill Companies, New York.

ROMER, Paul M. (1986), "Increasing Returns and Long-run Growth", Journal of Political Economy, Vol. 94(5), pp. 1002-1037.

ROMER, Paul (1990), "*Endogenous Technological Change*", Journal of Political Economy, Vol. 98(5), pp. 71-102.

RONALD, I. McKinnon (1973), "*Money and Capital in Economic Development*", Washington D.C., The Brookings Institution, 1973.

ROSS, Levine (1997), "*Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda*", Journal of Economic Literature, Vol.35, Issue:2, June 1997, ss. 688-726.

ROSS, Levine (1991), "*Stock Markets, Growth, and Tax Policy*", Journal of Finance, Vol. 46(4), pp. 1445-1465.

ROUBİNİ, Nouriel and Xavier Sala-i-Martin (1992), "*Financial Repression and Economic Growth*" Journal of Development Economics. 39.

ROUSSEAU, P. L. and D. Vuthipadadorn (2005), "*Finance, Investment, and Growth: Time Series Evidence From 10 Asian Economies*", Journal of Macroeconomics, 27(1), 87-106.

ROUSSEAU, P. L. and P. Watchel (1998), "*Financial Intremediation and Economic Performance Historical Evidence From Five Industrialized Countries*". Journal of Money Credit and Banking, 30(4): 865-867.

SAPANCALI, Faruk (2005), "*Sosyal Dışlanma*", Dokuz Eylül Yayınları: İzmir.

SARA, Onur (2005), "*Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki*", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2005, ss.127-152.

SAVAŞ, Vural Fuat (1999), "*İktisatın Tarihi*", (3. Baskı), Siyasal Kitabevi: Ankara.

SCHUMPETER, Joseph A.(1912), "*The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*", Çev.: Redvers Opie, MA: Harvard University Press, Cambridge, 1934.

SERDENGEÇTİ, S., (2002), "*Şubat 2001 Krizi Üzerine Düşünceler: Merkez Bankası Bakış Açısından Çıkarılacak Dersler*", Uluslararası Ekonomi Konferansı.

- SEYİDOĞLU, Halil (2001), *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Güzem Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Halil (2006), “İktisat Biliminin Temelleri”, Güzem Can Yayınları No:21: İstanbul.
- SEZEN, Seriyeye (2003), “*Türk Kamu Yönetiminde Kurullar*”, TODAİE: Ankara.
- SEZEN, Seriyeye (2005), “*Türkiye’de Düzenleyici Kurumları Kimler Nasıl Yönetiyor?*”, Amme İdaresi Dergisi, 38/4 (Aralık 2005): 85-115.
- SHAN, J. Z. and Morris, A. (2002), “*Does Financial Development ‘Lead’ Economic Growth?*”, International Review of Applied Economics, 16(2): 153–68.
- SİLİER, O. (1975), “*1920’lerde Türkiye’de Milli Bankacılığın Genel Görünümü*”, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Hacettepe Ün.Yay.: Ankara, s. 526.
- SİNGH, Ajit (2002), “*Capital Account Liberalization, Free Long-Term Capital Flows, Financial Crises and Economic Development*”, University of Cambridge Working Paper, No. 245. <http://www.cbr.cam.ac.uk/pdf/WP245.pdf>, 09.12.2013.
- SNOWDON, Brian, VANE, Howard R. (2005), “*Modern Macroeconomics Its Origins, Development and Current State*”, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- SOMÇAĞ, S., (2007), “*Türkiye’nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları*”, (2.Baskı), 2006 Yayınevi: İstanbul.
- SOYTAŞ, Uğur and Küçükkaya, E. (2011), “*Economic Growth and Financial Development in Turkey: New Evidence*”, Applied Economics Letters, 18(6), 595-600.
- SÖNMEZ, İsmail Hakkı (1988), “*Türk Mali Sisteminde Bankacılık Sektörünün Yeri, Önemi ve Sorunları*”, Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, Yıl 1988.
- SÖNMEZ, İsmail Hakkı (1987), “*Bankacılık Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Rolü ve Sorumluluğu*”, Para ve Sermaye Piyasası, Yıl 9, Sayı 103, Eylül 1987.
- SPK, (2008b), “*2006 Yılı Faaliyet Raporu*”. <http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=96&fn=96>. zip 12.03.2013.

STOCKHAMMER, Engelbert (2004), “*Financialisation and the slowdown of accumulation*”, Cambridge Journal of Economics 28 (5).

ŞAKAR, Hakan (2000), “*Genel Bankacılık Bilgileri*”, 1.Baskı, Strata Yayıncılık, Yayın No:4, İstanbul, Temmuz 2000.

ŞENSES, Fikret (2003), “*Gelişme İktisadi ve İktisadi Gelişme; Nereden Nereye?*”, Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi,(3.Baskı), İletişim Yayınları: İstanbul.

ŞİMSEK, Muammer ve KADILAR, Cem (2010), “*Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi*”, C.Ü. Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1.

TABAN, Sami (2010), *İktisadi Büyüme* (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık.

TAKAN, Mehmet (2001), *Bankacılık, Teori, Uygulama ve Yönetim* (1. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.9-21.

TARI, Recep, BOZKURT, Hilal (2006), “*Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi (1991.1-2004.3)*”, Ekonometri ve İstatistik, Sayı 4, s. 12-28.

TARI, Recep (2008), “*Ekonometri*”, Avcı Ofset: İstanbul.

TBB (1996), “*Bankalarımız 1995*”, s. 534-535.

TBB (1998), “*40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi*”, s.7-8.

TBB (2002), “*Bankacılar Dergisi*”, Sayı 41, s.6-7-9-71-72.

TBB (2007), “*Türk Bankacılık Sistemi*”, Bankalarımız 2007, TBB Yayınları: İstanbul, Mayıs 2008a.

TBB (2008), “*Bankalarımız 2008*”, www.tbb.org.tr, 17.10.2013

TBB (2008), “*50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007*”, TBB Yayın No:262, Kasım 2008.

TBB (2009), “*Bankalarımız 2009*”, www.tbb.org.tr, 17.10.2013

- TBB (2009), “*Bankalarımız Kitabı*” 2009, Yayın No:267, Mayıs 2010,s.1, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/Bankalarimiz_2009tum.pdf, 20.07.2013.
- TBB (2010), “*Bankalarımız 2010*”, www.tbb.org.tr, 18.10.2013
- TBB (2011), “*Bankalarımız 2010*”, İstanbul: Paragraf Basım.
- TBB (2012), “*Bankalarımız 2012*”, www.tbb.org.tr, 20.07.2013.
- TBB (2014), “*Bankalarımız 2013*”, Mayıs 2014, www.tbb.org.tr, 20.07.2013.
- TCMB (2008), “*Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*”, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/dundenbugune_TCMB.pdf, 20.07.2013.
- TECER, Meral (2005), *Türkiye Ekonomisi* (2. Baskı), Ankara: TODAİE.
- TEKİNALP, Ünal (1986), “*Banka Hukukunun Esasları*”, İstanbul-1986, s. 226.
- TEZEL, Yahya S. (1986), “*Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*”, 2. Baskı, Yurt Yayınları No: 4, Ankara.
- TEZEL, Yahya S. (1993), “*Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1993, s.149.
- THANGAVELU, S. M., A. B. Jiunn and James (2004), “*Financial Development and Economic Growth in Australia: An Ampirical Analysis*”, *Empirical Economics*, 29, 247-260.
- TMSF. “*4389 Sayılı Bankalar Kanunu*”, 1999. (Mayıs 2010).
- TOGAY, Selahattin (1998), “*Finans Güdüsüyle Para Talebi: Önemi ve Yarattığı Sonuçlar*”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 13(1), s. 133-144.
- TOKGÖZ, E. (1999), “*Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-1999*”, Ankara.
- TOPRAK, Metin ve DEMİR, Osman (2001), “*Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar*”. *Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* c.2, s. 2.

TSURU, Kotaro (2000), “*Finance and Growth: Some Theoretical Considerations and a Review of the Empirical Literature*”, OECD Economics Department Working Papers, 228, s.1-54.

TURGUT, Ahmet (2006), “*Finansal Krizlerde İmf'nin Rolü Ve Önemi: 1997 Asya Ve 2000 - 2001 Türkiye Krizleri*”, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi: Karaman.

TÜREDİ, Salih ve BERBER, Metin (2010), “*Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz*”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 35, Ocak-Temmuz 2010, s. 302-303.

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU, (2003), “*Büyüme Stratejileri*”, Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Tartışma Metni:2003/5, Aralık 2003.

TÜRKİYE ODALAR BİRLİĞİ (1996), “*Banka ve Sigorta Sektörleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, İstanbul, 1996, s.19.

UÇAN, Okyay (2014), “*Döviz Kuru Dinamikleri*”, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara.

ULUSOY, Ali (2003), “*Bağımsız İdari Otoriteler*”, Turhan Kitabevi: Ankara.

URAL, Mert (2003), *Finansal Krizler ve Türkiye*, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 18 Sayı: 1, s. 16-17.

UYAR, S. (2003), “*Bankacılık Krizleri*”, Ziraat Matbaacılık A.Ş.: Ankara.

ÜNAL, Ali, KAYA, Hüseyin (2009), “*Küresel Kriz ve Türkiye*”, Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi, İstanbul, Şubat 2009, 4.

ÜNALMIŞ, Deren (2000), “*The Causality between Financial Development and Economic Growth: The Case Of Turkey*”, Research Department Working Paper the Central Bank of the Republic Turkey, 3, s.1-11.

ÜNALMIŞ, Deren (2002), “*The Causality Between Financial Development and Economic Growth: The Case of Turkey*”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

ÜNSAL, Erdal (2007), *İktisadi Büyüme* (1. Baskı), Ankara: İmaj Yayıncılık.

ÜSTÜNEL, Besim (1983), “*Makro Ekonomi*”, (4. Baskı), Mısırlı Matbaacılık: İstanbul.

VARDARERİ, D., DURSUN, G. (2010), “*Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizin İncelenmesi*”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi, Cilt 5, Sayı 1.

VERGİ KONSEYİ Alt Çalışma Grubu, Para ve Sermaye Piyasalarının Vergilendirilmesi, İstanbul, Ekim 2004, s. 19.

VOGELVANG, B. (2005), “Econometrics, Prentice Hall, England.

WALTER, I. (2003), Handbook of International Banking (9. Bölüm), *Universal Banking and Shareholder Value: a contradiction?*, Editörler: Mullineux A.W., Murinde, V., Edward Elgar Pub. Ltd., 2003.

WEBB Jan P. Vd. (2002), “*The Effect of Banking and Insurance on the Growth of Capital and Output*”, 2002 <http://rmictr.gsu.edu/Papers/WP02-1.pdf> (14.09.2013).

YAĞCILAR, G. Göçmen (2010), *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

YALINPALA, Jale (2002), “*Küreselleşmenin Emek Piyasası ve İstihdam Üzerindeki Etkileri*,” Der. SOYOK, Alkan; Küreselleşme, İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, Om Yayınevi: İstanbul.

YAPRAKLI, S. (2007), “*Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine bir Uygulama*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 5: 67-89.

YAVİLİOĞLU, Cengiz (2002), "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1.

YAZGAN, Teoman (1969), “*Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi*”, Baylan Basım: Ankara.

YAZGAN, Teoman (1973), “*Türkiye’de Bankacılık*”, Reklam Yayınları 33: İstanbul.

YAZGAN, Teoman (2002), “*Türkiye’de Bankacılık Sistemi*”, Reklam Yayınları: İstanbul, Eylül 2002.

YENTÜRK, Nurhan (2003), “*Birikimin Kaynaklar?*” Der. A. Haşim KÖSE vd; İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İletişim Yayınları: İstanbul.

YILDIRIM, Kemal v.d.(2010), *Makro Ekonomi* (9. Baskı), Ed. Kemal Yıldırım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM, Kemal v.d. (2011), *İktisada Giriş*, Ed. Kemal Yıldırım, 4. Baskı, Ankara: Pelikan Yayıncılık.

YILDIRIM, Oğuz (2004), “*Türk Bankacılık Sektörünün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler*”, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 30.

YILMAZ, Koray R. (2005), “*Türkiye’de Kapitalizmin Gelişim Evreleri: Sermaye Birkimi – Sınıf Merkezli Bir Çerçeve*,” *Kapitalizm ve Türkiye I. Türk Sosyal Bilimler Derneği*, Dipnot Yayınları: Ankara.

YILMAZ, Ömer ve AKINCI Mehmet (2012), *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri* (1. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık.

YİĞİTOĞLU, A. İhsan (2005), *2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi*, *Sosyo Ekonomi* (Ocak-Haziran), s.119.

YUMUŞAK, İbrahim Güran, TUNA, Yusuf (2004), “*Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma Endeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl.gos_php?nt=172.

YÜKSEL A.S., YÜKSEL A. ve YÜKSEL Ü. (2004), “*Bankacılık Hukuku ve İşletmesi*” (10. Basım) İstanbul: Beta Yayınevi.

YÜLEK, Murat A. (1997), “*İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine*”, *Hazine Dergisi*, Sayı 6, s. 89-103.

YÜZGÜN, Arslan (1982), “*Cumhuriyet Dönemi Bankacılık Sistemi*”, Der Yayınları: İstanbul.

ZARAKOĞLU, Avni (1970), “*Para ve Banka*”, Ankara.

ZARAKOĞLU, Avni (1979), “*Para, Kredi ve Bankalar*”, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Web: www.baskent.edu.tr,

<http://72.14.203.104/search?q=cache:pxpOhl39pw0j:www.baskent.edu.tr/~gurayk/fin>,
25.01.2013.

Web: www.bddk.org.tr.

Web: www.tcmb.gov.tr, 28.05.2013.

Web: <http://www.tbb.org.tr/turkce/konferans/Finans%20Kul%C3%BCp-mevd.doc>,
27.05.2013.

Web: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 12.04.2013.

Web: <http://www.tdk.gov.tr/>

Web: (<http://www.hazine.gov.tr/hmtarihce.htm>)